FRA FREDERIKSBORG AMT

AARBOG FOR 1908

UDGIVET AF

FREDERIKSBORG AMTS HISTORISKE SAMFUND

HELSINGØRS CENTRALTRYKKERI
MDCCCCVIII

I KOMMISSION HOS BOGHANDLER HOTHER STEFFENSEN, HELSINGØR

FRA FREDERIKSBORG AMT

AARBOG FOR

1908

UDGIVET AF

FREDERIKSBORG AMTS HISTORISKE SAMFUND

HELSINGØRS CENTRALTRYKKERI
MDCCCCVIII

INDHOLD

Side

Fhv. Folkethingsmand L. LARSEN i Hillerød:
DAGLIGT LIV PAA LANDET I NORDSJÆLLAND 1

Stud. jur. A. P. ANDERSEN i Slangerup:
SLANGERUP OLDERMANDSVEDTÆGT 37

Samme:
SLANGERUP KLOSTERS HISTORIE 53

Cand. mag., Bibliotheksassistent C. BEHREND i København:
ET BESØG PAA HIRSCHHOLM SLOT 63

Kaptajn K. C. ROCKSTROH i København:
EN SKATTELISTE 77

Kunstmaler, Bogtrykker KR. KONGSTAD i Fredensborg:
DØDSFESTEN FOR SCHILLER I HELLEBÆK 1791 91

Kaptajn K C. ROCKSTROH i København:
HANS ROSTGAARD OG KRONBORG-ANSLAGET 98

Professor, Dr. phil. HANS OLRIK i København:
REFERAT AF EN TALE VED ASSERBO $^{23}/_{8}$ 08 101

Kommunelærer LAURITS PEDERSEN i Helsingør:
ET MUSEUM I HELSINGØR 112

FREDERIKSBORG AMTS HISTORISKE SAMFUND
VIRKSOMHEDEN 1907—08 147
AFGANG OG TILGANG BLANDT MEDLEMMERNE 149

Dagligt Liv paa Landet i Nordsjælland for 50 à 60 Aar siden.

Af

fhv. Folkethingsmand **L. Larsen.**

DET er kun ganske faa af den nulevende Slægt, som rigtig ved eller kan forstaa, hvordan Forholdene paa Landet egentlig var for ca. 60 Aar siden, og det er saa forbausende hurtigt, at den ene Slægt glemmer den anden. Det hænder ofte, at man træffer Folk, der ikke vil tro, hvad man fortæller om de gamles Levemaade, Sæder og Skikke, og dog har det i alt Fald kulturhistorisk Interesse at gemme lidt paa Overleveringerne fra vore Forældres og Bedsteforældres Tid og fortælle de yngre Slægter, hvorledes de Gamle levede og virkede. For mig staar Tiden fra 1845 til 55 levende og klar indtil de mindste Enkeltheder, og da der fra flere Steder er vist Interesse for denne Periode i vor Landbefolknings Historie, haaber jeg, at efterfølgende Skildring af det daglige Liv for ca. 60 Aar siden vil passe for »historisk Samfund«. Det er imidlertid kun et lille Stykke af Nordsjælland, jeg kender fra den Tid, egentlig kun mit Fødesogn Vejby, men jeg er sikker paa og har senere forvisset mig om, at Forholdene i Nabosognene var omtrent de samme.

Ifølge Traps Beskrivelse var der i Vejby Sogn i Begyndelsen af 50'erne 85 Gaarde, 97 Huse med Jord og 41 Huse uden Jord. Indbyggerantallet var 1231. Disse Tal har holdt sig nogenlunde ens indtil vore Dage, og der har ingen videre Befolkningsforøgelse fundet Sted. Dette er paa det nærmeste ogsaa Tilfældet med Nabosognene, naar undtages Stationsbyerne Helsinge og Græsted, hvor Befolkningens Tilvæxt jo er betydelig. Hvert Sogn var som et lille

Rige for sig, der egentlig ikke kom meget i Berøring med Omverdenen. Der var en Ensartethed over det hele med Hensyn til Bygninger, Levemaade, Klædedragt o. s. v. og ingen Standsforskel mellem Gaardmænd og Husmænd. Der var kun enkelte fornemme, som blev tiltalt med De, nemlig Provsten, Skolelæreren, Mølleren, Skovrideren og — Jordemodermanden. Vejby Sogns Købstad var dengang Helsingør; men en Del af Sognets Beboere havde aldrig været i eller set nogen Købstad.

Bygningerne, baade Huse og Gaarde, var alle af Bindingsværk med klinede Lervægge. Der fandtes i Sognet ikke en eneste grundmuret Gaard, kun enkelte Steder var der lidt Mursten i Bindingsværket. Bagerovne og Skorstene var enten af raa Mursten eller stampet Ler, kun Skorstenspiben var af brændte Sten. Bagerovne af stampet Ler var ikke ualmindelige. En Husmand, Christian Tambour, var Mester i at opføre saadanne Bagerovne; han havde lært det i Holsten 1812—13, hvor han gjorde Tjeneste ved de danske Tropper som Tambour. Bagerovn, Maltkølle, indmuret Bryggerkedel og Brændevinstøj (Apparater til Brændevinsbrænding), var der paa alle Gaardene; Husene havde i Almindelighed kun Bagerovn og Bryggerkedel. Stuehuset paa en Gaard laa enten i Syd eller Nord, sjælden i Øst eller Vest. Husets Bredde var 8 à 9, sjælden 10 Alen, og der var forholdsvis lavt til Loftet Som Regel var Øverstestuen 4 Fag stor; her stod gerne en Seng med en Mængde store, tunge, hjemmelavede Dyner og Kister og Skabe fulde af hjemmelavede Klæder, Uldent og Linned, og det var almindelig Skik, naar der kom fremmede, dā at vise dette frem. Gulvet var nogle enkelte Steder af Brædder, men ellers var der Lergulv i hele Stuelængen. Efter Øverstestuen var de næste 3 Fag Mellemkammer, som det kaldtes; her var i Reglen ogsaa en Seng; men Mellemkammeret var gerne delt ved et Skillerum, og i Aflukket var saa Opbevaringssted for Øl og Brød og Sulekarret med det saltede Flæsk i, (det røgede Flæsk hang i Kakkelovnskrogen i Dagligstuen). Mellemkammeret indeholdt ogsaa gerne det bedste Seletøj, de bedste Hestedækkener og i Reglen ogsaa et Bord og et Par Kister. Dagligstuen var paa

4 Fag. Ved den ene Side stod to Senge med Karnis og Omhæng. Midt foran Sengene stod en Dragkiste, og paa Omhængene var fæstet nogle hvide Lærredsstykker med Fryndser forneden, de kaldtes Handklæder, herpaa var der i Reglen udsyet forskellige Dyrefigurer, — hvor det havde sin Vanskelighed at kende Forskel paa f. Ex. en Kat og en Hane —, desuden Blomster, Navne og andet Krims-Krams. Inde i Sengene var der et med Silkesløjfer pyntet Sengebaand, som var fastgjort i Loftet. Der var ingen egentlig Brædde-bund i Sengene, men kun løse Rafter, der kaldtes Sengerever, og derover et Lag løst Halm, endelig 3 à 4 svære Dyner med diverse Hoved- og Trækpuder og som Regel grove, hjemmevævede Blaargarnslagener. Der laa altid 2 Personer i hver Seng; øverste Seng benyttedes af Mand og Kone, den nederste til Pigerne, eller hvis der var voxne Døtre, da til disse. Paa Dragkisten foran Sengene stod et saakaldet »Tavlet« med en Del Kopper og Nipsgenstande, og paa Sengegavlen hang Kobberfade og forskelligt Kobber- og Messingtøj, ligesom ogsaa gerne Kobberkrukker, som brugtes til at bære Mælk i til Gilderne, havde sin Plads ved Sengen paa en af Loftsbjælkerne. Under Loftet var lange Hylder, hvor Mælken blev sat op, i Reglen baade Sommer og Vinter. Rundt om Stuen oppe ved Loftet var smalle Hylder besatte med Tintallerkener, og ved Siden af den øverste Seng op imod Mellemkammeret stod enten et bornholmsk Stueuhr eller et 24 Timers Nürnbergeruhr.

Ved Stuens modsaste Side var en Række Vinduer, meget smaa, med blyindfattede Ruder og ikke til at lukke op, og saa den lange Gaasebænk med en Mængde Aflukker med Reder til Gaardens Høns og Gæs i Rugetiden. Paa Bænkens øverste Ende stod Bordendeskabet, ofte med udskaaret Snitværk, det var Mandens Pengeskab, hvor tillige Skøde og vigtige Papirer opbevaredes. Paa Bordendeskabet stod et Par Messinglysestager, ofte meget svære, og imellem dem en saakaldet Morter med tilhørende Støder, den blev imidlertid sjældent benyttet. For Bordenden var der Panel og ligeledes ovenover Vinduesbænken, men ellers var Væggene kalkede Tapet kendtes ikke. Stuebordet var en Plankeskive, ofte af Eg, Foden

bestod af tykke, drejede Ben, og nederst ved Gulvet var Bordfoden, en lukket flad Kasse med en Lem i Midten, og her var et udmærket Sted til Overvintring af Blomster, f. Ex. Georginer, og oven paa Kassen havde Fodtøjet, Støvler og Sko, sin Plads, naar det var renset og smurt med Transmørelse. Blankesværte brugtes ikke. Foran Sengene var tillige et Par Træstole, og ved Siden af Kakkelovnen stod en saakaldet Vingestol med flettet Halmsæde, Husmoderens specielle Plads. I den egentlige Kakkelovnskrog var en bred Bænk til at trække ud til Sovested for 2, stundum 3 á 4 Børn, eller ogsaa for Tjenestedrenge. Denne Bænk kaldtes Lodbænken og blev gerne benyttet af Husfaderen om Aftenen. Ovenover Bænken hang saa det røgede Flæsk, og det var Tegn paa et godt Madsted, naar der altid var Flæsk i Kakkelovnskrogen.

Døre, Vindueskarme, Loft og Panel var malet med enten rød Mønnie eller lyseblaa Oliefarve, og Sognets Skræddere var tillige Malere, det hørte den Gang til Professionen, ligesom nu Tapetsering til Sadelmagerne. Skrædderne kunde tillige prente Læsning paa Ligtavler (Gravmonumenter) og de malede ogsaa Vers eller Tankesprog over Indgangsdør eller Bordende; her skal anføres nogle af Indskrifterne fra Vejby Sogn, saa som: *„Min Ager mig føder, mig klæder mine Faar, her nyder jeg Næring, som Huset formaar“*, eller *„Bed godt for dine Fjender, du dig ej hævne maa, saa giver Gud dig Lindring, naar du herfra skal gaa“. „Du i mit Hus ej bande maa, men heller ud af Døren gaa“. „Vær du vort Skjold, o Jesu sød, bevar vor Gaard for Ildens Glød“. „De alle dig kender, saalænge du har, saalænge du giver, saa gerne de taer, men har du ej mere, og Pungen er slap, de vender dig Ryggen og kender dig knap“.* Disse og lignende Inskriptioner var der mange af i Dagligstuerne i Vejby Sogn.

Kakkelovnen var en saakaldet Bilægger, sammensat af forskellige støbte Jernstykker og temmelig stor, den var besat med blanke Messingskruer, i Reglen 6, 2 oppe paa Hjørnerne og 4 paa Forstykket. Indfyringen foregik fra Skorstenen, og Brændselet var som Regel Tørv. Ilden fik ikke Lov at gaa ud, men blev forvaret hver

Aften med Græstørv og et Lag Aske; skulde det hænde, at Ilden gik ud, maatte der Bud til Naboen om at laane Ild, gerne nogle Gløder, som saa blev hentet i en gammel Træsko. Tændstikker benyttedes meget sjældent endnu ind i 50'erne, skønt de var ikke helt ukendte. Skorstenen bestod af et meget stort Fag, og her var Ildstedet eller Gruen med et Fyrehul, og oven over dette blev saa sat en Trefod af Jern, der kaldtes Føtting, hvorpaa saa Kogekarrene sattes. Bagerovnen stod i Forbindelse med Skorstenen, og herfra foregik Indfyringen saavel til Bagerovn som Bryggerkedel og Maltkølle. Bagerovnen gik som Regel udenfor Huslængen og var saa dækket af et Skur, der kaldtes Lude. Ved den anden Side af Skorstenen var Forstuen, den egentlige Indgang til Huset, og her havde Hønsene deres stadige Nattekvarter, her var Stænger, de kunde sidde paa.

Efter Skorstenen kom saa atter et stort Rum paa 3 à 4 Fag, der kaldtes »Stese« (Stegers); her var Trappe til Loftet, Maltkværn, den indemurede Bryggerkedel og Maltkølle. Denne var stundom paa Loftet og kaldtes da Loftskølle, men blev anset for at være mere brandfarlig end en Jordkølle. Maltet tørredes paa flakte Bøgetræsstykker, der kaldtes »Maltstejler«. I »Steset« var tillige Vask og Karhylde, og her havde tillige Svinekarret sin Plads, og heri kom saa Madrester, skummet Mælk m. m., som Svinene skulde have. I Reglen stod ogsaa »Steset« i Forbindelse med Tørvehuset, som enten var i Enden af Stuelængen eller i den Længe, den stødte op til. Udhusene paa en Bondegaard var som Regel endnu lavere og smallere end Stuelængen, og Staldene var meget primitive. Køerne stod bundne med Hovederne mod Væggen, men foran Hestene var en Foderlo. Særlig stedmoderlig blev Svinene behandlet, deres Opholdssted var gerne en Udbygning ved en af Længerne, en saakaldet Svinelude, men Svinene fik megen Frihed til at gaa ude, og stundom tøjrede man Grisesøer paa Marken ved Siden af Køerne.

Til Sædens-Tærskning, som dengang altid foregik med Plejle, var paa en Gaard 2, ofte 3 Loer benævnt efter Sæden, der blev tærsket, - Ruglo, Byglo, Havrelo, og paa lignende Maade var Laderne

inddelt efter Sædarterne, men skønt Høsten dengang ikke var rigelig, forslog de smaa Lader ikke, og Stakke var meget almindelige.

Naar man skulde lægge en Gaard eller et Hus, tog man ikke Hensyn til, om Grunden blev lige eller vandret, man brugte ikke Vaterpas, men lod Bygningen følge Jordsmonnet, man lagde bare en Kampesten under hver Stolpe, og saa rejste man Huset derpaa. Bjælkerne blev bladet ind i Stolperne og dette kaldtes en Binding, der saa blev rejst paa Stolpestenene. Imellem Stolperne blev lagt et Stykke Træ, der kaldtes en Sul, og heri blev saa hugget Huller til »Hælene«, saaledes kaldtes de opretstaaende Stager, hvorpaa »Vænnerne« (Fletværket, som Væggene blev klinet paa) blev anbragt. Kliningen af Væggene blev altid foretaget af Kvinderne, lige som ogsaa den senere Udbedring med Spækning og Hvidtning blev foretaget med Kvindehænder; naar de nyklinede Vægge revnede ved Tørringen, blev Revnerne dækkede med Fingrene, og saa blev Væggene oversmurt med en Vælling af Ler og Kalk sammenblandet; dette kaldtes at »svomme«, hvorefter saa senere fulgte den egentlige Kalkhvidtning, altid foretaget af Koner og Piger lige som den stadige aarlige Vedligeholdelse. Konerne satte en Ære i at faa Hus eller Gaard klinet og kalket inden Pinsedag.

Hvad Bygningshaandværkerne angaar, da var der i Vejby Sogn ingen egentlige Murere og heller ikke Brug for saadanne; et Par lidt behændige Husmænd kunde mure Skorsten og Bagerovn, og Væggene blev jo klinede. Træhaandværkerne kaldtes Huggere, og disse foretog saa baade Tømrer-, Snedker- og Hjulmandsarbejde. Formen for og Indretningen af Landbygningerne var egentlig fastslaaet ved den store Byggeperiode i Udskiftningstiden og holdt sig for Vejby Sogns Vedkommende til midt i 50'erne, da der temmelig rask begyndtes en ny Byggeperiode, som imidlertid ikke hører under denne Beskrivelse.

Begrebet Hygiejne, som i vore Dage spiller en stor Rolle ved Bygningers Opførelse, kendte man ikke videre til. Der var ikke Nødtørftshuse ved nogen Gaard, man slog Spildevand ud, hvor det var mageligst at blive af med, og det banede sig saa Vej til Mød-

dingen eller Gadegrøfterne. Disse vare ofte om Sommeren stinkende Pøle. Der existerede jo intet Sundhedspoliti. Man tog i det hele ikke meget Hensyn til Luft, Lys eller Vand, særlig Vandstederne var under al Kritik; Brønden, hvis der var nogen, var ofte nær ved Mødding eller Rendesten, og Vandingsstederne for Kreaturer vare ofte fyldt med alle Slags Uhumskheder. Nutidsbegreber om Sundhedspleje og Renlighed kendte man ikke, forstod dem ikke og tog intet Hensyn dertil ved Boligers Opførelse og Indretning.

Det var kun enkelte Fremskridtsmænd, der havde deres Marker inddelt i regelmæssige Sædskifter med bestemt Rækkefølge af Sædarterne. I Reglen kørte man den Smule Gødning, man havde, ud om Foraaret, saaede da Byg og saa om Efteraaret Rug efter Byggen. Efter Rugen kom Ærter og Kartofler, derefter Havre og 3 Aars Græsmark, hvorefter Jorden atter blev oppløjet og gødet til Byg. I Græsmarken blev saaet Kløver, hjemmeavlet sildig Kløver, som i Reglen lykkedes godt. Kartoffelavlen, der var indført ved Aarhundredets Begyndelse, fik et voldsomt Knæk i 40'erne, særlig 1847 da Kartoffelsygdommen rigtig brød frem med en Voldsomhed, som nær havde tilintetgjort hele Kartoffelavlen.

Hør dyrkedes af alle Jordbrugere til eget Brug, de fleste havde tillige en lille Rapsmark, denne blev høstet før Rugen, og det var saa almindeligt, at Gaardmændene kørte til København med Raps, og efter 47 tog de en Fornøjelseskøretur med Jernbanen ad Roskilde til, det var jo den eneste Jernbane, her var i Landet, og de havde saa gerne meget at fortælle om Turene, naar de kom hjem. Indtægterne fremkom hovedsagelig kun ved Kornsalg, thi Mælkeridriften var meget tarvelig, der solgtes egentlig kun lidt Smør i den bedste Græsningstid, ellers havde man kun Smør til Husholdningsbrug af de 7 à 8 smaa, magre og tildels forsultne Køer, der aldrig fik andet Foder end Hø og Halm, og Mælkens Opbevaring under Loftet i Dagligstuen skulde heller ikke bidrage til at skaffe Smør som brugelig Handelsvare; man benyttede smaa Stampekærner og kærnede i Reglen kun hver 8de Dag.

Der var i Reglen ved hver Bolig en Have med nogle Frugttræer og

der dyrkedes ogsaa nogle Havesager: Grønkaal, Gulerødder, Persille, men særlig Merian og Timian.

Disse sidste blev bundet i en Krans paa et Tøndebaand og saa hængt op til Tørring, og i tørret Tilstand brugtes de saa ved Slagtning til Pølser og Finker samt til at komme i gule Ærter. Hvidkaal dyrkedes ikke, men man købte Hvidkaal af Amagerne paa Novembermarkedet i Hillerød, og det var en almindelig Talemaade: »Vi skal til Fresborre Marked og købe Amagertøj«.

Bistader var der i næsten hvert Hus og Gaard (Kubestader efter gammeldags Drift) og Honning spillede en Rolle i Ernæringen. De saakaldte »Sødtemade« var meget almindelige, særlig til Børn, og disse var rigtig glade for Afvexlingen i den ellers grove og ensformige Kost.

Den Periode fra 1845 til 55 var egentlig for Vejby Sogns Vedkommende og ogsaa for det øvrige Nordsjælland kun en Afslutning paa en længere Periode fra Udskiftningstiden i 1780'erne, der var i denne Tid en Stilstand og Dødhed i Folkets saavel aandelige som materielle Liv. Den ulykkelige Krig og Landets fortvivlede Pengevæsen bidrog sit hertil, og Landbefolkningens Kaar vare knappe. Der var ingen Prioriteter eller Gæld paa nogen Ejendom, saa man havde ingen Renter at betale, men det kneb med at faa Penge til de kgl. Skatter. Sognefogedens Kone fortalte, at hendes Mand maatte laane 5 Rbd. til Hjælp til Sommerskatten hos en Husmand og Skomager Poul Erlandsen i Vejby. Paa en Gaard i Holløse, der nu er fuldtud 35 maaske 40,000 Kroner værd, maatte Manden gaa fra Gaarden for $^1/_8$ Aars Skatterestance. En Nabo kunde have købt Gaarden for 180 Rbd., han havde de 80, men de 100 var ikke til at opdrive, og han fik ikke købt Gaarden.

I Krigsaarene 1848—50, og særlig efter Fredslutningen 1851, begyndte der i Vejby Sogn at spores betydelige Fremskridt, baade aandelige og materielle. De første Aviser holdt deres Indtog blandt Beboerne, forskellige Interesser gjorde sig gældende, og det er vistnok rigtigst at betegne 1855 som det Aar, hvor den ny Tid begynder, der ikke hører hjemme i denne Afhandling.

Ligesom Sognet var et lille selvstændigt Rige for sig selv, saaledes var ogsaa den enkelte Familie med Børn og Tjenestefolk. Man betragtede sig og blev betragtet som tilhørende et lille Samfund, vel underkastet Husfaderens og Husmoderens uindskrænkede Myndighed, men dog med en vis Selvfølelse, der egentlig bragte Tilfredshed med Tilværelsen. Det daglige Liv i en Bondegaard gik sin støtte, stille Gang med nærmest glade og tilfredse Arbejdere. Man stod op om Sommeren Kl. 4 eller lidt før, om Vinteren ved 6-Tiden, man brugte ikke Lys eller Lygte i Udhusene. Pigerne malkede i Mørke, og Karlene mugede, striglede og vandede Heste i Mørke. En Timestid efter at man var staaet op, spiste man Davre, men forinden vaskede man sig, Mandfolkene altid i »Vandhoven« (Vandtruget) eller en Spand i Gaarden, Fruentimmerne i »Steset«. Sæbe brugtes ikke, kun ved enkelte højtidelige Lejligheder, naar man f. Ex. skulde til Alters, brugte man en Klat grøn Sæbe. Nutids Haandsæber kendtes ikke, man benyttede fælles Tørrestykke, og dette blev gerne benyttet en Uge ad Gangen. Efter Davren gik Mandfolkene til Arbejdet, om Vinteren i Lo og Lade, om Foraar og Sommer i Marken. Kvinderne gik om Sommeren med i Marken og til udvendig Husgerning, om Vinteren til Spinderok eller Væv (der var dengang i Vejby Sogn ca. 300 Spinderokke og 150 Væve), for saa vidt der ikke var extra Arbejde ved Slagtning, Bagning, Brygning eller Brændevinsbrænding, eller maaske med at feje af Lo, som det kaldtes at rense Sæden med et Haandsold; denne Renselse blev foretaget af Pigerne og var et meget besværligt Arbejde; de stod med bøjet Ryg og snurrede rundt med Soldet. Redskaberne, der blev benyttet ved Landarbejdet, var klodsede og tunge. Plove og Harver indeholdt saa meget Træ som muligt, de gamle Plove endog Træmuldfjæl. Svenskharver kendtes ikke, der var ikke Jernringe om Vognhjulene, men kun paaslagne Skinner. Kvindernes Redskaber foruden Rok eller Væv var Haspe og Garnvinde, Blaarkrøkke og Vindepind. Denne var ofte forarbejdet i kunstneriske Former, og naar en Karl vilde begynde at gøre Kur til en Pige, forærede han hende en kunstig Vindepind. Til de kvindelige Arbejdsredskaber

hørte ogsaa Hørbryde, Skjættetøj, Hegle samt Karter og Rive. Til Gaarden hørte jo ogsaa Mejereder, Slaadrag, Høtyve, River, Plejler og Hakkelsekister.

Rugbrødet var det vigtigste Næringsmiddel, og Bagningen heraf blev udført med særlig Omhu, man satte Dejgtruget i Dagligstuen paa den lange Bænk ved Vinduerne og lagde saa »til Beigt«, som det kaldtes, om Aftenen; man rørte Melet ud i varmt Vand, iblandede lidt Gær, ældede saa det hele sammen og dækkede Dejgtruget til med en Sengedyne. Morgenen efter stod man op en Time eller mere før den sædvanlige Tid, satte et Baal af Brænde i Bagerovnen og tændte Ild. Konen og Pigen begyndte saa at ælte Dejgen, medens Manden passede Bagerovnen. Naar Baalet var udbrændt, indkastedes der Kvas, og det skulde gerne brænde i Bagerovnen 2 Timer. At Ovnen var tilstrækkelig varm, kendtes paa, at den gnistrede. Kullene blev taget ud med Bagerovns-Ragen og Kosten, slukkedes med lidt Vand og rensedes med et stort Sold, der kaldtes Risle, for bagefter at benyttes af Smeden til Iblanding med Smedekul. Brødene var forud slaaet op og tildannede med Hænderne af Konen og Pigen. Konen satte saa Brødene i Ovnen med en Træfork, der kaldtes en »Gresle«. Bagerovnsfjællen blev saa sat for og tilklinet med Ler, og Brødet skulde staa 4 à 5 Timer i Ovnen. Naar Brødene skulde tages ud, lagde man et Lagen eller Dækken over den nederste Seng (Pigesengen), og derpaa lagde man de varme Brød med Overskorpen nedad, og naar de paa denne Maade var jævnt afsvalet, blev de sat paa langs i Dejgtruget, der var flyttet op i Mellemkammeret. I et velordnet Bondehjem blev der gerne bagt 1 Gang om Maaneden om Vinteren og hver 3 Uger eller 14de Dag om Sommeren.

Til Ølbrygningen benyttede man det hjemmelavede Malt, som blev malet hjemme paa Haandkværnen, og saa Humle, som var købt enten hos fynske Humlekræmmere eller paa Frederiksborg Marked. Man slog kogende Vand paa det malede Malt i et Kar, dette kaldtes at mæske. Humlen blev kogt i en Gryde paa den almindelige Ildgrue. Der var rigelig kogende Vand i Bryggerkedlen, og til

Brygningen hørte følgende Apparater: Rostekar, Rostesten, Rostevisk, Tappestav og Karstol samt en Ballie til at sætte under Rostekarret, hvori det søde Bryg, »Urten«, løb. Gæringskarret, hvori Øllet kom, stod om Vinteren i Stuen, om Sommeren i »Steset«. Dagen efter Brygningen blev Gæren skummet af Øllet og dette blev slaaet paa Halvtønder eller Ankere. Dette kaldtes at »tvilne«. Gæren blev der passet meget nøje paa, da Hønsekræmmerne dengang altid havde en Gærkande med og købte gerne Gæren, der saa gav en extra Skilling til Husmoderen.

Apparaterne til Brændevinsbrænding (Brændevinstøjet) bestod foruden den indmurede Bryggerkedel af et temmelig svært Plankelaag til Kedlen, en tragtformig Kobber eller Messingshat, to lange Messing- eller Kobberrør og en Svaletønde.

De Steder, hvor jeg havde Lejlighed til at overvære Brændevinsbrændingen, benyttede man 2 Skæpper Maltskraa og 2 Skp. Rugskraa, malet paa Haandkværnen og sat til Gæring i et Kar. Som en Slags Vælling kom det saa i Bryggerkedlen, Laaget blev klinet tæt med Ler til Kedlens Rand, Kobberhatten blev sat paa Laaget, Rørene sat til Rette igennem Svaletønden, som stod ved Siden af Kedlen; der blev fyret med sagte Ild, og Brændevinen kom ud af Rørenes Ender. Det blev bagefter destilleret med Afkog af Kommen og saa fyldt paa Brændevinsankeret. Det var almindelig Skik efter Brændingen at indbyde nogle Venner og Bekendte til et lille Gilde, hvor der blev fortalt Historier og dvælet ved gamle Dage, da Engelskmanden var her 1801 og 1807. Ved 1848 holdt Brændevinsbrændingen op for Vejby Sogns Vedkommende, og den var ogsaa strengt forbudt af Øvrigheden, som kom og medtog Brændevinsapparaterne. Kronborg østre og vestre Birk var dengang samlet under et, og Øvrigheden boede i Nøddebo. Naar Rettens Haandhævere ventedes, sendte man Bud til hinanden om at gemme Brændevinstøjet, og paa Sognefogdens Gaard i Vejby gemte man Brændevinstøjet i et Halmlæs og kørte saa rundt ad Tisvilde og Ørby, indtil Øvrighedens Besøg var overstaaet. Der var imidlertid mange, som udleverede Brændevinsapparaterne godvillig, men disse ganske

interessante Genstande blev paa denne Maade tilintetgjorte, kun ganske enkelte har endnu bevaret Apparaterne, der dog har en vis kulturhistorisk Interesse.

Ved Slagtningen lod man Blodet løbe direkte fra det slagtede Dyr i Ballien, hvor Pølsegrynene var. Blodpølse blev betragtet som en stor Delikatesse, særlig gjaldt det Gaasepølse. Gaaseslagteriet begyndte altid et Par Timer før Dag. Gæssene blev stukket i Nakken og derpaa plukket over et stort Kar, her maatte hele Husstanden, baade Piger og Karle, tage Del, men det var kun sjældent, at man beholdt en Gaas hjemme, i Reglen blev de solgt alle sammen, ogsaa Kraasene, men Fjerene blev puttet i Sække, derefter tørret i Bagerovnen for saa bagefter at fyldes i Dynerne. Bierne blev paa en Maade ogsaa slagtede, idet man om Efteraaret tog de Stader, som ikke skulde overvintre, og kvalte Bierne ved Svovldamp, tog saa Biværket ud af Kuben, kom det i en Kedel og smeltede det Hele ved en sagte Ild, det blev derpaa siet igennem et Dørslag i Krukker, og efter Afsvalingen var saa Voxet ovenpaa og kunde tages bort som en Skive. Man solgte ikke Honning, den blev altid benyttet i Hjemmet.

Man spiste selvfølgelig alle i samme Stue og ved samme Bord. Maaltidernes Antal var 5, nemlig Davre, Lillemiddag, Middag, Midaften og »Nadre«. Maden var meget ensformig, til Davre altid Sild, om Vinteren kogt, om Sommeren Spegesild, og saa Rugbrød. Derefter Mælk, om Vinteren kogt, om Sommeren kold, stundom tyk Mælk og sød Mælk blandet sammen, den kaldtes da »Plumremælk«. Lillemiddagen bestod om Foraar og Efteraar af Fedtebrød, om Sommeren: Smørrebrød og om Vinteren: Ostebrød. Middagsmaden var Suppe, Kaal og Ærter, altid kogt paa saltet eller røget Flæsk, Kød fik man kun ved enkelte Lejligheder, f. Ex. ved Mikkelsgildet, endvidere Grød, Vælling, Melgrød, Mælkegrød og Kartoffelgrød. Eftermaden til Grøden var enten Klipfisk, stegt Flæsk eller Æggekagge. Gafler eller Tallerkener brugtes ikke, man havde sin egen Lommekniv (Tollekniv) og hver sin Hornske. Denne blev ikke vasket, men kun slikket ren og hensat paa et bestemt Sted, enten i

Vindueskarmen eller ved Bjælken under Loftet. Middagssulet (Flæsket) blev altid skaaret i Stykker af Husmoderen, og saa tog man et Stykke Flæsk i den ene Haand og et Stykke Brød i den anden; saaledes spiste man Middag. Midaften var altid Smørre- eller Fedtebrød med et Stykke Ost eller Spegepølse til (ikke Paalæg). Kaffe kendtes kun ved Gilder og Højtider, men derimod drak man meget Brændevin, hele Familien fra Manden og Konen til de mindste Børn og Tjenestefolk; man drak alle af samme Glas, og det store Glas med Brændevin gik et Par Gange ved hvert Maaltid rundt til hele Husstanden ogsaa Skolebørn. En Ræmse, som Skolebørnene brugte, lød saaledes: »Ostebrød og Brændevin, det gør godt i Maven min«.

Samtlige Sognets Beboere, baade Børn og Voxne, vare forsynede med hjemmelavet Tøj, man kendte ikke til andet. Hver Trevl og Traad, de 12 à 1300 Individer havde paa Kroppen, lige fra Strømper og Skjorte til Stadstrøjen, var forarbejdet og syet i Hjemmene. Man avlede selv Raamaterialet, baade Hør og Uld, og satte en Ære i Klædernes Tilvirkning; det blev betragtet som en Skam, hvis nogen opdagede, at man gik med Købetøj. Det tog megen Tid og meget Arbejde, inden Hørren og Ulden blev til Klæder; Hør og Uld havde alle, selv de jordløse Husmænd, og det var en absolut Hovedbetingelse for en Husmand, naar han blev fast Arbejdsmand paa en Gaard, da at faa saaet Hør og græsset og fodret et Par Faar, og endnu i 40'erne havde endogsaa adskillige Gadehusmænd (jordløse Husmænd) tillige en Ko.

Om Hørren havde man følgende gamle Ræmse:

Jeg smuk og rank i Livet er,
en smuk Person jeg fører,
og alle Folk de har mig kær,
naar de mit Rygte hører,
om Sommeren min Kjortel grøn, Kaskjetten blaa,
naar jeg aflægger min Kaskjet, mit Hoved bær en Krone.
Jeg tjener hos vor Sognepræst
og sover hos Kongens Datter næst.
Jeg ogsaa Bonden tjene maa,

mig selv til liden Baade,
hans Hustru gi'er mig mangen Dask,
saa jeg maa gaa ved Krykker,
ved megen Slid og Slæb og Jask
jeg der maa gaa i Stykker.
Naar jeg da gammel vorden est,
min Dejlighed forloren,
paany igjen jeg plages mest,
jeg bliver sønderskaaret,
ja hakket, makket, sønderslidt,
parteret uden Maade,
men da faar jeg mit Liv paanyt,
og der skal skrives sort paa hvidt,
gjæt nu, hvad jeg maa hedde.

Hørren blev næsten betragtet som en hellig Plante. Linnedet var det første, de spæde Børn fik paa Kroppen, og Linnedet var det sidste, hvori man svøbte sine kære afdøde. Hørfrøet blev benyttet af de kloge Koner til at strø paa Gravene for at forhindre Gengangeri og til at kaste paa Ilden under deres Experimenter, endvidere til at indgive Patienter i Form af Vælling eller Grød, hvad der vistnok gjorde samme Virkning som amerikansk Olie. I ethvert Hus og Gaard var der Apparater til Hørrens Tilberedning, nemlig Bryde, Skjættetøj og Hegle. Det første Arbejde med Hørren var at ruske den op af Jorden, og dette blev foretaget omtrent ved St. Ols Dag (29. Juli) forinden man mejede Rug, og saa skulde Hørfrøet slaas af (knevles). Dette skete paa en Slags stor Redekam af Asketræ, der kaldtes Hørknevle. Saa skulde Hørren enten sænkes eller spredes. Sænkningen foregik i en Tørvegrav, hvori Hørren bundet i Smaabundter blev nedsænket og skulde saa ligge i 9 Dage. Bredningen blev foretaget paa en Græsmark og blev altid udført af Kvinder. Efter Høst blev Hørren optaget, og sidst i September var den egentlige Bryde og Skjættetid. Brydningen foregik enten paa fri Mark, hvor Hørren blev tørret over en Grav med Ild i eller inde i Huset, hvor Hørren blev tørret i Bagerovnen, men

dette blev omsider forbudt af Hensyn til Brandfarlighed. Paa en Brydegrav kunde der tørres Hør til ca. 8 à 10 Brydekoner; Tørringen over Graven blev i Reglen besørget af en Mand, men det hele skulde gaa rask og skulde gerne tilendebringes paa en Dag, saa her blev ingen Tid hverken til Syngen eller Snakken. Efter Brydningen fulgte Skjætningen, der tog lang Tid. Skjættetøjet bestod af en Fjæl, der var fastgjort til et Fodstykke, og i den øverste Ende var et Indsnit til at holde Hørlokken i; denne holdtes saa med venstre Haand, medens man i den højre holdt en saakaldet Skjættehaand af Bøgetræ, hvormed man saa baskede løs paa Hørlokken. Den første Omgang bestod i at afbanke de groveste Skæver, dette kaldtes at skidenskjætte, den næste Omgang var Renskjætning, og her blev Skjættefaldet, som det kaldtes, opsamlet og senere spundet til Lagener, men disse Lagener blev jo meget grove og først bløde ved Brugen. Der var dengang ingen Steder, hvor man kendte Brugen af Rulle, man havde et »Mangletøj«, en lille Bøgefjæl med et udskaaret Træhaandtag, man lagde Tøjet om en almindelig rund Stok, der kaldtes Manglestok, og hamrede saa løs med Manglefjælen paa Tøjet paa et almindeligt Bord.

Skjættetiden var ellers en dejlig Tid for Husmandskonerne. Man kom sammen i Selskab og levede godt efter den Tids Begreber; man fik Risengrød, Æbleskiver og et Slags Bagværk, der kaldtes Søsterkage, desuden fik man ved denne Lejlighed Kaffe. Denne bestod af Halvdelen Bønner og Halvdelen brændte Ærter, der blev kogt i en Kaffekedel, og naar den var kogt, kom man Klipfiskefinner deri, man sagde for at klare Kaffen. Denne skulde saa staa lidt og synke, man brugte jo ikke Kaffekande med Pose. Kaffen blev drukket af store hvide Kopper uden Hank, og dersom en Nutids Købstadsdame kunde se, hvilke Masser af Grød, Søsterkage, Æbleskiver og Kaffe en Flok Skjættekoner kunde indtage, vilde hun forbavses. Dagløn var der kun sjælden Tale om; det blev, sagde man, »forskyldt paa anden Maade«, enten ved Skjættelokker af Hørren, Naturalier, Pløjehjælp, Kørselshjælp eller lignende. Ved Skjætningen blev der sladret efter en større Maalestok, og det var ganske interessant, naar

man fra et skjult Sted kunde høre paa Skjættekonerne, thi saa bruste Sladderen rigtig løs. I Reglen var det Sognets hjemlige Sager, ogsaa nogen Bagtalelse, der var paa Dagsordenen, men det var ogsaa Kærestehistorier, Hexe- og Spøgelsehistorier. Det kunde dog ogsaa ske, at de vovede sig ind paa Udenrigspolitiken. Jeg erindrer under den russisk-tyrkiske Krig i 54, at der blev reflekteret over, hvor vidt det var *kristne Tyrker* eller *Hundetyrker,* der krigedes, for Hundetyrkerne gik nok paa to Ben, ligesom vi andre, men havde Hoveder som en Hund, medens de kristne Tyrker lignede andre Mennesker. En Historie, der ogsaa blev fortalt af Skjættekoner og troet som et Evangelium, var, at da Frederik den 6te var til Kongressen i Wien, havde den russiske Kejser fornærmet de andre Monarker ved at snyde sin Næse for Fronten; da ingen anden turde udfordre Russeren til Duel, traadte Frederik den 6te frem og udfordrede ham. De huggede saa sammen med Klingerne, men Kejseren kunde ikke klare sig og maatte, for ikke at risikere Livet, gaa ind paa at stille 12,000 Mand Tropper til Danekongens Raadighed i Tilfælde af Krig. En Mængde lignende Historier af samme Art, særlig om Engelskmanden 1801—1804, blev ogsaa fortalt og fuldt ud troet, det var Historier, som gik fra Mund til Mund, og der var vist næppe nogen af Skjættekonerne, der havde læst en Avis.

Efter Skjætningen kom Heglingen af Hørren, men dette var lettere Arbejde og blev mere udført som Lejlighedsarbejde. Der var ogsaa enkelte, som lod Heglingen besørge af Hørsvingeren; der var nemlig kommet en med Hørtilberedning kyndig Mand fra Fyn, det var Præsten, der havde indforskrevet ham; thi i Præstegaarden dyrkede man Hør og lavede selv Linnedet lige som i Bøndergaardene. Denne Hørsvinger bosatte sig i Vejby, og hans væsentlige Beskæftigelse var at hegle Hør. Den heglede Hør kaldtes Lokker, og 20 Lokker var en Lime, de afheglede Blaar blev snoede i Totter (Blaartotter), og naar de skulde spindes, sattes de paa en Blaarkrøkke, medens Hørren blev snoet om et saakaldet Rokkehoved. Til Spindingen skulde en Uendelighed af Tid og Flid og en meget stor Øvelse for at frembringe en fin og ensartet Traad. Det var tidt

haardt for de unge Piger i de lange Vinteraftener at arbejde ved Rokken i en lav Stue ved en osende Tranlampe; der var mange samlet, baade Børn og Voxne, stundom en Hund under Kakkelovnen og en Kat paa Lodbænken, ingen Ventilation, og i samme Stue skulde der soves om Natten.

Det var intet Under, at Pigerne fik baade Gulsot og Blegsot og andre Soter. Den første Petroleumslampe i Vejby Sogn kom, saavidt jeg ved, 1862. Tidligere var Belysningen Tranlamper og ved højtidelige Lejligheder Tællelys. Naar Garnet var spundet, blev det haspet af Tenen i lange løse Bundter, der blev kogt i Bøgeaske, og saa kom Garnvindingen, hvori ogsaa Mandfolkene tog Del om Vinteraftenerne. Garnet blev vundet i store Nøgler, og saa kom Væverkonernes Tid. I saa godt som alle Huse var Væv, men ikke i alle Gaardene. Nogle Gaardmandskoner lod væve hos Husmandskoner; der var ogsaa enkelte Væverpiger, der stadig vævede for andre. Naar Væverkonen kom med et færdigt Stykke, kaldtes det »Snevergilde«, og vedkommende blev da flot beværtet. Betalingen i Penge var meget ringe, 2 Skilling à 4 Skilling for Alen af Tøjet, eftersom det var Linned, Hvergarn eller Vadmel, men Væverkonen fik tillige »Rendemyde«; denne bestod enten i et Stykke Flæsk, et røget Faarelaar eller en Sødmælksost, maaske en Snes Æg e. l. Naar Linnedet var vævet, skulde det atter koges i Bøgeaske, og saa begyndte den egentlige Blegningstid, hvortil Forsommeren var den bedste. Hver Gaard havde sin Blegeplads og Blegningen med stadig Vandstænkning blev passet meget omhyggeligt, rindende Aavand var det bedste til Bleg, og særlig Tiden, da de gule Engblomster stod i Flor, blev regnet for den bedste; kun enkelte Steder var der Nattevagt ved Blegen, i Reglen kun en stor Hund, og Tyverier fra Blegepladsen var meget sjældne, men erotiske Eventyr paa Blegepladserne — —. »Og kom man saa kørende, naar Morgensol stod op og blinkede smukt paa Ruderne og Kirketaarnets Top, da saa man Fogdens Lone, og det slog aldrig fejl, hun vanded' der sit Lærred, sit Garn og sit Drejl« — —. Det skinnende hvide Lærred var nu Konernes Stolthed, og de hvide

Skjorteærmer hørte til Stadstøjet. For Vejby Sogns Vedkommende var det særlig Kildefesterne ved Helene Kilde, hvor Karlenes hvide Skjorteærmer rigtig kunde gøre sig. Dette at præsentere sig til Stads i Skjorteærmer, har holdt sig til vore Dage; endnu for godt en halv Snes Aar siden havde en af de kjøbenhavnske Villaejere i Tisvilde inviteret et Par af Tisvilde Gaardmænd med til et Selskab. Disse mødte saa i skinnende hvide Skjorteærmer til almindelig Forbavselse for de kjøbenhavnske Gæster. Man brugte gerne ved saadanne Lejligheder, Gilder o. l. en Slags kort Overskjorte, der kaldtes »Oplod«, med hvilken man havde gjort sig særlig Umage ved Blegningen. Paa en velsitueret Bondegaard var der Masser af Linned, baade Hørlærred og Blaarlærred, men Mændenes Skjorter var de fineste. Kvindernes Kropstykker vare som Regel tarveligere, og Blaargarns-Særke vare ikke ualmindelige. Det følger næsten af sig selv, at Jordtøjet, Linnedet til Dødens Komme, altid var i Orden i et velordnet Bondehjem.

Medens Kvægbesætningerne var meget tarvelige, var Faareflokken forholdsvis god. Der holdtes paa en Gaard som Regel 10 à 12 Faar. Pigerne og Karlene havde ogsaa ofte Faar og Husmændene altid; der skulde jo heller ikke saa lidt til alle Klæderne, Strømper og Trøjer m. m. Faarene bleve klippede 2 Gange om Aaret, men først vaskede. Dette skete i et Kar, og naar Vaskningen var forbi, dyppede man Faarets Hoved ned i Vandet, og for hvert Faar gentog man følgende Ræmse: »Nu skal du smage vor Suppe, men kom saa igjen ad Aare, med Søn og Datter ved Laare«, vel en Hentydning til Lammene. Det næste ved Ulden var Kartningen, ved hvilken Ulden blev blandet; den Uld, der blev klippet om Foraaret, kaldtes Lod, og den om Efteraaret Uld; en Fællesbenævnelse var »To«. Man havde desuden et eller to sorte Faar i Flokken, og naar deres Uld ved Kartningen blev blandet med den hvide, fremkom Stof til det næsten berømte »Graavadmel«. De saakaldte Graabukser stod højt i Kurs, og det vil forbavse Nutidsfolk, at Gaardmændene havde 10 à 12 Par Graabenklæder og lige saa mange Veste, stundom en Snes Par lange Strømper og ca. 50 Lærreds-

skjorter. Uldent Undertøj nærmest Kroppen, som i vore Dage, kendtes ikke, heller ikke Underbenklæder, og man kendte dengang ikke til jydske Hosekræmmere.

Til Kartningen, som helst foretoges med svenske Haandkarter, samledes der gerne en Del Koner, særlig Vinteraftenerne bleve benyttede, saa havde man jo rigtig god Tid, langt bedre end ved Hørrens Tilberedning om Efteraaret. Man kom da gerne sammen til saakaldte Kartegilder, og hvad der ved disse særlig bør fremhæves, er den Mængde Viser, som der saa blev sungen. Her brød Folkepoesien rigtig frem i naturmoderlig Skikkelse, baade hvad Melodi og Text angik, stundom i elegisk klagende Toner, stundom vildt og stormende, ofte rædselsindgydende. Jeg erindrer en Vise, hvor Djævelen selv kom til et Bryllup, tog Bruden og fløj med hende i Luften, og da en Hyrdedreng havde borttaget Brudefletningen, brækkede han Brudens Legeme i Stykker Led for Led. Visen er meget lang, et af Versene begynder saaledes: »Den Dør fløj op paa Brudehuset, han hende greb om Haandeled, man hørte saa, hvor Vinden brused', da han med hende fløj afsted«. En Vise om Pigen, der traadte paa Brødet, er fra 1765. Slige Historier bleve for fuldt Alvor troet af Kartekonerne.

Nogle af Kartekoneviserne var hjemmelavet paa Egnen, men de fleste kom med Kludekræmmerne. Der var i Vejby Sogn to Kludekræmmere, nemlig Klude-Rasmus i Ørby og Klude-Per i Tisvilde. De forsynede Sognet med Viser og Historier samt Almanakker, og tillige om Foraaret med Have- og Blomsterfrø. Desuden bragte de jo Nyt fra Sted til Sted, men ellers var de temmelig forsigtige med, hvad de fortalte, da de jo skulde staa sig godt med alle. Klude-Per var tillige klog Mand og ikke saa lidt lægekyndig. To af mine Skolekammerater fik Benene brækket og havde ingen anden Læge end Klude-Per, og da de siden har været Soldater, maa Sammensætningen af Benene have været god. Per kunde ogsaa aarelade, og da det paa den Tid var en ufravigelig Regel, at baade Mennesker og Dyr skulde aarelades 1 Gang om Aaret, var der jo

hermed ikke saa lidt at bestille. Begge Kludekræmmerne var godt lidt, og særlig Per gjaldt for en af Sognets ansete Mænd, han kunde baade læse og skrive og regnedes for at være lovklog. Han var noget original med sin Klædedragt, og navnlig havde han en meget mærkelig Hue; det største Stykke var af Læder, betrukket med sort Lammeskind, det øverste Stykke (Pullen) var af grønt Vadmel, og i Midten var en Fløjels-Roset med en Dusk. Skyggen var af Saalelæder. Saadan en Hue kunde jo næsten aldrig forgaa, og naar han kom ind i en Gaard, satte han altid Huen paa Bordet og begyndte saa at kramme sine Viser og Historier ud. Han var egentlig en smuk Mand med et karakteristisk Hoved, og med de smukke Lokker hængende lidt ned ad Skuldrene lignede han Niels Ebbesen, saaledes som Nutids Kunstnere har tænkt sig Ridderen af Nørreris. Per var belæst og navnlig bibelfast, han skrev ogsaa Breve for Folk til Soldaterne i 48—50; der var nemlig den Gang ikke ret mange af Vejby Sogns Folk, der kunde skrive.

Naar Kludekræmmerne havde bragt en Vise, gjaldt det jo om at synge den, og Kartekonerne lavede saa selv Melodien, dette kaldtes at sætte Taane (Tone) paa Visen; man varierede gamle Dansemelodier, som man syntes kunde passe, men det var tit forunderligt, saa Melodien kunde passe efter Visens Indhold. En gammel Kone, Ellen Saalesætters, blev især regnet for dygtig til at sætte Taane; en Mand, kaldet »Glade Hans«, ved jeg ogsaa lavede Melodier til Kartekonerne, og en nulevende Mand, Niels Nielsen, Hesselbjerg, lavede Melodi til i alt Fald en af de første hjemmelavede Krigsviser, der blev sendt til Sognet. Disse Krigsviser var meget naive og troskyldige, men blev langt foretrukket for de senere saa kendte Sange som »Den tapre Landsoldat«, »Igaar jeg fik min Trøje«, »Holmens faste Stok« o. s. v.

Denne gammeldags Kartekonesang spillede en betydelig Rolle i hele Befolkningens aandelige Liv, og Viserne maa anses for et Stykke Kulturhistorie. Jeg har fra den Tid skrevet en ca. 30 Viser op med tilsvarende 30 originale Melodier, og det er min Hensigt paa en eller anden Maade at faa disse publiceret. De har foreløbig

været til Gennemsyn af Hr. Syngemester Grandjean ved det kgl. Theater, og han finder dem originale. De er i al Fald et Udslag af Befolkningens Stemning, Følelse og Tankesæt fra den Tid.

Sammen med Viserne var Salmesangen i Hjemmene et betegnende Træk for den Tid, man kunde vel ikke læse videre godt, men alligevel kunde mange en Del af Kingos Salmer udenad. Dette vidunderlige Stykke kirkelige Poesi, som Kingos Salmer indeholder, og som blev til i en ellers paa Digtning saa fattig Tid, kunde skabe en Stemning i Hjemmene, der rev med. Det var jo særlig Passionssalmerne, man kunde, og i Paasken, Skærtorsdag og Langfredag blev de sungne med Begejstring. Jeg erindrer saa tydeligt, at min Fader eller Sognefogden, gamle Jens Sørensen, eller ogsaa Konerne sang »Sover I, hvor kan I sove«, »Søde Synd, du Vellyst-Engel« eller paa Langfredag »Bryder frem, I hule Sukke« eller Paaskedag »Som den gyldne Sol frembryder gjennem den kulsorte Sky« o. s. v. Disse Salmer var jo alle til Melodien »Jesu dine dybe Vunder«, man sang dem med Følelse og kunde Salmerne udenad.

Saa snart det mærkedes i et Hjem, at Konen var frugtsommelig, blev der taget en Del Forsigtighedsregler; hun maatte ikke være med ved Slagtning eller ved Svineindmads Rengøring, ikke lave Blodpølser; der var ogsaa adskillig Mad, hun ikke maatte spise.

Man var bange for, at hun skulde faa stærke Indtryk, der kunde faa Indflydelse paa det ufødte Væsen; hun maatte heller ikke se paa Dyrs Parring, hvad ellers paa Landet Kvinderne ikke undser sig for, men frem for alt maatte hun ikke gaa ud om Aftenen af Hensyn til »Varøvle« (Varulve), da disse efter Folketroen gik paa Jagt efter frugtsommelige Koner for at rive dem ihjel og drikke Fosterets Hjerteblod. Naar Fødselen kom, maatte den øvrige Familie forlade Stuen, og var der Børn, blev disse sendt til Naboen eller Familie og kom først hjem, naar Storken havde været der med den lille. Fødselen foregik i den almindelige Dagligstue, og som Regel overværede Husfaderen Fødselen. Der var endnu i 40'erne, saavidt jeg ved, ingen examineret Jordemoder, men et Par Koner, der var kendt med Fødselshjælp. Læge blev der næsten aldrig hentet

til den fødende. Der var dengang en egen Antipathi mod Læger; et Træk fra den Tid karakteriserer dette: En meget myndig og selvbevidst Svigermoder var til Stede hos sin Datter, og Fødselen tegnede til at blive meget haard og langvarig. Manden vilde hente Doktor, men Svigermoder svor paa, at saa længe hun var der, skulde der ingen Doktor komme i Huset, før skulde de begge hvile sammen i Graven — —. Dette var haardt sagt, men er fuldt ud paalideligt, og giver et Billede af den Tids Tankegang særlig overfor Læger.

Naar saa Fødselen var overstaaet, blev Konen og den lille lagt i Stuens øverste Seng, og saa begyndte den sædvanlige Dont i Stuen, man spiste, sov og foretog det samme Arbejde og den samme daglige Gerning, som man plejede, men snart begyndte der at komme fremmede, de saakaldte »Pottekoner«. Naboer og Familien kom med Barselmad. Denne bestod altid i Byggrynssuppe med Svedsker og Rosiner i tillige med en Kage, bagt af Æg og Tvebakker, en saakaldet »Pottekage«; det at gaa til Barselkonen med Mad blev nemlig kaldt for at gaa med Potte, og det var ikke sjældent, at baade Præstefrue og Skolemadam ogsaa kom med Potte; Skumlere sagde for at forbedre Udsigten til et godt Offer ved Barnedaaben. De længere fra Familien værende Koner kom gerne med ¼ ℔ Bønner, ¼ ℔ Sukker, 1 Cikorie og ½ ℔ Puddersukker istedetfor Barselmaden, men det kaldtes ligefuldt Potte, og næsten enhver, der ventede at komme med til Barselgildet, indfandt sig ogsaa med Potte. Disse Pottekoner skulde selvfølgelig beværtes, men ellers var Barselvisiterne meget uskyldige, og den Skildring af Barselstuen, som Holberg har givet i Skikkelser som »Gedske Klokkers«, »Ane Kandestøbers« og »Ingeborg Blytækkers«, passer slet ikke paa de Vejby Koner.

I Reglen blev den lille døbt første Søndag efter Fødselen, og inden Daaben var forrettet, maatte der altid brænde Lys i Stuen af Frygt for Ombytning af Troldtøj, da man i Sognet havde flere Exempler paa, at saadan Ombytning eller Forbytning virkelig var sket. Til Daaben blev til den lille benyttet en særlig Dragt, et

saakaldet »Christentøj«, der ofte var Arvegods fra Bedste- eller Oldeforældre. Før Paaklædningen blev Barnet ført over Ild, og i Paaklædningen blev saa indsat Staal, en Pengeskilling og et Blad af Luthers Katekismus. Egentlig Daabsgilde var der ikke; den Kone, der bar Barnet (Staakonen), og hendes Mand kørte til Kirken med den lille; der blev bedt nogle til at møde i Kirken som Faddere, men egentlig Gilde blev der ikke før ved Konens Kirkegang. Denne fandt som Regel Sted ca. 6 Uger efter Fødselen, og saa blev hele »Lauget« bedt til Gilde. Ved disse Gildeslaug blev der vaaget meget omhyggeligt over, at ingen blev forbigaaet; Lauget rettede sig ikke efter Byerne eller Gaardmænd og Husmænd, thi egentlig Standsforskel kendtes ikke, det var en nedarvet Vedtægt fra tidligere Slægter, og den blev nøje overholdt. Der var i et stort Sogn som Vejby en Mængde Gildeslaug. Til Barselgilder blev altid indbudt af en Kone, enten Husmandskonen ved en Gaard eller en nær kvindelig paarørende. Konerne blev saa bedt til at møde i Kirken og ofre med Kirkegangskonen, og hele Husstanden med Børn og Tyende blev indbudt til Gilde i Hjemmet. Om Søndagen tog Kirkegangskonen Plads i Vaabenhuset, altid paa højre Side af Indgangsdøren til Kirken. De Koner, der skulde ofre, tog ogsaa Plads i Vaabenhuset, og naar Menigheden i Kirken begyndte paa Indgangssalmen, kom Præsten ud i Vaabenhuset og holdt en Tale til Barselkonen. Dette kaldtes at »lede hende ind.« Efter Prædikenen, gik — til Sang af en særskilt Salme — Barselkonen, efterfulgt af de Koner, der var bedt med til Gildet, op omkring Alteret og ofrede til Præst og Skolelærer. Man kørte saa hjem til Stedet, hvor det egentlige Gilde derefter begyndte, men forinden var her foretaget meget vigtige Forberedelser; der var jo nemlig fra samtlige Deltagere kommet Smør og Mælk. Smørret blev altid bragt paa Genstande af Glas eller Porcellæn, de kaldtes Smørbrikker, der kun blev benyttet ved Gilder. Smørret var ofte sat op i kunstigt formede Stakke, men var altid forsynet med Kors, dette hørte med til Folketroen. At sætte Smørbrikkerne paa Bordet var meget besværligt for de paagældende, thi var der noget Sted, hvor Landbefolkningens

Forfængelighed gjorde sig gældende, var det ved Opstilling af Smørbrikker ved Gilderne. Pladsen ved Bordenden i Dagligstuen var jo den fineste Plads, men saa skulde Brikkerne baade i Dagligstue og Øverstestue sættes efter en Rangforordning, der ofte kunde være vanskelig nok at træffe, og der var flere Exempler paa opstaaet Uvenskab i Anledning af Smørbrikkernes Plads ved et Gilde. Mælken blev bragt i Kobberkrukker, hvoraf hvert Hus eller Gaard havde en kun til samme Brug. Stundom blev ogsaa, navnlig i 50'erne, tillige bragt en Flaske med Fløde.

Naar saa Konerne var komne fra Kirke, begyndte Gæsterne at komme, og de blev strax, naar de kom inden for Døren, beværtede, Mændene med Brændevin og Konerne med et Fluidium, der kaldtes Extrakt, som Købmændene tillavede; det bestod af Bundfald af Sukker, forskellige Brændevinsslatter o. l. Vin brugtes aldrig ved Landbogilderne, heller ikke Cigarer, men derimod Brændevin i Overflødighed. Naar Gæsterne var kommen, var det atter en vanskelig Sag at faa dem sat til Bords. Hædersplads for Bordenden tilkom Sognefogden, hvis da denne var med til Gildet, iøvrigt lovmæssigt i Følge et »Reglement for Sognefogder af 1791«; men Sognefogden i Vejby foretrak at sidde i Øverstestuen imellem de andre Mænd, og Hædersplads for Bordenden blev saa overdraget Degnen, undtagen i en Periode, hvor en Kapellan, Pastor Lange, kaldet Tisvildepræsten, ogsaa kom med til Gilderne, og saa maatte Degnen nøjes med en mere beskeden Plads, ellers var Dagligstuen besat med Kvinder, Øverstestuen med Mænd. Kirkegangskonen hjalp selv til at bære Mad frem og deltog i det hele i Opvartningen, saa godt hun kunde, hun spiste først bagefter med det øvrige opvartende Personale, hvorimod »Staakonen« fra Barnedaaben havde en Hædersplads øverst ved Vinduessiden i Stuen. Maden var ens ved alle Gilder, kun Klipfisk med hjemmemalet Sennep og Risengrød; der var ingen Kuverter, men kun runde Træbrikker til Klipfisken, der var Knive paa Bordet til Kvinderne, men ingen Gafler, disse kendtes næppe, og man havde ingen. Jeg var fuldt ud voxen, inden jeg nogen Sinde havde haft en Gaffel i min Haand. Ved Gilderne havde

Mændene deres egen Lommekniv, hvormed man smurte Smørrebrød; der var altid Sigtebrød ved Gilderne, og saa tog man et Stykke Klipfisk med Fingrene, dyppede i den fælles Sennepskop og følte sig ikke generet af sin Sidemand under Spisningen. Grøden blev spist af Lerfade, 5 à 6 Mand af hvert Fad, man brugte enten Hornskeen eller Træskeen, som man ofte, men ikke altid, selv medbragte.

Under Spisningen blev der musiceret af en eller 2 af Egnens Spillemænd, først sindige Valsemelodier og senere lystige Galopader. Naar Spisningen omtrent var forbi, kom en Mand med en Tallerken, hvorpaa hver lagde sin Spillemandsskilling, som Spillemanden stak i Lommen efter at have sagt: »Mange Tak allesammen«. Man rejste sig saa fra Bordene og sagde Tak for Mad paa den Maade, at man tog hverandre i Haanden, man sagde ikke Velbekomme, man sagde »Tak for Mad« og svarede ogsaa med »Tak for Mad«, og det blev anset for uhøfligt, hvis man glemte nogen. I Stuerne blev Bordene afdækkede, og særlig Øverstestuen gjort ryddelig til Dans. De fleste Steder var der Lergulv.

Dansene var meget primitive; de almindelige var Tretur, Firtur med Vals og den saakaldte Kontresejre. Af Runddanse: Vals, Skotsk og Hamborg, Navne paa Nutids Galop og Polka, ved enkelte Lejligheder blev der danset Reel, og heri var en lille Skrædder, som for Resten er levende endnu, en stor Mester. Dengang kendte man jo ikke til Danselærere, disse kom først i en senere Periode i 60'erne, hvor man ogsaa havde bedre Stuer med Brædde gulv. Under Dansen var der ved Gilderne atter en Uendelighed af Brændevinsdrikken, næsten for hver Dans skulde Glasset gaa rundt og saa bagefter Ølkanden. Det var en uhyre Mængde Brændevin og Øl, der kunde gaa med til et Gilde. Naar der var danset et Par Timers Tid, begyndte Kaffedrikningen. Paa Dagligstuens nederste Bordende blev sat en vældig stor Kobberkaffekedel og et almindeligt Mælkefad med Fløde samt Stabler af Kandissukker, som Kokkekonerne iforvejen havde knækket i Stykker med Tænderne. Kaffeskænkerne var ofte Skolemadammen og Jordemoderen eller 2 af

de fornemste Koner i Gildet, thi Kaffeskænkningen blev betragtet som en Hæderspost. Senere paa Aftenen blev der ombudt skaaret Smørrebrød, og efterhaanden som Gæsterne skulde hjem, bænkedes de atter i Dagligstuen ved et Bord med Spisevarer, i Reglen: Sulefade, Flæsk, Rullepølse o. l. Den anden Gildesdag iagttoges ikke Rangforordning med Smørbrikker eller Sæder ved Bordet, man fik Mad efterhaanden, som man kom, dansede saa atter, ud paa Aftenen atter et Maaltid, enten Fisk og Grød eller Øllegrød. Trediedagen kom den nærmeste Familie og Kokkene, der spiste og drak af Levningerne. Med Hensyn til Brylluppet kendte man slet ikke til Forlovelser, som nu siden, ogsaa paa Landet, er blevne saa almindelige; Kæresteriet blev holdt saa hemmeligt som vel muligt, ofte med stor Kunst, saa ingen skulde faa det at vide, før der blev »lyst« med det samme, men naar man saa en Ungkarl og to Forlovere følges ad til Præst og Degn, saa vidste man Besked, og saa løb Koner til Nabokoner for at fortælle Nyheden. Brylluppet blev altid holdt om Fredagen, og til dette var det altid en Mand, der bad. Brylluppet blev som Regel holdt i Brudens Hjem, og der var kørende Vogntog (Brudestads) fra Hjemmet til Kirken, stundom 20 à 30 Vogne med Forridere og kørende Musik. Forrest kørte Vognen med Brudepigerne, saa Bruden sammen med en ældre Kone af Familien, og saa Brudgommen ligeledes med en ældre Mand. Naar de kørte hjem fra Kirken, mødte Forriderne dem paa Vejen og medbragte Brød og Brændevin, som de leverede i Vognen. Brudens Hovedbedækning var det saakaldte »Flettetøj«, ofte kunstigt sammensat af Perler (ægte) og en Mængde røde Silkebaand. To Gange i sit Liv fik Kvinden Lov til at bære Flettetøj, nemlig ved Konfirmationen og som Brud, men var hun kommet »galt afsted« og havde faaet en lille forinden Brylluppet, maatte hun ikke bære Flettetøj, men maatte saa nøjes med almindelig Hue.

Ved Brudestads var det almindelig Skik, eller om man vil Uskik, at affyre en Del Æresskud fra skjulte Steder, Grøfter, Huse o. l. Dette afstedkom engang i Vejby en Ulykke, idet en uforsigtig Skytte sendte et Skud Hagel ind i et Køretøj, hvor baade Mennesker og

Heste blev ramt. Det var ogsaa Skik, hvis vedkommende Brudepar havde begaaet noget mindre hæderligt, da at mindes dette ved Ophængning af Genstande paa Vejen til Kirken. Denne Ophængning skulde jo foretages hemmeligt. Jeg erindrer engang, hvor Bruden var mistænkt for at have været i Amaliegade, at der var ophængt et pyntet Dukkebarn ved Indgangen til Kirken; en anden Gang var Brudmanden (man sagde altid Brudmand og ikke Brudgom) mistænkt for at have hentet lidt Brænde i Skoven, og der var da sat et Par Stykker Brænde ved Indgangen. Engang var der Mistanke om noget Malt, og da vi gik til Kirken, var der strøet Malt paa Gangen ved Kirken o. s. v. Sligt var jo flovt for vedkommende. Ved Ankomsten i Hjemmet var Modtagelsen den samme som ved Barselgilder; man blev beværtet med Brændevin og Extrakt. Ordningen med Smørbrikker og Sæder ved Bordet var for saa vidt den samme, kun sad Brudeparret for Bordenden, og Degnen maatte saa nøjes med en mere beskeden Plads. Spisningen var akkurat som ved Barselgilder, hverken Vin eller Kage, men en Uendelighed af Brændevinsdrikken, endogsaa efter Grøden skulde man have Brændevin, en saakaldet Grødtrykker. Naar Dansen begyndte, dansede først Brudeparret med Brudepiger og Brudekarle, de saakaldte Brudestykker, først en Tretur, saa en Kontrescjre og saa en Vals, hvorefter Brudmanden traadte frem og i jævne Ord bad Gæsterne om nu at more sig. Gildet forløb med Kaffedrikning, Dans og Kortspil; men man kendte dengang slet ikke til Kognak til Kaffen. Det skaarne Smørrebrød og Aftensmaden var ligesom ved Barselgilderne, Andendagsgildet lige saa, og ellers var der, saa vidt jeg ved, ingen særlige Ceremonier.

Ved Begravelser var Liget hensat i udækket Kiste i Øverstestuen og iført det Linned (Jordtøj), som vedkommende fra en tidlig Ungdom havde haft i Beredskab. Der var altid lidt Langhalm i Kisten, 3 Halmkors paa Brystet, en Sax og en Salmebog under Hagen. Ved Hovedenden af Kisten brændte to floromvundne Tællelys, og et Lagen e. l. var gerne hængt for Vinduerne. Efterhanden som Følget kom, (der var bedt lige som til et Gilde og blev beværtet i

Dagligstuen), samledes man om den afdøde, talte lidt om hans gode Sider, og forinden man bar Liget ud, sang man en kendt Salme, stundom kom Skolelæreren med og ledede Sangen. Naar man bar Liget ud af Huset, skulde Bistaderne sættes ned paa Jorden, og der skulde slaas en Spand Vand ud af Døren, hvilket var for at forhindre, at den døde skulde gaa igen. Man troede nemlig fuldt og fast paa Gengangere, og dersom den døde alligevel viste sig, blev der saaet Hørfrø paa Graven; dette blev altid foretaget at en klog Kone, hvoraf der var 3, som praktiserede i Vejby Sogn. Naar den døde var begravet, selvfølgelig med Klokkeringning, Sang og Ligtale, samledes man igen i Hjemmet til almindelig Spisning med Klipfisk og Risengrød lige som ved Gilderne; der var kun den Forskel, at der ikke var Musik eller Dans, men derimod mere Kortspil og lige saa overflødig Brændevinsdrikken. Der var kun sjælden Andendagsbegravelser undtagen for den allernærmeste Familie. Nogen Tid efter Begravelsen blev der paa Graven sat en Tavle af Træ, hvorpaa der var malet et Salmevers e. l., men altid med Underskrift »Fred være med dit Støv«. Der var 3 i Sognet, der kunde »prente« (male) saadanne Vers, nemlig Hans Skræder, Ole Skræder og Hugger-Lars.

Til disse 3 Slags Gilder blev Laugsordningen nøje overholdt, men derimod ikke til Ungdomsballer, Fastelavnsgilder e. l. Disse var gerne byvis uden Hensyn til Laug, men hele Sognet kunde jo paa Grund af sin Størrelse ikke komme med, saa der var ofte et Fastelavnsgilde i Vejby, et i Ørby, et i Holløse, et i Tisvilde o. s. v. Den Skik at slaa Katten af Tønden blev ufravigelig holdt, og saa længe, de gamle kunde mindes, var der i Vejby slaaet Katten af Tønden; kun i Pestaaret 1711 var dette ikke sket. Det fremgaar ogsaa af Tisvilde Kildebloks Regnskab, at der ikke har været videre Kildefest 1711; i det hele har temmelig sikkert Pesten hærget Vejby Sogn temmelig haardt. Kildefesterne i Tisvilde var jo ellers Glanspunktet i den Tids Fornøjelser, og man kan sige i hele Tilværelsen. Her kom Folk fra hele Nordsjælland i Tusindvis, her gjaldt det om at vise Stadsen frem, og her stiftedes Bekendtskaber, ogsaa Kæresteri;

men en fyldig Beskrivelse af Kildefesterne vil fylde for meget her. Sommerfest med Riden Maj i By fandt ikke Sted i Vejby Sogn i den Periode, som jeg personlig har oplevet.

Hvad Højtiderne angik, var der ved Julen at bemærke, at man fik Sigtebrød, selvfølgelig hjemmebagt; man fik gratis sigtet Rug paa Møllen, men Husmandskonerne sigtede i Reglen Melet hjemme med en Haandsigte; man sigtede over en stor flad Kurv, der kaldtes »Sælle«, hvori det fine Mel faldt, og det, der blev tilbage i Sigten, blev kaldt »Saaer«. Julen var den eneste Tid paa Aaret, hvor man spiste Sigtebrød lige som ved Gilderne, og Maden de 3 hellige Aftener, Juleaften, Nytaarsaften og Hellig 3 Kongers Aften, var altid Klipfisk og Risengrød; desuden fik man Æbleskiver, stundom ogsaa Pebernødder, men Juletræer var dengang fuldstændig ukendte. Den Skik at sætte Grød til Nissen kendtes ikke, men derimod brugte man nogle Steder at slippe Lænkehunden ind i Stuen, og saa skulde enhver i Stuen give Hunden en Bid, hvis da Hunden løb til Døren, skulde vedkommende dø. Juleaften blev der sunget Salmer og læst Bordbøn; ellers blev Juledagene meget benyttet til Selskabelighed. Julen er jo den Tid, hvor Landboerne ikke har saa travlt. Nytaarsaften blev dengang, lige som nu, benyttet til Skydning og forskellige andre kaade Løjer.

Ved Paasken var Skikkene mere fremtrædende, men Spisningen ikke saa flot; man fik ikke Sigtebrød eller Æbleskiver, men derimod Paaskeæg, som man ikke maatte spise, før Paaskedag var gaaet; gjorde man dette, stødte man Anklerne, naar man gik — — — ja dette blev for fuldt Alvor troet. Aftenen før Skærtorsdag var ellers den Tid paa Aaret, hvor Overtroen var værst. Den Aften skulde nu de nordsjællandske Hexe til Bloksbjerg og have Foretræde hos Hs. Majestæt Fanden; de jydske kom der, saa vidt jeg ved, Valborg Aften, men hos os var det Aftenen før Skærtorsdag. Da gjaldt det om at sætte Staal i alle Døre og Rugmarker, gøre Kors i Sædbunker, Dejgtrug, Smør- og Fedtekrukker o. l. Denne Skik blev nøjagtig overholdt, og jeg ved sikkert, at ogsaa Skolelæreren satte Staal og gjorde Kors. Aftenen før Skærtorsdag maatte man ikke spinde;

engang sad en Kone og spandt, men da kom der en fremmed Kvinde og rakte en vissen Haand ind af Vinduet, idet hun sagde: »Her skal du se, hvad jeg har vundet, fordi jeg Skærtorsdagaften har spundet«. Der var i Vejby Sogn adskillige Kvinder, som man troede var Hexe, der fløj til Bloksbjerg paa Bagerovnsrage eller Kost, saaledes en, man kaldte for Inger Lavese; Manden hed nemlig Lars, og dette udtales jo i Nordsjælland for Laves. Manden vidste godt, at Konen var en Hex, og lurede hende af en Skærtorsdag Aften, da hun skulde til Bloksbjerg. Hun klædte sig af i Skorstenen og smurte sig med en Salve, satte Salven ind i Bagerovnen, tog Ovnkosten og sagde: »Svip, Svip, Svip nu over alle Bøgetoppe«. Manden, der stod paa Lur, havde set Salven og hørt Formularen og tænkte som saa: det kunde dog være morsomt engang at følge Mutter til Bloksbjerg. Han smurte sig med Salven, men sagde Formularen fejl; han sagde nemlig: »Svip, Svip, Svip igennem alle Bøgetoppe« — —. Dette var for galt, det knagede og bragede i Bøgetoppene, og Manden naaede ikke til Bloksbjerg, men faldt til Jorden i en temmelig ynkelig Tilstand — —.

Ved Siden af Overtroen var der megen Alvor i Paasken, særlig Langfredag om Morgenen var det Skik at give hinanden Ris paa Sengen; dette kaldtes Langfredagsskrænne; men ellers var Hjemmene meget alvorlige, hvortil, som foran nævnt, Kingos gribende Passionssalmer meget bidrog. Kirkegangen var ogsaa større i Paasken end nogen anden Tid paa Aaret. For Resten var det dengang meget almindelig Skik i en Bondegaard, at der skulde et Menneske til Kirke hver Søndag; dette var saa skiftevis efter Tur, hvori ogsaa Tjenestefolkene deltog. Det var særlig Nyhederne ved det saakaldte Kirkestævne, der havde Interesse. Da havde man ingen Aviser eller egentlig Postforbindelse med Omverdenen, saa Nyheder udefra var jo sparsomme; desuden blev ogsaa alle stedlige Bekendtgørelser, Skovauktioner o. l. publicerede ved Kirkestævne, alle vigtige Love ligeledes kundgjort der, og der er jo ogsaa Bestemmelser i Valglov og Grundlov, som paabyder Kundgørelse ved Kirkestævne. Det var i Reglen enten Sognefogden eller Skolelæreren, der læste

op ved Udgangen fra Kirken, og naar vedkommende Kirkegænger kom hjem, var det første, man spurgte om: »Hvad Nyt ved Kirkestævnet?« Iøvrigt var den Tids Kirkegang nærmest en Vanesag, der hørte med til det daglige Liv i et Landsbyhjem; man gik ogsaa regelmæssig til Alters 2 Gange om Aaret og blev aareladt 1 Gang om Aaret — dette hørte med til det daglige Livs Dogmer.

Gudstjenesten var for Vejby Kirkes Vedkommende meget ensformig. Indgangssalmen var altid hver Søndag »I dit Tempel møde vi dig, vor Fader, at tilbede« og Slutningssalmen »Tak, Fader, for dit Guddomsord, for Jesu blide Lære.« Præsten, der var Dr. phil., hed Jeremias Müller; han prædikede om Sommeren ved St. Hansdagstid altid om Miraklerne ved Helene Kilde og Grav, som han selv fuldt og fast troede paa, men han pointerede stadig, at vi skulde takke Gud og give ham Æren for Naaden med Miraklerne til Egnen og ikke henvende Takken til Helene; han tog i saa Henseende Afstand fra Katholicismen.

Angaaende Miraklerne ved Helene Kilde og Grav, skal jeg anføre følgende: Det var i 1847 Lørdagen før St. Hans Søndag, at en Bondevogn fra Karrebæksminde kom kørende til Sognefogden i Vejby, og i Vognen laa i Sengklæder et stakkels værkbrudent Menneske, der ikke kunde støtte eller staa. I Agestolen sad en alvorlig, ældre Mand og Kone, som var kørt de 18 Mil fra Karrebæk i en gammeldags fast Vogn og skulde nu overnatte hos Sognefogden, hvis Kone var fra Karrebæk Sogn, og saa tage til Helene Kilde og Grav om Søndagen med den syge. Som Skoledreng saa jeg baade Køretøjet og den syge, men tænkte vel ikke videre derover, før jeg nogle Aar senere paa Helene Grav ser et malet Trækors, hvorpaa stod, at den og den Dag og Aar var N. N. fra Karrebæk bleven helbredet her for sin Sygdom — —.

Paa Graven var ogsaa en Mængde Krykker, Kæppe, Tavler o. l. I 1864 blev en Del kørt til Tibirke Kirke og lagt paa Vaabenhusloftet; det er nu til Dels forsvundet for Tidens Tand, og i den sidste Menneskealder er der, saa vidt vides, ikke foregaaet nogen Helbredelse ved Helene Kilde og Grav.

Sommerbesøgene ved Kilden og Graven har vistnok lige fra Oldtiden udviklet sig til festlige Sammenkomster for de nordsjællandske Sogne. Til Tisvilde kom der Kildesøndagene Mennesker i Tusindvis og Vogne i Hundredvis; man kunde saavel paa Helsingevejen som Frederiksværkvejen se lange Rækker af Vogntog. Der var i Tisvilde og Omegn et broget Folkeliv med forskellige Forlystelser, Dans o. s. v. Sonnes Billeder i Statens Musæum er meget naturtro Gengivelser heraf, særlig Billedet med Ungdommen udenfor »Kludeper«s Hus, hvor der danses. Kildefesterne var noget, man glædede sig til hele Aaret; her stiftedes Bekendtskaber, ogsaa erotiske, her saa man nye Moder paa Klædedragten, og her ved den dejlige Tisvilde Strand i de lyse Sommernætter `gav det brusende Ungdomsliv sig et Udslag, der i mangt og meget stod over, hvad der i vore Dage bydes Ungdommen ved Skytte- og Skovfester.

Den verdslige Øvrighed kom Befolkningen dengang ikke meget i Berøring med. Kronborg østre og vestre Birk var samlede under et. Birkedommeren hed Mejning, Fuldmægtigen hed Tønder; de boede begge i Nøddebo, hvor Birkekontoret var. En Politibetjent, der hed Ambjørn, boede i Asminderød, men man saa ham i de nordlige Sogne kun, naar der skulde ransages efter Brændevinstøj. Der var i Almindelighed hos Befolkningen en ærbødig, naiv Betragtning overfor Politiøvrigheden. Af Prokuratorer var der kun en paa Egnen, nemlig Lund i Esbønderup, og af Processer var der ikke mange. Dokumenter, Skøder, Aftægtskontrakter o. l. blev i Reglen skrevne af Fuldmægtigerne, enten Tønder i Nøddebo eller Klücker paa Esrom Amtstue. Denne var egentlig det Sted, hvor Landbefolkningen havde sin meste Forbindelse, den almindelige Benævnelse var »Kloster«; »vi skal til Kloster og betale Skat den eller den Dag«, var et almindeligt Samtaleudtryk. Paa »Kloster« havde i mange Aar Fastingerne resideret, først Carl Fasting og derefter hans Søn, H. Fasting, der kun havde faaet sin Uddannelse paa Faderens Kontor, men fik Embedet efter ham og steg saa gradvis til Kammerraad, Justitsraad, Etatsraad og Konferensraad. Han var en myndig Embedsmand af den gamle Skole, men Ordensmand til

Fingerspidserne og nød, trods sin overlegne Myndighed, megen Tillid og Anseelse hos Befolkningen. Han sagde altid »du« og »han« til Bønderne, og de blev sagt til at betale Skat en bestemt Dag efter den Bestemmelse, han nu tog. Kom ellers nogen en anden Dag bukkende ind ad hans Kontordør, kom han strax med Spørgsmaalet: »Hvad vil han mig?« Men hvis Bønderne blev ham for vidtløftige i Samtalen, kunde han godt sige: »Hold Mund, dit Fæ, og skrup a' — —.« Men trods denne noget brutale Fremgangsmaade var han anset som Egnens dygtigste Embedsmand, og jeg kan som Dreng huske, at naar Kammerraaden paa Klostret havde sagt noget om et eller andet Landbospørgsmaal, kunde man stole paa, det var rigtigt, og Egnens Sognefogder betragtede ham som deres naturlige Formynder.

Skønt der ikke var mange Processer, var Befolkningens indbyrdes Forhold til hinanden ingenlunde dadelfrit, særlig hvad angik Hexetro og Smørhexeri. Dette troede man nu fuldt og fast paa, og det gav Anledning til meget Uvenskab mellem Familier. Naar man ikke kunde faa Smør, søgte man i Hemmelighed en af de »kloge«, og Resultatet blev da gerne, at N. N. eller hans Kone havde taget Smørret ved Hexeri, og dette havde ofte til Følge, at man søgte Hævn over Hexene. Dette afstedkom i min Skoletid en stor Ulykke: En enligt boende Afbygger, der var Enkemand og kun havde sin voxne Søn hos sig, kunde ikke faa Smør og fik saa en »klog Mand« fra Risby til at hjælpe sig. Denne lod Mistanken falde paa en enligt boende, ældre Aftægtskone. Det var altid om Natten, at slige Smørexperimenter skulde foretages, og Sønnen løber saa over til den gamle Kone med en Brødkniv i Haanden og siger, at han var den skinbarlige Fanden, der kom for at hente hende. Konen faar imidlertid reddet sig ud i Mørket og løber over Markerne til den nærmeste Gaard; en voxen Søn følger saa med Konen, medtagende en ladt Bøsse; de træffer den rasende Mand, Sønnen fra Gaarden sender ham et Skud Hagl i Hovedet, hvorved Ansigtet blev læderet og det ene Øje fuldstændig knust, saa han blev enøjet hele sit Liv. Smørhexeriet afstedkom forøvrigt flere uhyggelige Historier, som

ikke her kan anføres; men Troen paa og Experimenterne med Smørhexeriet holdt sig for Vejby Sogns Vedkommende til op i vore Dage, indtil endelig Andelsmejeriet fuldstændig gjorde det af med det hele.

En af de kloge Koner i Vejby Sogn havde en Bog, meget gammeldags i Typer og Udseende, som hun kaldte »Smørbogen«. Denne indeholdt en Del Formularer og Opskrifter af de Ingredienser, der skulde bruges. Disse var særlig Dyvelsdræk, Bævergeil og Sevenbom. Experimentet skulde altid foretages om Natten, og der maatte ikke tales under Udførelsen. Der skulde saa gøres Ild paa, Brændet lægges i en vis Orden, og i Baalet skulde der lægges en Sten, der kunde taale Ild, og oven paa denne Ingredienserne. Kærnen skulde fyldes med Vand, og heri skulde den gloende Sten med mulige Rester af Ingredienserne kommes i Den kloge Mand eller Kone fremsagde saa en Formular, der altid sluttede med: »I Navnet Gud Fader, Søn og Helligaands.«

Smørbogen, som jeg nøje og grundigt læste, er siden tilintetgjort ved Ildsvaade.

Ildebrande var dengang ikke saa hyppige som nu, og det kan ikke nægtes, at der blev anvendt mere Forsigtighed ved Brugen af Ild og Lys. Lygter i Stalde og Udhuse brugtes ikke; Tændstikker var vel ikke helt ukendt, men blev benyttet meget sparsomt. Derimod erindrer jeg et Par Ildebrande, foraarsagede ved Bagning og Malttørring. Bygningerne var vel brandforsikrede, men ikke Løsøre, Kreaturer eller Afgrøder. En Gaard var brandforsikret for 500 à 700 Rdl., et Hus med Jord for 2 à 300 Rdl. Det var dengang en Ulykke, hvis et Sted brændte. Uden Hensyn til tidligere Uven- eller Fjendskab var ved Ildebrandstilfælde altid Naboer og Sognemænd rede til at hjælpe, og det blev betragtet som en Skam at undlade dette. Hjælpen var aldrig Penge, men Naturalier, Sæd, Fødevarer, Kreaturer o. l., lige som ogsaa Kørsel ved de nye Bygningers Opførelse blev ydet gratis. Væggenes Klining blev i Reglen ogsaa besørget af frivillige Klinekoner; stundom kom ogsaa brandlidte Folk fra Nabosogne og bad om Hjælp; dette kaldtes at gaa Brandsted (udtales

Braansted); i det Hele taget var der dengang langt større Fællesfølelse og Hjælpsomhed i et Landsogn, der dengang følte sig som et lille Rige, end nu i vore Dage.

I Slutningen af 40'erne begyndte der ligesom at dæmre til en ny Tid; der laa noget i Luften om nye Tanker, nye Tider. Kartekonernes Viser skiftede ogsaa Kulør; en fra 47, der stod i en Almanak, blev slugt med Begærlighed af Konerne, der sang den til Melodien: »Elise var dejlig som Rosen i Vaar.«

Visen var saalydende:

»Holger Danske han sidder under Kronborg Slot
og sover, til Fjenden han kommer;
der har han nu siddet saa lunt og saa godt
saa mangen Vinter og Sommer.

Men Tusinder sove og snorke som han;
thi Dannemarks Enge er bløde.
Gud naade og hjælpe al Dannemarks Land,
blot de sig ej sove tildøde.

Man tror, at han vaagner, naar Nøden er stor,
og Dannemark fast er lagt øde,
men hvo, paa ham stoler, forvist jeg spaar:
Hr. Holger gier aldrig at møde.

Vaagn op dog Danske paa Nytaarsdag,
gnid Søvnen blot engang af Øje;
hvis ikke I vaagner, det bliver en Sag,
I sikkert faar ondt ved at døje.«

Men i 48 vaagnede Folket, hele Folket, paa en forunderlig Maade, som Nutidsmennesker ikke kan forstaa, og skønt jeg har levet med i den Tid, kan jeg nu ogsaa vanskelig forstaa den. Det var en af de forunderlige Stemningsbølger, som af og til indtræffer

i et Folks Historie. Beskrive Stemningen, ogsaa i Vejby Sogn, fra det Aar, som Hostrup kalder »det mærkværdige«, skal jeg ikke forsøge paa, men kun berette, at Vejby Sogn i 1848 fik en ny Præst, Provst Blichfeldt, Fader til den nuværende Provst Blichfeldt i Skibby. Han var en dygtig og anset Mand, vistnok en af de betydeligste Præstemænd, Vejby Sogn har haft i den nyere Tid, tillige dygtig Landmand og særlig dygtig Kommunalmand. Han havde 3 Sønner med i Krigen, den ene var Dragon, den anden Læge, men faldt for Fjendens Kugler ved Fredericia den 6. Juli under Udførelsen af sin Lægegerning med de saarede.

Den tredie Søn var til Orlogs.

I Provst Blichfeldts Tid først i Halvtredserne kom der i Nordsjælland en Mormonbevægelse, der ogsaa hjemsøgte Vejby Sogn, hvor ca. 10 Familier solgte deres Ejendomme og rejste til Utah, men det var kun en forholdsvis kort Tid, Mormonbevægelsen varede. Adskillige af de Mænd, der dengang rejste, kom senere tilbage for at skaffe Tilhængere, men dette er, mærkeligt nok, ikke lykkedes dem, skønt de økonomiske Forhold vistnok er gode i Mormonlandet. Bevægelsen er nutildags saa godt som helt forsvundet.

Idet jeg slutter denne Afhandling om dagligt Liv i Vejby Sogn for ca. 60 Aar siden, skal jeg kun bemærke, at jeg nøje har fulgt og kun skrevet, hvad jeg væsentlig selv har oplevet, og ikke benyttet andre Kilder end mine egne Barndoms- og Ungdomserindringer.

Slangerups Oldermandsvedtægt.

I underdanigst Følge Hans Excellence Herr Stiftamtmand von Brochenhuus' Høje Skrivelse af 27. Febr. sist, hvilket Herr Byefoged Schrøder d. 10. hujus har bekiendtgiort og i Høysammes følge udmelt os undertegnede til at forfatte Nye Vedtægter for denne Bye, hvilken Høye skrivelse er saaledes lydende:

»Pro Memoria! Efter de i Herr Byefogeds pro moria af 23.[1] hujus anførte Omstændigheder, finder ieg intet at erindre imod, At Slangerups gamle Vedtægts Bog[2] forandres til en Nye, som i dets Stæd indføres. Hvorved vil være fornødent, at da denne Bogs forpligtelser grunder sig paa Vedkommendes fælles Samtykke, disses Betænkning og Erklæring indhentes, Om, og i saa fald, hvad de imod afskaffelse af den gamle Vedtægts Bog, der dog i de mod Loven, Anordninger og føyede Foranstaltninger stridende Vedtægter bør forandres, maatte have at erindre; Skulle de derimod intet finde at indvende, men ansee det nyttigst, at en nye blev indrettet, da synes det bedst, at nogle af de fornemste og fornuftigste Borgere og Lods Eyere i alle Marker træder sammen for at giøre et Udkast til en nye Vedtægts Bog, til hvilket kunde bruges, hvad som kunde være almindeligt nyttigt af den gamle, hvilken Vedtægts Lov derefter maa oplæses i Byens Samling, hvor enhver kunde giøre sine indvendinger i Herr Byefogeds Nærværelse, Og hvorved nøye maatte paasees, at intet indføres eller vedtages, som kunde være stridende imod Loven og de Kongelige Anordninger eller andre føyede Foranstaltninger.

[1] Dette Brev har det ikke været mig muligt at opspore.
[2] Eksisterer ikke mere.

Denne saaledes oprettede nye Vedtægt, naar den for alle vedkommende paa Byens Samling er oplæst, af denne samtyckt, indgaaet og underskrevet, Bliver derefter tilligemed Herr Byefogeds paategning, eller aparte meddeelende Betænkning, saa fremt noget endnu maatte findes at erindre, til min nærmere approbation at indsende.

Kiøbenhavn, d. 27. Februarii 1779. *Brochenhuus.*«

Og Herr Byefoged Schrøders udmældelse er saaledes, i hvis følge vi har indrettet samme Vedtægter, som følger:

»Anno 1779 d. 10. Martii blev efter aften tilsiigelse holdet Byes Samling af alle Jordeyerne her i Byen betræffende Hans Excellences Naadige Skrivelse af 27. Febr. sistleden, som indeholder, at denne Vedtægs Bog for saa vidt den er stridende imod Loven og Forordningerne bør at afskaffes, Da denne Skrivelse for alle mødende var oplæst, Og de tilspurgte, om de havde noget imod, at denne Vedtægt blev afskaffet og forandret, Og hvortil ingen svarede noget uimodstaaende. I saa henseende blev følgende Aulsbrugere som de kyndigste og meest Eyende i hver Vang udvalgte til at giøre et udkast til en nye Vedtægts Bog, Og til den Ende dem overleverede forberørte Høye Skrivelse, som de holder sig efterrettelig, Og Vedtægts Bogen til afbetiening; De udvalgte Aulsbrugere er Sr. Christen Hansen, David Wiborg, Tue Nielsen, Niels Sørensen, Hans Werdelin, og som Lovkyndig og Raadførende Procurator Sr. Niels Riis. Slangerup ut supra. *C. Schrøder.*

VEDTÆGT.

1ste Post. Den, som icke møder præcise selv eller sit visse[1] Bud i Een af Older Mændenes Huus eller andetsteds, hvor de rettelig bliver tilsagt, at gaae[2] General Gierde Gang, som sker eengang om Foraaret, skal give 1 Mk. i Straf, Og ellers tager Oldermændene, naar de finder for got, at gaae Gierde Gang, 2de Aulsbrugere eller deres visse Bud med sig, som skeer tour à tour.

2. Post. Naar Oldermændene finder for got at Eygne[3], Da skal

[1] Befuldmægtiget.

[2] Eftersyn af Gærderne om Vangene.

[3] D. v. s. at efterse, om der er løse Kreaturer i Vangene, og i saa Fald at optage disse til Indløsning.

enhver være pligtig efter Tilsigelse at møde eller møde lade, som er Eyere af Kreature, under 8 sk. Straf, Og maae enhver Eyere tage sine Kreaturer fra, uden for Byen paa Marken, for icke at drive dem ind i Byen, hvilket derved let kan, som skeet er, komme til Skade.

3. Post. Den, som tøyrer anden Mands Ager eller Eng med frie forsætt, uden Eyerens Tilladelse, betaler for Høe Høst, for hver tøyr sæt 3 Mk. første gang, siden dobbelt, Og efter Høe slet for et tøyr sæt første gang 8 sk., siden dobbelt.

4. Post. Saa længe vi icke er kommen ud af Fælledsskab, maae de, som ingen Jord eyer, græsse deres Faar og Giæs paa Byens fælled.

5. Post. Den, som driver i Aured[1] føren Oldermændene har ladet det bekiendtgiøre, betaler for et stoer Høved 1 Mk., For Kalve og Faar hver 2 Sk. Stk., og én Gaas 1 Sk., Ey heller maae nogen pløye Stub need, føren 14 Dage efter der er givet Aured[2], under 2 Mk. Straf for hver tønde (Land).

6. Post. For en tøyred Hest løs i Marken i anden Mands Diger eller Eng, naar ey saa stoer Skade er skeet, at de Skadelidende er fornøyet, foruden at lade Skaden taxere, Og fortfare derved efter Loven, betaler 4 Sk. Dog i agttages, at Mark Hyren ey maae opbrlnge løse Tøyr Kreatur af Marken, uden han haver et endnu, som har seet det, Og kan siige, hvad Mands Ager eller Eng, det først saaes løs udi.

7. Post. For en Hest eller Fæe Høved, som bliver Vange ævret og opeignes[3] af Vangene, betales første gang 8 Sk., siden dobbelt, Vangesændte Faar første gang 2 Sk., siden dobbelt, Een gaas første gang ½ Sk., siden dobbelt, Og dersom Eyeren icke udløser det opeignede inden 24 timers forløb, efter at han derom er advaret, forfares dermed efter Loven.

8. Post. Den, som i indhegnet Enghauge efter at Høe er høstet,

[1] Stubmarken; jfr. herimod Danske Lov 3-13-44 og Erik sjællandske Lov 2-74.
[2] „Givet Aured" er et staaende Udtryk i Vedtægterne og kan udtrykkes ved Tilladelse til at slippe Kreaturer løse i Stubmarken.
[3] Optages.

slaar Kreaturer løs, Og de kommer deraf i Vangen, hvorfor icke i rette tiid er forsvarlig heignet, betaler for et stort Høved første Gang 8 Sk., siden dobbelt.

9. Post. Naar Vangene er besaaet, da skal alle de, som eyer Jord i samme 2de hver Natt, selv eller sit visse Bud, fra Kl. 10 om Aftenen til Fire om Morgenen, have Vagt, for at paasee, at ingen ufred skeer, samt at have opsigt med Hyrden, hvilken Vagt tager sin begyndelse, Naar Byen tilligemed Oldermændene finder det for got, og skal de, som haver kuns liden Jord, vogte hver anden gang, Overbeviises Vagten, een eller begge, icke at have vogtet, bøde derfor hver 1 Mk., træffes de af Oldermændene sovende, bøde hver 8 Sk., og træffer Vægten Hyren sovende om Natten, bøde han hver gang 4 Sk., som Odermændene tegner og quitter ham i hans Løn.

10. Post. Føll Hopper forbydes aldeeles at sætte i Tøyr i Vangene, Men skulle nogen have een eller fleere gamle Kiør, som de ville tøyre paa deres eget, da tilholdes Eyerene, med dem at have nøye opsyn, At ingen ufred skeer i Vangene, som ellers betaler første gang 4 Sk. og siden dobbelt.

11. Post. Porte, Leede og Gierder besørger Oldermændene istandsatte til rette tiid, saasom til Rug Sæd[1] 1. October, Og Vaar Sæd[2] 1. Maii, Ligesom alle og enhver bliver alvorlig tilholdt at sætte strax Pæle ved deres Gierder med deres Navn brændte eller udskaaren derudi, findes det icke at være sket 8te Dage efter første Maii dette Aar, Pantes første gang for 4 Sk. og siden dobbelt, indtil de beviiser at have giort det.

12. Post. Oldermændene holder rigtig Bog over Pante Penge for Gierder og saa videre, samt opeignede og strafbare Kreaturer, for hvilke giøres Regnskab til den Mand i Byen, som efter Loven[3] til samme bliver beskicket.

13 Post. Taxt paa Pantning for alle brøstfældige Gierder, hvoraf ufred kan komme i Vangene, sætter Oldermændene med 4re Mænd,

[1] Danske Lov 3-13-42, jfr. Jyske L. 3-59, Tors Artikler § 46: „inden St. Mortens Dag".
[2] D. L. 3-13-43; J. L. 3-59 „for Voldermisse" (1. Maj).
[3] Jfr. D. L. 3-13-32; Reces 1643, 2-27-2.

dog forbeholdes enhvers Rett, Ved andre at lade om taxere Brøsten, saa fremt det skeer strax, siden ingen ophold kan taales for een heel Vang Sæd.

14. Post. Giæs, som kan flyve ind i Vangen Og ey er stækket, bøde første gang 1 Sk., siden dobbelt.

15. Post. Ingen maae efter Klokken 10 slet om Aftenen kiøre ud eller ind af Vange Portene med Høst eller Tørve Vogn, Eller kiøre ud med slige Vogne i Marken og ligge Natten over, for at tage Læs hiem om Morgenen, Med mindre fornødenhed høylig udkræver det, da saadant for Oldermændene først anmeldes, under Straf for hver gang, det træffes, med 2 Mk.

16. Post. Kommer nogen Mands Kreatur i Vangen formedelst brøstfældige og uforsvarlige Gierder, Da maae han lade Hegnen syne, Og Pante een af Oldermændene for saa meget som Kreaturets Udløsning, Hvorfore Oldermændene søger deres Erstatning hos de skyldige.

17. Post. Ald Vedtægts Pantning løses efter det Lovlig er vurderet inden fiorten Dage[1], eller ved første auction bortsælges.

18. Post. Skulle nogen befindes at have smitsomme Bæster, Og de icke vil efter advarsel strax tage dem bort, Maa de taale at efter lovlig Syn over dem bliver taget, bliver skudt i en tørve Grav, Og for modtvillighed at bøde 4 Mk., hvoraf de 2 Mk. gives til dem, der har umage dermed, og de andre 2 Mk. til Older Mands Kassen.

19. Post. Siden det er imod den allernaadigste udgangne Brand Forordning, at ingen maa skyde i Byen eller nær ved Huus, og den daglig Erfarenhed lærer, at Skaderen er et slags Fugl, som virkelig ruinerer og fordeerver Tagene, Saa bør enhver Eyere see paa, at Skade Reederne i deres Eyendele i Byen bliver nedrevne, Hvo som herudj findes forsømmelige bør at bøde 1 Mk., Og om de icke efter komme vil denne Pligt, da at bøde dobbelt, Og desuden taale at andre der til bliver beordret, som derfor nyder 1 Mk. og resten til Byens Kasse.

[1] Jfr. herimod D. L. 3-13-33 „. . . Vorder Pant som for indtaget Fæ er sat, ikke løst inden alle Helgens Dag, da være det forbrut", og J. L. 3-56.

20. Post. Brøstfældighed paa Gierderne liden eller stoer angiver Hyren uden Ophold for Oldermændene, som derpaa strax efterseer samme, Og giver vedkommende det tilkiende, som ufortøvet sætter det i Stand. I Mangel deraf pantes de efter Omstændighed, Og forsømmer Oldermændene sin Pligt, bliver de af Byen pantet.

21. Post. Oldermændene skal uden Betaling, siden det bliver en Omgang paa Byens Jordbrugere, forrette deres Oldermandsskab upaaklagelig, Og icke som før ubillig er skeet, Byen og Jordbrugerne til Fornærmelse, have noget slags Vederlag[1] uden de sædvanlige Oldermands Enge[2], Og bliver Oldermandskabet for eftertiden under Eenig for alle Vangene[3].

22. Ingen maa under paaskud af at have leyet Kiør til Malkning[4] indtage imod Sommeren paa Byens Græsning, med mindre di har overfoeret samme, Og skulle nogen herimod forsee sig, Da maae de taale at indkaldes for en Politi Rett, for der at fremlægge deres Leye Contract, og beedige samme, Og skal Omkostningerne af den skyldige udredes.

23. Og som Erfarenhed har lært, at nogle icke veltænkende har i Sommerens tiid indtaget Bæster, under Paaskud at have leyet dem til Brug, for at indkiøre Tørv, Høe etc., Og saaledes haft samme paa Byens Græsning andre til Skade og Fornærmelse heele Sommeren igennem, da bør sligt icke have Stæd uden for de Nætter, de dagen tilforn har haft bæsterne i Brug, Og skulle nogen understaae sig een Eeneste Dag at græsse saadanne Bæster paa Byens Marker eller Overdrev, da bør de betale for hver Dag og Natt 24 Sk.

24. Og som det fra Arilds tiid haver været brugeligt, at der ey haver været fleere end 2de Oldermænd om Aaret, som efter touren har beobachtet denne forretning, saa vedtages nu, at siden Jordeyerne er kuns faae, at det skal forblive derved, siden det ellers gik for

[1] Efter den gamle Vedtægt har de altsaa faaet Løn.

[2] Efter Opmaalingen 1802. 1¾ Td. L. Eng.

[3] Saavidt Regnskaberne fra før 1779 oplyser, var Vangene under samme 2 Oldermænd.

[4] Efter D. L. 3-13-30 maa Bonden indtage saa mange Køer, som han mangler i det Antal, som hans Grundtakst hjemler ham.

snart om paa Byen, ifald de skulle være flere, Og skal disse Older Mænd i følge Loven[1] aflægge Regnskab i hos- og overværelse af Herr Byefogden, til den vederhæftigste Mand i Byen, som bliver for denne Sinde Kiøbmand Hansen, der tillige har lovet at holde og give frie Vange Stue, Naar noget Markvæsenet angaaende skulle skee sammenkomst om, Og skal et saadant Older Mands Regnskab aflægges præcise første Søgnedag efter Michels Dag, Da nye Older Mænd igien udvælges.

25. Hvad Pante Pengene og andre mulcter angaar, da skal samme i følge Loven[2] anvendes til Porte, Leede, Grøfter etc., Og langt ifra icke som tilforn er skeet til privat Nytte, Og skal Hyrden have af Tøyrbæster og Qvæg, som optages i følge 6. Post 2 Sk. stykket, Faar og Sviin 1 Sk. stk. og Giæs $^1/_2$ Sk stykket, hvilke siste smaa Kreaturer, Hyrden ey paalægges at have vidnefast, hvilke Opeignings Penge Odermændene er Hyrden ansvarlig til[3].

26. Opmaalingen paa Gierderne som i almindelighed kaldes Byens Gierdeskraa, skal indføres i Vedtægtsbogen til Oldermændenes efterretning for fremtiden.

27. Denne Vedtægt skal i Byens Samling og i Overværelse af Herr Byefogeden aarlig oplæses, For om noget for eftertiden skulle være, enten at tillægge eller fratage, Og har vi indrettet disse Vedtægts Poster saaledes som vi troer at være det heele til Nytte, Insinueres det saaledes til Høyere Om- og Paadømme.

Slangerup, d. 23. Martii 1779.

C. Hansen. Niels Riis. David Wiborg. Hans Werdelin. Thue Nielsen. Niels Sørensen.

Anno 1779 d. 6. April blev Byes Samling holdet her i Slangerup i følge for anførte Høye og Naadige Befaling af 27. Februarii sidstleden betræffende anførte 27 Vedtægts Articler, hvortil Borgerskabet

[1] D. L. 3-13-32, Reces 1643, 2-27-2.
[2] D. L. 3-13-32.
[3] Hyrden fik kun Optagelsespenge i Aaret 1784; Kassen nød ellers ogsaa disse Indtægter, d. v. s. Hyrden blev narret herfor, da Rentekammeret mente, at Oldermændene skulde opkræve Hyrdens Optagelsespenge for sig og ikke udbetale dem af Oldermandskassen.

var indkaldet ved følgende skriftlige Tilsiigelse af Byens Tienere, lydende saaledes: »Da de for Slangerups Indvaanere og Jordbrugere nye indrettede Vedtægts articler ere færdige og i Morgen Formiddag Klokken Nie Slet i Byens Samling bliver oplæste: Saa ville enhver, som formeener sig at have nogen Slags rettighed enten til at jmodsiige eller Samtykke samme behage at møde berørte Tiid paa Tinghuuset, hvor denne Byes Samling bliver holdet, Da ingen Indvendinger imod disse Articler siden efter af nogen i Særdeleshed, uden almindelig Besluttning, kan blive at antage.

Slangerup, d. 5. April Ao. 1779. *C. Schrøder.*«

Da disse Articler for Borgerskabet som anført vare oplæste, vare alle og enhver med samme fornøyede, til den Ende bedes de underdanigst, at de maae blive confirmerede og approberede, og saaledes underskrives dette. Slangerup ut supra (17 Underskrifter).

Saaledes i min hos- og overværelse at være passeret bliver hermed af mig attesteret, og som ieg icke veed noget her imod at erindre insinueres samme til naadigst Approbation af C. Schrøder.

Efterdi forestaaende 27ve Vedtægts Poster af samtlige Slangerups Indvaanere og Jordbrugere er indgaaet, Saa bliver samme, saa vidt de icke stride imòd Loven og de Kongelige allerede udgangne eller herefter udgaaende Anordninger, samt andre forhen føyede eller med viidere føyende Foranstaltninger, herved af mig approberede.

Kiøbenhavn, d. 11. Maii 1779.

Brochenhuus «

Ovenstaaende Oldermandsvedtægt, som jeg i Afskrift fandt for nogle Aar siden blandt en Del Papirer paa et Loft i Slangerup, er vel ikke paa Grund af dens Ælde eller dens Indhold og Omfang saa interessant, som flere af sit Slags, men dels findes der herfra Amtet kun 3, nemlig: Helsingørs, Græsteds og Rostgaards Skraa[1] og dels stammer den fra en By, hvis Skæbne i Tidernes Løb synes os at have været saa forunderlig. — Slangerup, der, saavidt de enkelte efterladte Beretninger melder, hele Middelalderen igennem

[1] Trykt P. Bjerge og Søegaard: Danske Vider og Vedtægter I.

var en ret livlig og blomstrende Købstad, men som efter Reformationen forholdsvis hurtig sank ned til at blive en almindelig Landsby, skønt den dog bevarede Købstadnavnet. I Købstæderne herskede der i Sammenligning med Landet i ældre Tider et noget friere Forhold, men med Hensyn til Benyttelsen af de til Købstæderne hørende Jorder har Forholdet dog været det samme som med Landsbyernes.

Vi vil derfor, naar vi i det følgende nærmere beskæftiger os med, hvad der har været Aarsagerne til, at slige Vedtægter er bleven til og senere er gaaet over til at blive almindelige Retsforskrifter, som trods enhver Modstand bandt det enkelte Medlem af Bysamfundet til at følge deres Regler og udrede de Bøder, der blev idømte efter dem, fuldstændig lade den Betragtning ligge, at Slangerup var Købstad og Jordejerne som Følge deraf mere frit stillede i forskellige Forhold end Bønderne.

Vender vi Blikket mod Syd og ser paa vore Stammefrænder Sydgermanerne, paa Tacitus og Cæsars Beretning om deres Bebyggelse og Livsforhold, da kan vi vistnok med Sikkerhed antage, at Forholdet har været noget lignende nordpaa, idet man maa gaa ud fra, at Slægten oprindelig har spillet en stor Rolle i Folkets politiske Organisation, og at Bebyggelsen er sket Slægtvis, d. v. s. hver Høvding eller Anfører har med sin Stamme slaaet sig ned paa et Sted, hvor han ansaa den for økonomisk sikret, og hvortil andre Landstrækninger kunde inddrages, naar Slægten blev for stor. Til Tiden omkring Korstogene er man bleven indenfor de én Gang opdyrkede Marker, men efter disse spores der en vis Bevægelse efter at indføre nye Dyrkningsmaader, hvorom enkelte Regler gives i denne Periodes frodige Lovgivning; Udmarkerne tages i Besiddelse ved Rydning af Skov og Hede; herpaa byggedes hyppigst én eller et Par Gaarde, der senere blev til de saakaldte Afbyggerbyer (Torper), hvorom Hr. Professor Olrik udførligt har fortalt i vor Aarbog for 1906.

Ved den første Bebyggelse blev Husene lagt uden nogen bestemt Orden, men paa Valdemarernes Tid greb Lovgivningen ogsaa ind

her, idet man i Lovene begynder at tale om Solskifte, i Modsætning til det gamle Skifte (forni skift), d. v. s. Byer, hvor Stæderne endnu ikke var omlagte. Den nye Ordning, som vi adskillige Steder kan spore i Landsbyerne den Dag i Dag, lagde vel ikke Husene efter nogen bestemt Plan, men man kan dog skelne mellem tre forskellige Byformer, Rundbyen, Langbyen og Terrainbyen.

Solskiftet (delt efter Solen), der findes mere udførligt omtalt i de svenske end i de danske Love, har sit Navn deraf, at Vangene — det egentlige Agerland — ofte bestod af forskellige Aase, hvori hver Gaard i Byen skulde have sit Stykke; Aasene deltes paa den Maade, at der begyndtes med den østlige Gaard i Byen og derefter rundt over Syd, Vest og Nord; disse Smaastykker — Agrene — og hvoraf en Gaard undertiden kunde have over 20 Stykker — sagde man at være »solfaldne« paa Aasen som Toften med Huset var »solfaldet« hjemme i Byen.

Hver Vang, hvori der blev dyrket Vinter- eller Vaarsæd, blev indgærdet, medens den enkeltes Marker i Vangene kun blev angivet ved en ubesaaet Strimmel Jord, der kaldtes for Ren; herforuden havde man en tredie Vang, der laa hen til Græsning og hvorpaa Kreaturerne gik hele Sommeren. For nu at holde Orden med Dyrkningen, at alle saaede og høstede paa én Gang, og at ingen slap Køerne løse paa Stubmarken i Vangene, førend der blev »givet Ævret«, var det selvfølgelig nødvendigt, at der var bestemte Regler at gaa efter.

Middelalderen igennem havde man vel næppe andre Regler at gaa efter end de enkelte, der findes i Lovene, f. Eks. Jyske Lov III—56, og hvad der mundtligt blev aftalt mellem Bymændene; 1492 finder man dem nærmere formuleret i »Fyens Vedtægt«, hvorfra de vandrede over i Recesserne; fra Slutningen af det 16. Aarhundrede har man begyndt at samle disse Regler til de saakaldte Vider (gammel dansk vitæ=Bøde) eller Vedtægter og Bestemmelserne heri har nu Karakteren af egentlige Retsforskrifter, idet Flertallets Beslutninger bandt Mindretallets, og ingen kunde unddrage sig disse ved at udtræde af Fællesskabet[1].

[1] P. J. Jørgensen: Dansk Retshistorie, Side 105.

I ca. 500 Aar blev Markerne drevne paa denne Maade, indtil man i sidste Halvdel af det 18. Aarhundrede begyndte at faa Øjet op for, at der her laa en vigtig Grund til, at Danmarks Bønder var saa elendig og fattig stillede, som Tilfældet var. 1757 nedsattes en Landbokommission til Undersøgelse af det skadelige Fællesskab, som man tilligemed Trevangsbruget vilde se at faa afskaffet. Fra privat Side havde man allerede begyndt herpaa nede i Sønderjylland og Holsten, men nu blev der ogsaa taget fat enkelte Steder heri Nordsjælland. Sophie Magdalene, Kristian d. 6's Enkedronning, begyndte med Hørsholm, men var ikke videre heldig; derimod gik det I. H. E. Bernstorff bedre med Gentofte Sogn, som han 1764 havde faaet overladt af Kongen. Fra privat Side voksede Interessen for Ophævelsen af Fællesskabet sig større og større, medens Staten i lang Tid stod vaklende med Hensyn til, hvad den burde gøre; den ene Kommission afløste den anden, indtil Forordningen om Fællesskabets Ophævelse og Byernes Udskiftning endelig kom 1781. Nu tog man ogsaa fat paa Krongodserne, idet den nye Regering efter Guldbergs Fald gjorde Begyndelsen med Kronborg og Frederiksborg Amter. Rewentlow'erne, som sammen med Colbjørnsen var de ledende Mænd, sørgede ogsaa for, at Husmændene, der hidtil havde haft Ret til at græsse deres Køer paa Byernes Fælleder, blev holdt skadesløse, idet der gennemsnitlig blev lagt 4 Td. Land til hvert Hus. Enkelte Steder kneb det med at blive enige, men efter Forordningen af 15. Juni 1792 tog Bevægelsen en saadan Fart, at Landsbyerne ca. 15 Aar senere næsten overalt var udskiftet.

Ser vi nu paa ovenstaaende — Landsbyvedtægt kan den vel ikke kaldes, da Slangerup jo endnu ved dens Tilblivelse var Købstad — Oldermandsvedtægt, er der mange Bestemmelser, der indirekte — om end i noget ændret Form — stammer fra Recesserne og Danske Lov; ved nærmere Eftersyn af de enkelte gamle Oldermandsregnskaber, der er tilbage fra Tiden før 1779, findes der deri adskillige Steder Henvisninger til den ældre Vedtægt, som dog, saa vidt det kan skønnes, har haft væsentligt det samme Indhold, som denne, men som efter ovenanførte Skrivelse fra Stiftamtmanden dog har

indeholdt enkelte Bestemmelser, der har stridt mod Loven og Forordningerne. Desuden tyder ogsaa den Omstændighed, at der ikke i denne, som f. Eks. Helsingørs, findes ret mange Henvisninger til Loven, paa, at det er den ældre Vedtægt, vi her har i fornyet Skikkelse, d. v. s. Grundlaget for den her omtalte Vedtægt stammer maaske fra Tiden før Danske Lov (1683).

Foruden at saadanne Vedtægter kunde indeholde Bestemmelser, specielt sigtende til Agerdriftens Ordning etc., findes der ofte Regler gaaende ud paa at opretholde Fred og Orden blandt Bymændene; saadanne gjordes vel ikke nødvendige her, da Slangerup havde sit Vægterkorps dertil; men alligevel er der enkelte Poster, som naar der i 18. Post tales om, hvad der skal gøres ved smitsomme Kreaturer, og i 19. om Skaden, som nærmest supplerer Hullerne i den gældende Lovsamling og som man har anset for gavnlige for det fælles Bedste.

Foruden Vangene hørte der næsten til enhver By nogle magre Jorder, som kun benyttedes til Græsgange; paa denne Fælled eller Overdrev, som den nu kaldes, maatte enhver indsætte saa mange Kreaturer, som Størrelsen af hans Ejendom berettigede ham til. Angaaende disse Overdrev, der hidrørte fra de ovenfor omtalte Rydninger og som gerne laa fjærnest fra Byen og næsten altid grænsede til andre Byers, opstod der meget ofte Strid om deres Benyttelse og deres Grænser, ja mangen Gang har den ene By ranet et stort Stykke Overdrev fra en anden og hvorover den saa senere har vundet Hævd. Ved Proces 1756 vandt Slangerup saaledes Ejendomsret over et ikke ringe Stykke Jord (Slangerup Aas, ca. 60 Tdr. L.), der tidligere havde tilhørt Hjørlunde. Men fra langt tidligere Tider har vi Efterretninger om Stridigheder om Overdrevet. I Thottske Samling, 1390—4, har en af Slangerups Præster — Provst Zwergius — samlet et betydeligt Antal Afskrifter af gamle Tingsvidner, Købstadsbreve etc., vedrørende Slangerup, og blandt disse findes et Tingsvidne — dateret 1497, fra Tryherreds Ting, det er de tre Herreders Ting: Strø, Ølstykke og Lynge — vel det største Herredsting i Nordsjælland og temmelig sikkert igennem

Aarhundreder holdt i eller ved Slangerup — hvori det bl. a. hedder: ». . . framginge for os po trij Hretingh bormæste oc Radh wdj Slangerwp oc sprwrde them forskrefne af Menighed (som) tingh hafde søgth forne dagh om Slangerwps fægangh oc Aaredrifth hafue werth whildth[1] oc wdeelth i theres tiidh eller oc eij, till Hwilchett Spørs moell Menigh Almwe swade (Forkortelse for svarede) (som) tingh hafde søgth forne dagh at forne fægangh oc aaredrift hafuer werth whild oc wkerdth[2] till thenne tiid . . .« 16 Mand udgik af Tinget for at granske Sagen og afgav Vidnesbyrd i Overensstemmelse hermed.

En anden Afskrift sammesteds fra fortæller os om, hvem der denne Gang har været Stridens Ophavsmand, nemlig Forstandersken i Vor Frue Kloster i Slangerup, Fru Elsebeth, Søren Olsens Efterleverske. I Aaret 1497 var forskellige Mænd, Jeip Nielsen, Abbed i Æbelholt Kloster, Erich Tygesen i Slagslunde Lensgaard m. fl. forsamlede i Klosterets Kirke — Kirken blev nedbrudt ca. 1600 — »for at wij skulle granske oc wdspøre, hwadh aardref oc fægangh, Som Slangedorps borge oc Indbygge hafue haftt af aarilds tiid nyth oc brwgth whild oc wkerd thiil denne tiid, thij at borgemesther oc menighet af Slangerop hade kerd for hans Nade at thee ey moothe nyde then frihedh, Som thee oc theris forbygge hafue nyth hertil før fwe elsbt. forstandherskee wdi Slangerwps Closter skulle och wille thet formene them . . . . . tha swarede frw elsebe thet hun ey hade forbiudh them theris fægangh eller aaredrifth, men hwad deell som the oc thee som wor borge for them hafue haft oc nyth thet will hwn gerne wndt them . . .« Hermed lod Borgerne sig nøje; rimeligvis har den gode Frue kunnet indse, at hun havde gjort et Ingreb i de gode Slangeruppers Ret og Ejendom, siden hun svarede saaledes.

Igennem Aarhundreder vedvarede lignende Stridigheder om Overdrevet, snart foraarsaget af Forstanderen paa Klostergaarden, snart af en af de tilgrænsende Byer. Oldermandsinstitutionen holdt sig her

[1] Af hilde; her ukrænket.
[2] Af kære; her uklaget.

til langt ind i det 19. Aarhundrede, idet Fællesskabet her i Modsætning til de fleste andre Steder først blev opløst ca. 1820. Til Slut kom Borgerne indbyrdes op at strides om Ejendomsretten til dette Stykke Jord; maaske bidrog en af de daværende Stiftamtmænd, Grev Knuth og Rentekammeret en stor Del hertil, idet de hævdede, at Jorden tilhørte hele Byen og ikke som i Landsbyerne — Grundejerne. Ved Rescript af 12. Maj 1809 om Slangerup Købstads Forvandling til Landsby, tillagdes Jorderne alligevel Grundejerne, dog mod at der skulde svares en vis aarlig Afgift pr. Td. Ld. til Frederikssunds Kæmner Kasse! Husmændene, som efter Vedtægtens 4de Post havde fri Græsningsret paa Fælleden og som ved Udskiftningen paa Krongodserne hver fik ca. 4 Tdr. Land, blev ikke betænkt med det ringeste.

Det er ovenfor bleven fortalt, at Oldermandsinstitutionen efterhaanden blev lovfæstet, idet Lovene mere og mere greb ind og fastsatte forskellige Retsnormer, hvorefter Vedtægterne for en stor Del skulde dannes; paa samme Maade gik det nu ogsaa med Forvaltningen af de Penge, der indkom af Bøder, optagne Kreaturer etc.; hidtil havde Oldermændene, naar de fandt det passende, indkaldt til Bystævne — her Byens Samling — hvor de forskellige Bestemmelser angaaende Pløjning, Saaning og Høst blev taget, Bøder idømte og hvor man som Regel lod omsætte de indkomne Penge i Øl til fælles Glæde; fra nu af skal Regnskabet aflægges til den paalideligste Mand i Byen og af denne igen til Byfogden, hvorfra det vandrede til Rentekammeret. De indkomne Penge skal anvendes til Vedligeholdelse af Gærder, Lede etc. omkring Markerne; ja man naar endog saa vidt, at Stiftamtmanden skal approbere de Reparationer, der skal gøres; vi kan tænke os, hvor smaa Forholdene har været, naar vi hører, at det aarlige Budget ved Oldermandskassen sjælden kom over 4 à 5 Rdlr.

Ude i Landsbyerne, hvor der mange Gange kun var en halv Snes Medlemmer af saadanne Bysamfund, gik hele dette indviklede System temmelig godt; langt værre stillede Sagen sig med en By som Slangerup, hvor der altid var over et halvt Hundrede Jordejere og

hvor der kun var et mindre Jordareal (ifølge Opmaaling 1802 kun 512 Tdr. L. Agerjord); her anvendtes Bestillingen som Oldermand som en Straf overfor en Medborger, hvem man syntes havde gjort sig fortjent dertil, medens den i Landsbyerne blev anset som den højeste Ærespost; Aarsagen til, at Bestillingen var i en saadan Miskredit, er dels at søge i det splidagtige Forhold, der altid herskede blandt Borgerne om deres Agerdrift, dels i det, at man helst skulde aflægge et ordentligt Regnskab, da det skulde decideres af Rentekammeret, senere af det danske Cancelli. 1776 formaaede Oldermændene saaledes slet ikke at aflægge noget Regnskab udover følgende karakteristiske Skrivelse: »Det falder mig næsten ganske umuligt at besvare Hr. Byefoged Nøragers Spørgsmaal Oldermandsregnskabet for 1776 angaaende, efter det Kongl. Rente Kammers ordre, men ieg veed nok det er min skyldighed at svare det lidet, ieg kand og ved, Hr. Byefoged veed selv best, hvorledes hermed er tilgaaed, og ingen skal sige, at ieg eller min Camerat Ole Olsen har søgt denne Oldermands Bestilling, men vi blev imod vor villie saae got som tvungne dertil, af de Auls Brugere, som søgte at have det paae den gamle stiil her i Byen, at de ikke vilde have Markmænd, men tvende Oldermænd, som sædvanligt, hvilket skal findes i Byens Vedtægts Protocol, at vi er blevne indsat, allige vel vi vare begge kuns ilde skikkede til en Bestilling, hvor ved der skulle aflægges Regnskab til Kammeret, Min medhielper Ole Olsen kunde skrive sit Nafn, og tegne lidt med en pen, men ieg aldrig en bogstave, der for maatte hand og staae for Oldermands Cassens indtægter og udgifter, og hvad ieg har der af er bare med min Hukommelse, Min medhielpers Enke en gl. Konne kand slet ingen udrede giøre mig for nogen ting, hvad ieg om de opskrevne poster ved at svare er det, at min Camerat Ole Olsen sagde mig, at nogle af de Beste Borgere havde sagt, at det var best at give Jordhøy Bønder de 27 stk. Kreaturer den første Gang uden betaling, hvem det var, der blev sat i mult for forsømelse ved den Egning, kand ieg nu ingen Rede giøre, ieg har gived den smule Liste fra mig som de var optegned paae, og maaeske den er kommed til Kammeret, men de,

der var ude at Egne, drak strax 1 Mk. og 6 Sk. op paa deres Regning, som ieg skulle skaffe indkræved og udpandted, men ingen vilde gaae med at pante, og de skrev mig for det, de drak op, og ieg har aldrig faaet 1 Sk. ind deraf, de 21 stk. Sviin, som om Nattetiide voldsom blev udtaget af mit Huus ved at nedbryde en Veeg udtil Marken, fik ieg aldrig at see, og veed ey, hvad der blev betalt for, de 3de trætte gierder har vi betalt for saaledes, det i Valdhøys Vangen 1 Mk. 8 Sk., det i Gyden 2 Sk. og det ved Galehuuset 4 Sk. — hvor meged Hyrdens Løn var, Husker ieg icke, ey heller ved ole Olsens Enke det, vi har aldrig haft ordre paae, at nogen skulle holde Contra Bog med os, siden de saae kaldede Mark Mænd gik af, og ingen har holt Bog der over, og et nyt Regnskab er mig umueligt at skaffe.

Margrete ole ols. S. N. S. (Svend Nielsen).

Skoleholderen i Hørup er, efter hvad Regnskaberne oplyser os om, Concipist til denne Skrivelse; endnu et Par Aar ledes Institutionen efter den gamle Vedtægt; efter 1779 er det efter Tidens Forhold ordentlige Regnskaber, der aflægges; fra 1807 tilfalder Kassen aldrig nogen Indtægt, d. v. s. det mere moderne Landbrug har holdt sit Indtog, idet enhver Bonde i Nabobyerne beholder sine Kreaturer paa sit eget; Fællesskabet, der igennem Aarhundreder havde været en Hemsko for den driftige Mand, sang nu ogsaa heri Byen sit sidste Vers.

Slangerup Klosters Historie.

OVENFOR har jeg gjort nærværende Samfunds Medlemmer bekendt med en Side af Slangerups Historie, nemlig Oldermandsinstitutionen angaaende Markvæsenet; i det følgende er det Slangerup Klosters dunkle Historie, vi vil betragte i nærmere Belysning.

Det er kendt af adskillige, at Erik Ejegod blev født i Slangerup 1056, og at han fra sin Pilgrimsfærd hjemsendte en Del Reliqvier, som han skænkede til en Kirke, helliget St. Nikolaus og hørende til St. Maria Kloster heri Byen. Saaledes lyder Beretningen, men der hersker nogen Tvivl, om Klosteret overhovedet eksisterede, da Kong Erik skænkede disse Reliqvier, der forøvrigt bestod af en Splint af Christi Kors og Ben af den hellige Nikolaus, der var født i Patera i Lilleasien og som senere blev Biskop i Myra, i samme Landskab; Gaverne havde han modtaget af Kejser Alexius i Konstantinopel. Nogle Kilder (Annales ecclest. I, 232) sætter Kirkens Grundlæggelse til 1099, andre (Saxo, Suhm, Script. rer. Dan.) henfører den til ovennævnte Reliqvier. En mindre sikker Kilde (Saxo) siger, at Erik Ejegod byggede Kirken der, hvor han blev født, og oprejste Højalteret i Kirken, hvor hans Fødeseng stod. I Slutningen af det 12. Aarhundrede kan man vistnok med Bestemthed sige, at Kirken har været bygget; det samme gælder ogsaa om Klosteret, idet vi nemlig har to i Aaret 1187 skrevne Breve, der er fra Abbed Vilhelm i Æbelholt til forskellige Beboere i Klosteret. Det første er til Priorinden A. og tvende Jomfruer K. og J., hvori han takker for tilsendte Breve og Gaver. Det andet er til de to Nonner; en Munk ved Navn Thomas har fortalt, at disse to Jomfruer ikke altid

er lige dydige; han formaner dem nu til at følge Dydens Vej og være aarvaagne, thi Djævelen lurer paa os som Løven paa sit Bytte; det kan let gaa dem som de Jomfruer, der ikke havde Samvittighedens gode Olie paa deres Lampe (Scriptores R. D. 6, 26).

Fra dette Kloster er der hverken nogen Ruin tilbage eller efterladt noget skriftligt; fra en stor Del Klostre har vi meget nøjagtige Dagbogsoptegnelser, vedrørende Livet paa Klostrene, Salg og Køb af Ejendomme, Gaver o. lign.; herfra Slangerup haves ikke det ringeste; alt vedrørende Klosteret maa vi søge i andre Steders Klosterbøger (Æbelholts, Esroms etc.).

Gaver strømmede der naturligvis i Mængde, specielt paa de 4 store Markedsdage, der blev fejret med store Festligheder, og ved hvilken Lejlighed mange skulde kysse Reliqvierne og have Syndsforladelse; ogsaa ved Testamenter og Gavebreve tilfaldt der Klosteret adskilligt. 24. Marts 1261 skænkede saaledes Væbneren Peder Olufsen af Kalværis (Karise) Jomfruerne i Klosteret 15 Mark Penge — 3 Mark var ca. 40 ℔ Mønt —, 1292 fik de af Fru Gyde, Datter af Skjalm Bang, Søster til Biskop Peder Bang i Roskilde og Enke efter Esbern Karlson, 3 Mark Penge; 13. Juni 1299 af Jacob Herbørnsun 1 Mark Penge; 9. September 1307 skænkede Cecilia, Jon Litles Datter, Klosterkirken 6 Mark, Nonnerne 6 Mark, Fru Cecilie Salmødotter 10 Mark — hun var vel Priorinde, Elsebeth sammesteds 3 Mark. Af de 40 Mark sjællandske Penge, der var overladt hende af en Ven, for at hun skulde bortgive dem til hans Sjæls Frelse, overlod hun 20 Mark til Opførelsen af en Kirke i Slangerup. Her har vi vistnok et Holdepunkt yderligere — foruden hvad Arkæologerne lærer os — til at konstatere, at Taarnet af den nuværende St. Michels Kirke for største Del stammer fra det 14. Aarhundredes Begyndelse. 1341 modtog det en Del Gaver af Inger Pedersdatter og 1458 Aflad fra 8 Bisper.

Det var ikke alene private, der søgte at støtte Klosteret; ogsaa fra Kongerne faldt der i forskellig Henseende Gaver ned; dette er vel ikke saa underligt, naar man tager den Omstændighed i Betragtning, at Kongerne i Løbet af det 14. Aarhundrede, saavidt Dokumenter fra Rettertinget oplyser, mange Gange har opholdt sig heri

Byen. Vel har Kongen haft en mindre Gaard heri Byen, men den har vist ingenlunde været saa stor, at man kan antage, at han har boet der under sine Ophold; snarere maa det antages, at Klosteret har været hans Residens, og denne Antagelse bestyrkes ydermere derved, at Kongen paa forskellig Maade sørgede for Klosteret. 26. December 1311 udstædte Erik Menved sit saakaldte »Beskærmelsesbrev«, hvorefter han tager Klosterjomfruerne og alt deres Gods, Hjon (Tyende), Tjenere og deres Gaards »Forsyngemand« (Forstander) under sin Beskærmelse; de skal være fri for alle Besværinger, Beskatninger etc. hvad der hører til Kongens Ret; desuden faar de den besynderlige Naade, at de maa oppebære alle Bøder fra 40 Mark Sag og derunder af deres Tjenere, Vornede og Tjenestehjon; ingen af Kongens Embedsmænd eller Fogeder i Slangerup maa gøre dem nogen Forfang i deres Torvegæld, Ølgæld, Skomagergæld, Bagergæld, Midsommergæld, Slagtergæld og alle andre »Indgelddæ« og Betalinger (Erslev: Repert. Dipl. Regni Danici Mediævalis I, 161). Det var i de urolige Tider heri Landet; Klosteret havde nok sin Foged, »Forsyngemand« og en Del Vornede, men det er selvfølgelig, at disse ikke formaaede at værne Klosterets Gods mod Overfald; hvorfor denne Beskærmelse maa betragtes som en stor Støtte for Klosteret; Klosteret og dermed alle dets Vornede blev fri for Skatter, Ombudsfolk etc.; det maatte selv idømme Bøder og oppebære dem lige indtil 40 Mark Bøden, d. v. s. Straffen for Manddrab; af det, at Klosteret maa oppebære de forskellige Slags »Indgelddæ«, maa det antages, at det er Klosteret, der fra først af har haft det under sig, som kunde henregnes til Købstaden; herpaa tyder ogsaa et Brev, dateret 5. April 1327, udstædt af Kong Valdemar, hvori han kalder Indvaanerne for »villani« (Landsbybeboere); Abbeden i Æbelholt havde klaget over, at de blev forhindrede i at handle paa Torvet i Slangerup; heri maa de ikke gøres nogen Hindring, da det er Rettigheder, som Kongens Forgængere har givet dem; d. v. s. Klosteret maa ikke oppebære nogen Afgift af deres Varer (Scriptores 6, 170).

I Valdemar Atterdags Tid traadte Agnete, en Datter af den svenske

Konge Birger og Dronning Margrete, der var Søster til Erik Menved, ind i Klosteret, og for hendes Skyld skænkede Kongen 1344 hele Slangerup By, Kronens Gaard Hiørtøgh (Hjortholm, senere det nuværende Jordhøj) og den Del af Sigerslevvester med Kirken, som Kronen tilhørte. De maa beholde alle de Friheder, de har, mod at de forsyner fornævnte Jomfru i hendes Livstid og hendes 2 Tjenestemøer med Mad og Øl og andet, der gøres Behov. Efter hendes, Kongens og Dronning Heylæviighs Død skal de holde Messe hver Uge for hendes og deres Sjæle, som er af kongelig Slægt (Erslev).

Det, at den svenske Konges Datter indtraadte i Klosteret, var jo en stor Anbefaling for det, men derforuden bidrog naturligvis den Omstændighed, at dets Gods blev udvidet, ogsaa til, at dets Anseelse voksede. Kong Valdemar var en Godspolitiker af Rang, og det ser ud til, at man i Klostrene har haft en vis Tendens til at efterligne Kongen. Ganske vist hører vi her kun tale om nogle Mageskifter, men betragter vi alt det Gods, der var ved Klosteret ved Reformationen, da kan vi vistnok med Rette antage, at disse Erhvervelser stammer fra Valdemar Atterdag og følgende Tid; ellers kunde man vente, at Klosteret vilde være nævnt hyppigere i Tingsvidner og andre Dokumenter fra Tryherreds Ting og andre Steder. 14. September 1352 mageskiftede Søster Cecilia, Priorinde og hele Conventet der sine Godser i Nørre Herløv, d. v. s. Herløv ved Hillerød, med Gods og Skov i Bloustrød, der tilhørte Esrom Kloster, paa det Vilkaar, at Esroms Vornede skulde have Lov til at lade sine Svin gaa paa Olden i Bloustrød Skove (Pont. Annal. 2, 180). 1356 byttede Priorinden Kristine Pedersdatter, Cecilie Jensdatter og hele Conventet i Slangerup Kloster nogle Godser i Gørløse, bestaaende af en Bol Jord og tvende paastaaende Gaarde, der da beboedes af Peter Jensen og Peter Knudsen, med de samme Kontrahenter for Gods i Kvinderup (Scriptores 6, 171).

Klosterets Priorinde og hendes Forstander, Foged, Forsyngemand eller Procurator (han nævnes med disse forskellige Navne, undertiden er der baade Forstander og Foged samtidig) optræder i sidste Halvdel af det 14. Aarh. med større Kraft overfor dem, der vil træde dem deres Rettig-

heder for nær. Fogeden har allerede siden Kong Eriks Beskærmelsesbrev haft en Stilling, svarende til Birkedommer i vore Dage, nu ser man, at han ogsaa deltager som Tinghøring paa Tryherreds Ting, ja en enkelt Gang har han ogsaa deltaget som saadan ved Landsthinget; dette ses saaledes af et Landstingsskøde af 13. Marts 1399, hvor Johannes Brun, previsor (Forstander) for Nonneklosteret i Slangerup nævnes blandt Tinghøringerne (Erslev: Repert.). Væbneren Hænnike Olufsen havde dels selv, dels ved sine Tjenere tilføjet Slangerup Kloster med Nonner og Tjenere en Del Forurettelser saavel i Ord som i Gerning; i Dronning Margretes Overværelse maatte han nu gøre Priorinden, Søster Agnes en Undskyldning; i Brev af 21. December 1391 lover hun, at hun vil lade Tiltale falde mod Hænnike, hans Tjenere og alle andre, som har givet Lejlighed, Raad og Bistand til slige Injurier, samt alle, der har været skyldige og mistænkte.

Fra det 15. Aarhundrede har vi forskellige Dokumenter angaaende Markstridigheder; 18. September 1456 melder et Tingsvidne, at to Vornede var kommen op at trættes om en Toft (d. v. s. Jord, der ikke blev drevet under Fællesskab) paa Sigerslevøster Mark; den ene Vornede, Peder Olufsen, hørte under Æbelholts Kloster, den anden, Clemen, under Slangerup. To gamle Sigerslev Mænd vidnede, at Jorden i mere end 40 Aar havde tilhørt Æbelholt. 8. September 1458 var det galt med Markskællet mellem St. Lyngby og Skævinge; til Stede paa Aastedet var Tryherreds Foged m. fl., der skulde paahøre, hvad 12 »Riddersvende, fribaarne Mænd og Odelsbønder« svor om dette Markskæl; disse 12 afæskede Beviser af dem, der ejede Jord i disse to Byer, nemlig Abbed Thomas af Æbelholt, Fru Margrete af Slangerup, Anders Nielsens Efterleverske, og Lydike Jensen af Frerslev paa Biskop Olufs Vegne; man fremkom nu med skriftlige og mundtlige Beviser, hvoraf det fremgik, at Markskællet havde været uden retslig Tvist i over to Hundrede Aar, og at en Høj, kaldet Lillehøj, hvorpaa de havde taget Stade, havde været ret Markskæl fra Arilds Tid (Scriptores 6, 184). 1497 havde Forstandersken, Søren Olsens Enke, Fru Elsebeth, som det synes, uden

Grund fortrædiget Slangerup Borgere i Benyttelsen af deres Overdrev; i hvert Fald gav hun hurtigt efter, da 4 »Riddersvende, fribaarne Mænd og Odelsbønder«, som det hedder, var forsamlede i Klosterkirken for at undersøge Ejendomsforholdene; til Stede var Jeip Nielsen, Abbed i Æbelholt, Jens Tetz i Farum, Erich Tygesen i Slagslunde og Hendrich Jensen i Lille Lyngby (Thottske Saml. 1390, 4.)

Det er ovenfor bleven berørt, at Fogederne paa Klosteret indtog ret anselige Stillinger og hyppigt deltog i retslige Handlinger; fra Tiden før Valdemar Atterdag har vi dog kun sparsomme Efterretninger om disse Forstandere eller Fogeder; Klosteret har vel haft saadanne, men deres Indflydelse har været mindre, da Jordegodset i Klosterets første 2 Aarhundreder har været ringe; dog da Saxo Thorberns Søn den 17. August 1246 skænkede hele Nøddebo til Esrom, nævnes Ascerus som Nonnernes »procurator«, blandt de mange af Rigets bedste Mænd, der den Dag havde givet Møde i Slangerup Klosterkirke; vi nævner her Magister Peder, en Søn af Rane og Kong Eriks Kanseler, Bo Domprovst (kan han vel kaldes) i Roskilde, Magister Adam, Kannike sammesteds, Thrugillus, Prior, og Johannes, Underprior, Harald, Marskalk. Kong Erik hængte tilligemed flere sit Segl til Vidnesbyrd paa dette Brev.

Ovenfor har vi nævnt Johannes Brun som Forstander 1399; 24. August 1458 nævnes Henrik Skarso(v) som Forstander i Slangerup Kloster i Anledning af et Markskæl mellem Danstrup og Vexebo; i et Tingsvidne fra 1477 er Henrik Skarsaw ikke længere Forstander, men anføres som boende i Gørløse; han var nu a wapn, Væbner, medens Niels Inde nævnes som Forstander. Af et Tingsvidne, ligeledes fra Tryherred af 23. September 1458 staar Jens Laurensen, Fru Margrethes Foged i Slangerup, anført blandt Tinghøringerne; det kunde heraf se ud, som om Klosteret i sin sidste Tid har haft baade Forstander og Foged, naar vi tager i Betragtning, at Skarsov nævnes samme Aar; det kan ogsaa tænkes, at denne sidste dette Aar er blevet forlenet med Klosterets Gods i Gørløse, og at Jens Laurensen da er bleven Foged. Et Tingsvidne fra samme Herred, 6. Maj

1474, nævner Eggert Rantzo som Ridder og Forstander; Jost Ericsøn anføres 1482 og 1485.

Allerede før Reformationen ser det ud til, at Kronen har faaet Klosteret i sin Magt, idet der nu ikke længere tales om Forstandere og Fogeder; derimod tildeles der visse Personer Livsbrev paa Klosteret. 1517 fik saaledes Dr. Bartram Forleningsbrev paa Livstid paa Slangerup Kloster for sig og Hustru, med al Klosterets rette Tilliggende, Tjener og Gods, samt al kongelig Rente og Rettighed; de skal være fri for Udbudsfolk og at holde Borgeleje Heste. Dog skal de give Jomfruerne deres aarlige Proviant, bygge og forbedre Klosteret og holde Bønderne ved »log oc skæll«; ligeledes skal han have Slangerup Byskat, som er 80 Mark aarlig (Suhms Saml. 2 B. 1 H. Side 105). I August 1523 fik Otto Brochenhuus det paa samme Betingelser, dog ikke Byskatten. 24. Juli 1529 overgik det til Mester Morten Bussert, Stenhugger, og hans Hustru Bodil; de fik foruden det sædvanlige Tilliggende, Sonnerup By (ved Frederiksværk) og en Gaard i Kregome, hvori Peder Troelsen boede. De skal heller ikke besværes i nogen Maade af kongelige Byrder, men de skal give Klosterjomfruerne, som nu er eller herefter maatte komme, hvad de tilkommer in natura, samt bygge og forbedre Klostergaarden og holde Godset ved Hævd. (Dsk. Mg. 4. Række, 4 B., Side 326.)

Vel vedblev der i Tiden før og efter Reformationen at være Nonner i Klosteret, saaledes nævnes Jomfru Margrethe Grubbes Datter 1532; 1536 sendte Kongen et Brev til Priorinden, at hun, da Johan Tønder (vor første evangeliske Præst) ingen Hus har derudi Byen, og da Borgerne ikke for Armods Skyld formaar at bygge ham et saadant, i nogen Tid skal overlade ham en Lejlighed deri Klosteret, indtil han selv kan skaffe sig en bedre i Byen, — og vel inddrog Kongen Godserne ved Reformationen, men Klosteret vedblev dog at bestaa i nogle og tyve Aar, idet han i de første Aar efter Reformationen lod det bestyre af Fogeder; 1551 nævnes saaledes Jens Jyde som Foged i Slangerup Klosters Gæstegaard (Thottske Saml. 1390, 4).

Aaret 1553 betegner et betydeligt Vendepunkt i Klosterets Historie, idet Kongen nu begynder paa at udskifte og sammenlægge Godset til andre Steder. 19. Juli 1553 fik saaledes denne »Brevviser« Hans Mortensen Forleningsbrev paa en Slangerup Klostergaard, kaldet Gørløsegaard, uden Afgift, dog med visse Bestemmelser angaaende Gaard, Bønder, Skove og vornede Sønner. Følgebrev af samme Dato for Peder Godtske, Embedsmand paa Københavns Slot, til 13 navngivne Bønder i Ganløse, 15 i Vejenbrød, 11 i Brønsholm, 2 i Niverød, 1 i Kregome, 7 i Bloustrød, 4 i Sonnerup og 1 i Hestetangs Mølle, hvilke alle før havde tjent til Slangerup Kloster. Endvidere fik Staldmester Jacob Sestedt samme Dag Forleningsbrev paa Byerne Strø, Skævinge og Strølille Mølle, uden Afgift, dog med de sædvanlige Bestemmelser om Gaard etc.; ganske vist nævnes Slangerup Kloster ikke ved de tre sidstnævnte Steder, men Dele deraf har uden Tvivl hørt til Klosteret her. Selve Klosteret blev den 30. s. M. forlenet til »Skjænk« Jørgen Valchendorf med Undtagelse af det Gods, der blev lagt under Københavns Slot. Han skal underholde Kongen med Følge én Nat og Klosterjomfruerne efter Kongens aabne Brev derom (Cancelliets Brevbøger I.).

Klosteret var nu berøvet de bedste Godser, og følgelig var det ikke længere noget godt Udbytte, der kunde vindes ved at have det i Forlening; allerede 1555 faar Hofsinde Arild Ugerup Forleningsbrev derpaa; der skal nu føres et mere nøjagtigt Regnskab med Kronens Len end hidtil er sket, hvorfor Arild Ugerup Aaret efter fik Befaling til at udarbejde en nøjagtig Fortegnelse over alle Bønderne, hver enkelts Afgift, samt over Ager, Eng, Skove og Søer og hvad der ellers hører til Godset; dette naaede Ugerup imidlertid aldrig. Ugerup har vistnok været meget om sig for at skaffe Klosteret mere Jord, efter at det sidste store Fralæg havde fundet Sted i 1555; i hvert Fald melder et Sognevidne fra Herløv 1558 (Thottske Saml. 1390, 4), at Borgmester Rasmus Villumsen mødte paa Sognestævne der og spurgte den forsamlede Menighed, om Bymarken har tilhørt andre end Slangerup Borgere, hvorpaa nogle gamle Mænd svarede, at den altid havde ligget til Slangerup, undtagen den

Tid, da Slangerup var forvandlet til Landsby, thi da raadede Mester Morten, som havde Klosteret i Befaling, for samme Jord.

Under 29. September 1555 blev Resten af Godset, med Undtagelse af det, der laa i selve Slangerup og hvormed Ugerup var forlenet, skænket til Københavns Universitet, da Kongen havde erfaret, at dette var meget slet funderet, saa at det ikke kunde yde Professorerne nogen ordentlig Løn og ikke kunde give videre Understøttelse til fattige Studenter; følgende Gods blev da lagt derunder: Sigerslevøster 8 Gaarde, Sundbylille 2, Kvinderup 2, Ølsted 1, Borup 4, Borup Mølle 7 ℔ Mel, Hjørlunde 4, Tiistrup (skal være Lystrup) 5, ialt 27 Ydere med en Afgift af 24½ ℔ Rug, 26½ ℔ Byg, 46½ Td. Havre (i Christian d. III's Historie vil Forfatteren have, at det skal være Aal, idet Betegnelsen herfor anføres med aæ og Havre paa den Tid var en her i Landet næsten ukendt Kornsort), 7 ℔ Mel, 9½ Lam, 9 Gæs, 36 Høns, 3½ Td. Smør, 3 Mrk. 18 Sk. (1 ℔ Rug var 3 Tdr. 2 Skp.; 1 ℔ Byg = 4 Tdr.; 1 ℔ Havre = 6 Td. 4 Skp.; 1 Td. = 6 Skp.; 1 Mrk. regnedes til 24 Skilling).

Betragter vi nu denne Sønderlemmelse af Klosterets Gods, maa det indrømmes, at Klosteret har været ret godt funderet, og at det er blevet det, skyldes vistnok for en stor Del de høje Damer, der i Tidens Løb boede der, og hvoraf vi i det foregaaende har nævnt enkelte; tilbage er der nu kun det Gods, som Arild Ugerup havde Forleningsbrev paa, men ogsaa det gaar snart over paa andre Hænder, idet et Brev af 13. Oktober 1559 (skrevet paa Faurholm, vistnok en af de faa Gange nogen Konge har udstædt Breve fra denne Gaard) tillægger Slangerup Brugsrettighed over den Ager og Eng, som nu bruges til Klosteret, mod at de, saalænge intet andet bestemmes, i rette Tid leverer 4 Læster Korn, Rug og Byg paa Københavns Slot (Ny kgl. Saml. 662, 4). En Maaned senere faar Arild Ugerup Brev paa at maa oppebære disse 4 Læster Korn. 1573 tillægges Byen Jorderne paany, imod at de skal erlægge 140 »gode, uforfalskede, gamle Dalere« (Thottske Saml. 1390, 4, Nr. 13). Ved Skøde af 20. Juli 1574 tillægges den ene Gaard, der var tilbage,

Kongens »Enspænder« Christoffer Sternberg, medens den anden blev forlenet bort. Den daværende Præst, Laurits Nielsen, gjorde Ophævelser herover, idet han mente, at Jorderne maatte tilfalde ham, og fik ogsaa udstædt forskellige Breve derom, som dog til Slut resulterede i, at det skulde blive ved det én Gang bestemte. 1649 fik Præsten Søren Poulsen Judichær Gotländer sat igennem, at han af det Sternbergske Gods maatte nyde 1 ℔ Rug og 1 ℔ Byg.

Nu var Godset fuldstændig delt; tilbage er nu kun selve Klosteret, Klosterkirken og nogen Jordskyld. Medens denne sidste først blev tillagt Byen 1573, efter at Borgerne havde klaget over, at deres Kirke havde for faa Indtægter, og at den ikke kunde holdes vedlige derfor, blev Kirken allerede 1562 skænket Byen, efter at der var klaget over, at Bykirken var for lille og i daarlig Tilstand; samtidig skænkedes der Byen et Stenhus af Klosteret — vel sagtens det egentlige Kloster — som skulde anvendes til Raadhus. Kirken blev nedbrudt ca. 1600, medens Raadhuset stod, til en stor Ildebrand 1724 ødelagde det tilligemed store Dele af Byen.

Af Klosteret er der ikke levnet et Spor, som minder os derom. I det Brev, hvorefter Raadhuset skænkes, angives dette Stenhus at være beliggende Sydøst for Klosterkirken; dette stemmer ogsaa med Angivelser paa gamle Bykort, hvorefter Klosteret og Kirken har ligget paa den Karré, der dannes af Skvaldergade, Klosterstræde og Torvet; for ca. 10 Aar siden blev der paa en Del af denne Plads bygget et Hus, og ved Udgravningen hertil stødte man paa en Kirkegaard, der efter al Sandsynlighed har været Klosterets. Nogen Værdigenstand fandt man ikke; maaske Tiden vil kunne lære os noget mere om dette Kloster, naar de gamle Huse, der nu er der, engang bliver ombyggede. Ligene har kun været anbragt i almindelige Trækister: heraf kan man vel slutte, at de var fra en yngre Periode end f. Eks. de Grave, der i Foraaret 1908 blev afdækket ved Gravninger i Fru Epperts Have i Esrom.

Et Besøg paa Hirschholm Slot i Aaret 1797.

Ved

C. Behrend.

UAGTET Hørsholm[1] maa regnes for en af de ældste Gaarde eller Slotte i Danmark, er der dog hverken i den ældre Tid, da det var i privat Eje, eller senere, efterat det (1391) var kommet under Kronen, nogen betydeligere historisk Begivenhed, der knytter sig til dets Navn. Det var først, efterat Korfits Ulfeldt, der havde haft det i Forlening, ved Forliget i 1661 maatte overgive det til Kongen, at det i højere Grad samler Opmærksomheden om sig.

Frederik IV skænkede Hirschholm Slot til sin Dronning Louise, ved hvis Død 1721 det gaves til Kronprinsen, den senere Christian VI, som regelmæssig opholdt sig her om Sommeren. Men hans pragtelskende Gemalinde, Sofie Magdalene, hvem han 1731 overlod Slottet, var ikke tilfreds med det i dets daværende Skikkelse, og efterat der var bleven foretaget forskellige betydelige Bygningsarbejder, besluttedes det nu at ombygge Slottet eller rettere at opføre et helt nyt Slot, og man overdrog Udførelsen til den bekendte Arkitekt (senere Generalmajor) Laurits Thura, som i 2den Del af »Den danske Vitruvius« har beskrevet hele Arbejdet og ledsaget Beskrivelsen med mange Tegninger. Først opførtes der en hel ny Bygning lige overfor det gamle Slot, men da denne ansaas for utilstrækkelig, tilføjedes der først 2 Pavilloner — i den ene af disse var Kapellet —

[1] Saaledes benævnedes Slottet under Frederik II og Christian IV, men efter den Tid Hirs- eller Hirschholm. (C. Christensen: Hørsholm, hvilket Værk ogsaa er benyttet i det følgende.)

saa at hele Facaden blev 320 Alen lang, og derpaa 2 Sidefløje og en lav Fløj med Port og Taarn parallel med Hovedbygningen, hvorved det hele kom til at danne en Kvadrat. Men det gamle Slot, som kom til at ligge i Vejen, maatte helt nedrives.

Dette store Byggeforetagende begyndtes 1733 og paaskyndedes saa meget, at Indvielsen kunde finde Sted d. 14. Maj 1739 i Overværelse af Kongefamilien og hele Hoffet. Herom læses i »Extraordinære Relationer« for Maj d. A.: Den 14. i denne Maaned, som var Hans Kongl. Majestets Høy og Velsignede Navne-Dag, blev Slottet Hirschholm, siden det nu gandske ny er bleven om og opbygt med et stort Festin indviet, hvortil mange Dames og Hans Majests Høye Ministri vare indbudne. Det Kongel. Middags Taffel, som i Form af et C var indrettet og paa det prægtigste ordineret, blev holden udi Slottets Store Sahl og bestoed af 40 Couverts . . . Naar det Kongel. Herskab drak af Pocaler, bleve canoneret med 9 Skud og med 3de, naar de Fyrstel. Personer tog Pocalerne i Haand. Men naar nogen af de andre Dames og Ministri drak Skaaler, blev ikkuns stødt i Trompeter under Paukers Lyd. Alt imedens Taffelet varede, hørtes paa Galleriet i Sahlen en treflig Musique. Udi Rosen blev og samme Dag spiiset ved et Galgen Taffel, som bestoed af 36 Personer.« Den 17. Maj s. A. blev Slotskapellet indviet med Prædiken af Biskop Hersleb, Vokal- og Instrumentalmusik. Endnu blev der foretaget enkelte mindre Ombygninger, saaledes blev 1743 anden Etage i Hovedbygningen forhøjet.

Til Opførelsen af dette Slot er der naturligvis medgaaet uhyre Summer, dels paa Grund af den Pragt, hvormed det var udstyret, dels fordi Grunden var saa sumpig, at Bygningerne maatte opføres paa en Mængde i Sumpen nedrammede Pæle. Men hvor store Udgifterne har været, lader sig ikke oplyse, da Regnskaberne ikke mere kan findes, sagtens fordi alt er betalt af Dronningens Privatkasse, rigtignok med store Tilskud fra Kongen i Form af Gaver. Udgifter til Kørsel sparedes der dog noget paa, da denne tildels besørgedes ved Hoveri af Bønder og senere af Soldater[1].

[1] Koch: Christian VI's Historie p. 59 og 68.

Dronningen elskede dette Slot, og i sit Testamente anbefaler hun Hirschholm og Sophienberg (ved Kokkedal) til sin Søn. »Dette Sted har kostet mange Penge og er det skønneste i Landet; derfor var det stor Skade, om disse charmante Huse ikke skulde være i Naade eller endog forfalde, da smukke Bygninger dog gøre et Land Ære.«

I dette Slot, »det danske Versailles«, døde Christian VI, og derefter beboedes det af Sofie Magdalene. Men efter hendes Død 1770 begyndte der et nyt Liv, da Christian VII, Caroline Mathilde og Struensee ofte opholdt sig her; nu afløste Jagtpartier, glimrende Fester, Baller og Skuespil hinanden, og en kort Tid var hele Landets Opmærksomhed rettet mod Slottet; herfra udstedte Struensee mange af sine Kabinetsordrer og herhen var det, at de norske Matroser drog for at forebringe Kongen deres Klager. Dog, denne glimrende Tid varede kun kort: den 30. November 1771 forlod Hoffet Slottet, og de paafølgende uhyggelige Begivenheder ved Hoffet har sikkert været Grunden til, at vistnok ingen kongelig Person siden har taget Ophold der. Men ofte besøgtes det forladte Slot af Danske og Fremmede, der dels beundrede dets Pragt[1], dels dvælede i Mindet om den ulykkelige Dronning, og mere end en Gang har Forfattere, der i Fortællinger eller Skuespil skildrede disse Aars Tragikomedie, henlagt Handlingen til Hirschholm.

En paabegyndt Istandsættelse opgaves snart igen, og ved militære Indkvarteringer blev meget ødelagt. Endelig tog man den Beslutning at nedrive Slottet og denne bragtes til Udførelse 1810—12. En Del af Materialet benyttedes til Genopførelsen af Christiansborg Slot[2]; kun nogle af Sidebygningerne og Stalden, »hvoraf et Stykke var tarvelig indrettet til Brug for Præsten« (Pavels), blev staaende. Hvor Slottet før stod, ligger nu Kirken.

[1] En Undtagelse danner dog Ramdohr, der i sin Rejsebeskrivelse i Danmark (Hannover 1792 p. 221) kalder Arkitekturen mærkværdig; det indre temmelig pragtfuldt, men møbleret i forældet Smag; Ideerne til Krocks Malerier er stjaalne og Udførelsen meget middelmaadig o. l.

[2] Ogsaa nogle af Malerierne bleve bragte til Christiansborg Slot (Spengler: Catalog over det kgl. Billedgalleri paa Christiansborg (Fortalen).

Da Bonstetten i 1798 besøgte Hirschholm, var alt allerede øde og forfaldent, og ved Christian Molbechs Besøg der i 1810[1] »vare Stilladser opreiste omkring Bygningen, ikke for at opbygge, men for at nedbryde. Jeg traadte ind i den store Riddersal . . . . . og fandt et Chaos af Pragt og Forstyrrelse. Man var i Færd med at nedtage Loftet. Væggene brammede endnu med deres Forgyldning og stive Gipsarbejder; 2 store Marmorcaminer lige over for hinanden stode endnu urørte; men Malerierne vare borte og ligesaa det prægtige Springvand, der fandtes midt i Salen, hvor en tyk Vandstraale blev dreven 10 Alen højt i Vejret; snart staae kun de nøgne Mure tilbage, indtil ogsaa Steen efter Steen synker af disse.«

Nedenstaaende Skildring af Hirschholm fra Sommeren 1797 skyldes Laurits Engelstoft[2], der sammen med sin Ven, den senere Biskop Jak. Neumann paa en Fodtur i Nordsjælland kom til Hirschholm den 4. Juni om Aftenen og fik Logis hos en vis Haase. Næste Morgen stod de op Kl. 5, drak The og skrev Rejse-Journal til Kl. 9. »Saa gik jeg med min Rejse-Compagnon ud for at besee Byen og især Slottet. Vi fik en Vejviser hen til Slotsforvalteren for at lade ham vise os om paa Slottet. Vi havde neppe sagt ham, hvad vi vilde, førend han gik med os. Denne Slotsforvalter, som heder [ikke udfyldt][3], er en Tydsker, som da kunde vides a priori, siden han har en Fod inde i Hofkredsen. Hans heele Coutume har og Hofsnittet; han foreenede nemlig med al udvortes Høflighed saa megen Stivhed i Paaklædning og Væsen, som om han kunde have været en Kammer-Junker eller opvartende Kammerherre eller et andet Hof-Huusdyr; ogsaa fandt vi ham at være meget stærk i Hof-Genealogien . . . . Han viiste sig og som en underdanig Under-

[1] Chr. Molbech: Ungdomsvandringer p. 248.
[2] Vandringer i Nordsjælland 1797, Haandskrift paa Universitetsbiblioteket (Addit. 384 b). E. (1774—1851) var fra 1802 Prof. i Historie.
[3] Joh. Barthold Hintzpeter var Slotsforvalter paa Hirschholm i Aaret 1797.

saat ved stedse at nævne Personerne af den regierende Familie med deres fulde Titulatur f. Ex. Hans Kongel. Høyhed Kron-Prinsen etc. Imidlertid vidste han meget god Beskeed om alt og tilfredsstillede vore Fordringer fuldkommen til vor Fornøyelse.

Jeg vil nu forsøge at give en kort Udsigt over det mærkværdigste, som findes ved Hirscholms Slot — det mærkværdigste blot, thi ellers skulde jeg aldrig komme til Ende dermed. Foreløbigen bemærker jeg, at Slottet er bygget af Christian den 6te efter hans stolte tydske Dronnings Sophie Magdalenes Tilskyndelse og fuldført 1739, at uhyre Rigdomme og Pengesummer ere paa Landets Borgeres Bekostning[1] ødslede bort for at tilfredsstille en Forfængelighed, hvorfore Riget hverken har eller skal velsigne 6te Christian; og gid dette Slot havde været det eeneste, hvor han begrov Landets Formue! Nej, jeg vil ikke længere dvæle ved denne for Patrioten saa ubehagelige Hensyn til Landets Tarvs Opofrelse, der for hiin pietistiske Konge ey kom i nogen Betragtning — jeg vil abstrahere fra alle andre Bemærkninger og gaae til Slottet selv.

Heele Slottet med Haven er bygget i en Søe eller Morads paa en Grundvold af utallige pommerske nedrammede Eegebielker, som, naar de engang opløses, vel vil føre Slottets Nedstyrtelse med sig; det har allerede begyndt at synke temmelig til den eene Side, saa at man endog kan see det uden paa. Slottet selv bestaaer af 4 Hoved-Fløye og er ziiret med et smukt Taarn. Det er overalt hvidt kalket. For nærværende Tid boe ingen af Hoffet der; kunde ej heller, da det inden i er meget forfaldet, ja selv Kiøkkenet er ruineret, saa at, da engang Hoffet giorde en Lyst-Tour herud, det deels selv maatte tage Mad med, deels Maden maatte laves paa Steengulvet.

Indtrædelsen røber strax Slottets Forfald; thi man kommer ind i en stor Forsal, hvor Dørrenes og Loftes Malning tildeels er affalden eller gandske har tabt sig; Laasene rustede, Vindverne slette. Kirken er ret smuk, men ikke prægtig; den er rund, og Prækestolen staaer over Alteret lige for den kongelige Stol. Den har et Gallerie,

[1] Se Indledningen.

som hviler paa Træe-Colonner af corinthisk Orden malede som Marmor. Kirken bruges nu af Meenigheden, men tilforn var den alleene for Hoffet. For nærværende Tid er Hr. Pawels[1] Præst her, som er meget yndet for sine Prækener; han har og giordt sig bekiendt som Poet.

Gemakker har Slottet utallige og meublerede med en Pragt og Ødselhed, som blot en orientalsk Despot, en Ludvig 14. og en Christ. 6. kunde falde paa. Af chinesiske Meubler har Sophia Magdalene været en særdeeles stor Elsker, thi overalt finder man chinesiske Chatoulller, Borde, Stole, Betrækker etc., hvoraf nu meget er forfaldet og halv fortæret af Fugtighed. Det vilde være baade vidtløftigt og kiedsommeligt at opregne alle Gemakkerne; jeg anmærker blot de vigtigste.

Conseils-Gemakket er et af de prægtigste Værelser, hvor Guld og Sølv er rystet sammen paa Meublerne, Væggene og Loftet. Her finder man og et Chatoulle i chinesisk Smag, giordt af et Slags Træe, som Forvalteren meente var et Slags Ceder, men som dog ingen Lugt havde. Dette Chatoul havde i Træet en Fiinhed og Politur, hvortil jeg ej engang i de fiineste engelske Mahogany-Meubler har seet Mage. Over Dørrene ere i dette Gemak saavelsom i de fleeste andre Frugt-Stykker i Form af Medaillons af fortrinlig Værd. I Conseils-Forgemakket sees paa Væggene Symboler af de 4 Verdens-Deele malede med en heldig Pensel og under Loftet er en skiøn Plafond.

I *Audience-Gemakket* seer man meget kostelige Tapeter af L. van Schoor[2]. Her staaer og Christ. 6 i fuld Kronings-Dragt, malet af Pilo[3]. Gulvene ere prægtig indlagte. Dørstykkerne ere mester-

[1] Hørsholm Sogn blev oprettet ved kgl. Reskript af $^7/_5$ 1790. Claus Pavels, der døde 1822 som Biskop i Bergen, var Præst i Hirschholm 1796—99. I sine Erindringer fra disse Aar taler han om den kølige Modtagelse, han fik af Hirschholms Sogns Beboere, men kun lidt om Slotsbygningen.

[2] Der findes en Maler Lucas van Schoor (1566—1610), om hvem der iøvrigt ikke vides meget. Maaske Tapeterne snarere skyldtes Nicolaes van Schoor (1666—1726), som gjorde Udkast til Gobeliner i Antwerpen og Brüssel.

[3] Carl Gustav Pilo, f. 1712 i Sverrig, rejste til Danmark, hvor han 1745 blev Hofskildrer, 1748 Prof. og 1771 Direktør ved Akademiet. 1772 vendte han tilbage til Sverrig, hvor han døde 1792.

lige. Plafonden er forgyldt med Dukat-Guld, de kostbare Spejle bleve kort før Christiansborgs Ildebrand bortførte derhen og bleve da og et Rov for Ilden.

Det skiønneste Værelse paa Slottet er unægtelig *Riddersalen,* som gaaer igiennem 2 Etager og har et Gallerie, som prunker med en udvalgt Samling af historiske Stykker, malede af Cancellie-Raad Crock[1]. I Riddersalen selv, hvis Længde udgiør den heele Hovedbygnings Bredde, staae 12 Fontaines med Marmor-Bassins, paa hver Side 6. I Salens Midte er ogsaa en Fontaine, men den er skiult under en Lem, som nu aldrig aabnes. Over Fontainerne ere en Samling af Portraiter anbragte. Her staaer Frid. 6. malet af Als[2], Frid. 4. i Kronings-Dragt, Christ. 6. og fleere Konger, Dronninger, Prinser og Prinsesser. I Nicherne mellem de 12 Fontainer staae Forsigtighedens, Retfærdighedens, Samdrægtighedens, Tapperhedens og fleere Dyders personificerede Symboler paa skiønne Fodstykker, lueforgyldte. — Endnu skiønnere ere Galleriets Malerier; de ere 12; a) en vestalsk Jomfrue, som ved at holde Vand i en Sigte beviser sin Uskyldighed for Dommerne. Kunstneren har saaledes vidst at udtrykke himmelsk Uskyldighed i hendes Ansigt, at man skulde troe Vand-Prøven unødvendig; b) Moses, opfisket af Vandet, overleveres Pharaos Datter; c) Alexander, liggende bleg paa Syge-Lejet, drikker med tillidsfuld Mine den Skaal, hans Læge overrækker ham, uagtet han var advaret om, at det var Gift; d) Abigail møder David med Frugter; e) Iephta ofrer sin Datter; f) Alexanders Besøg hos Diogenes; g) Dido, som har dræbt sig selv; h) Susanna i Badet, et mesterligt Stykke; i) Alexanders Drøm om den helbredende Urt[3]; k) Esther og Ahasverus; l) Romulus og Remus; m) Eliesers Møde med Rebecca ved Brønden. — Kun eet er der at udsætte paa disse herlige

[1] Hendrik Krock eller Krogk, født i Flensborg 1671, var en flittig Maler, der har dekoreret mange af Slottene særlig med Loftsmalerier og malet Portræter. Han blev Hofskildrer ca. 1706 og døde 1738.

[2] Peder Als, f. 1726, blev Elev af Pilo, rejste udenlands 1756—62, døde 1776. Han var Medlem af Akademiet og Kgl. Hofskildrer og en dygtig Portrætmaler.

[3] I Danske Magasin III. p. 160, hvor Krocks Levnedsbeskrivelse findes, angives dette Billede at forestille „Æneas og Dido efter hendes Død efter Virgilii Fortælling". Thura kalder det „Æneas, som forbindes af hans Medicis".

Stykker; Crock elskede sin Kone inderlig; ethvert Fruentimmer-Ansigt, han malede, blev derfor hans Kones; derfor ligne alle de Fruentimmer-Ansigter, han malede, hinanden og hver for sig hans Kone; hun blev stedse Idealet for det blide, qvindelige Udtryk i alle hans Malerier. — Plafonden i Ridder-Salen forestiller Dagskifterne: Morgen, Middag og Aften.

I et af Sophie Magdalenes Værelser findes Frid. Wilhelm 1. af Preussen og hans Kone; Frider. II. i Preussen og hans forskudte smukke Kone[1]; August af Polen med Kone, og endelig Friderich, Landgreve af Hessen, som blev Sverrigs Konge[2].

I den vestlige Ende af Hoved-Bygningen ere den ulykkelige Mathildes forhen beboede Værelser; kort var det, at hun her nød lykkelige Dage; maaskee fortiente hun dem ej; men dette undskylder dog ej dem, hvis lumske Cabale styrtede hende; Haan være over dem! Jeg saae i hendes Værelser den Seng og de Madradser, hvorpaa hun laae — med Kongen (?); en Colonnade afsondrer den fra det øvrige af Værelset. I dette Gemak er og den skiønne Lovise[3] föd. Strax ved Siden havde Mathilde sit Have-Kabinet, behængt med en Samling af udvalgte paa Væggene uden Glas og Ramme klinede Kobbere. Fra dette Kabinet gik hun under en bedækt, nu ruineret, Gang over til en Lysthave, som ved et Stakit er afsondret fra det øvrige af Haven. Strax ved Siden af hendes Sove-Gemak er det, hvor hun klædte sig paa, og strax ved dette den Sal, hvor hendes lille Friderich[4] tumlede sig i sin Barndoms første Dage. Hendes Audience-Gemak er meget pragtfuld; en rød Fløjels Baldeqvin staaer der endnu. Bordet og Rammen om Speylet, hvilket er bortplyndret, ere af Sølv. Tapeterne ere fortreffelige; men (da) den Mester, som var forskrevet herind, döde inden han fik meere færdig end til at beklæde de 2 Vægge; for derfore at faae den tredie ogsaa beklædt, afcopierede man med Penselen, og det heldigen, det eene Tapet. Det forestiller Apollo og de 9 Muser

[1] Prinsesse Elisabeth Christine af Brunsvig-Bevern.
[2] Frederik den 1ste af Sverrig 1720—51.
[3] Louisa Augusta, senere gift med Frederik Christian af Augustenborg.
[4] Den senere Frederik d. 6te.

med deres Attributer tilligemed Mercur og Handelens Insignier. Det andet Tapet, som bedækker den største Væg, forestiller Christ. 6. i Høytids Dragt; ved Thronens Fødder ligge: pietas, justitia o. s. v. og Rigets Provinser personificerede nedlegge deres Vaabner og Neptun sin Trefork.

Ved Siden af dette Audience-Gemak er et Værelse, hvis Silke-Tapeter ere mesterligen stukne med Naalen paa Grevinde Danneskiolds Bekostning, som lod 20 Fruentimmer arbejde derpaa i 7 Aar; de forestille adskillige Prospekter af Rangskibenes[1] Linie, Nyholm, Christiansborg, Hirscholm, Glückstad etc.[2] I et Hiørne af et Tapetserie, som forestiller Dokken paa Christianshavn, findes denne Indskrift syet: »begyndt Octb. 1734, endt May 1739 under Direction af Grev Danneskiold«[3].

I Hiørnet af Værelset staaer en Model af Taarnet i Pekin og denne Model er en Bilægger-Ovn. Paa Dørrene finder man skiønne lakerede Malerier, hvoriblandt især eet udmærker sig i Anlæg og Fiinhed.

Stats-Kabinettet indeholder en Pragt uden Lige, som ogsaa bragte en Rejsende engang til at fortælle ved sin Tilbagekomst, at alt, hvad som paa andre Slotte findes af Jern eller anden Metal, paa Hirscholm er af Sølv. Borde, Speil-Rammer, Laaser, Lister paa Væggene, Vindves-Karme etc. er tilhobe enten af støbt Sølv eller overtrukken med forgyldte Sølv-Plader. Alle Vægge og alle Meubler ere indlagte med Speil-Glas, Perlemor og Elfenbeen. Selv Nichen, hvori Ovnen staaer, er overtrukken paa Sølv-Grund med en Fernis,

[1] Rangskibe = Linieskibe.

[2] Disse Tapeter hang i al Fald tidligere i Conseil-Gemakket (Thura: Den danske Vitruvius II. p. 89.)

[3] Fr. Danneskiold Samsøe (1703—70) var efter 1731 i lang Tid Marinens egentlige Leder. Han bragte Flaaden i udmærket Stand og mange Forbedringer (deriblandt Indretningen af Dokken, som indviedes faa Dage efter Hirschholm den 25. Maj 1739) skyldtes ham.

der ligner Perlemoer[1]. Og alt dette er forfærdiget af en dansk Snedker, som en Indskrift viser, saaledes lydende:

»Efter hendes Majestæt Dronningens allerhøyeste Invention er dette saaledes allerunderdanigst forfærdiget af M. Ortmannn[2]. Hafn. 1746.« Platfonden er et ovalt Speil med skiønne Malerier paa. Dørstykkerne forestille Sommerens og Vinterens Symboler I dette Værelse hænger Georg 2. af England.

Lige over Mathildes Værelser ere de, som den ulykkelige Struensee beboede og som ere meget simple. I samme Etage er ogsaa Christ. VI's Sovekammer, hvor han døde. Foran Stedet, hvor hans Seng har staaet, er en skiøn Colonnade indrettet til alle Slags Beqvemmeligheder. I dette Værelse staaer endnu Sophie Magdalenes Garn-Vindel af Ibenholt, indlagt med Elfenbeen. — I en stor med et smagløs Tapetserie beklædt Sal staaer et Uhr, konstig engang indrettet, der tilforn har givet liflige Toner, men tier nu bomstille, da det er gaaet itu.

Midt i Gaarden staaer Levninger af et Spring-Vand, som nu er reent fordærvet og Bassinet opfyldt med Jord.

Efter saaledes at have seet alt, afskeedigede vi vor Veyviser med 2 Rd. og gik ned til *Haven,* lige misfornøyede over at see uhyre Skatte, udpressede af Borgernes Lommer, sammendyngede i en Bygning, der skyldte blot Forfængelighed sin Oprindelse, som over, at Konstens engang frembragte Verk nu saa gandske forfalder og

[1] Efter denne Beskrivelse synes dette Værelse at være det, som Thura kalder Audientz-Gemakket: „I Audientz-Gemakket er Bryst-Panelet af rart Træ, alle Lister med massiv Sølv overtrokne, Rammestykker med Perlemor, Sølv, Ibenholt og andre Arter rart Træ af adskillige Farver indlagte; Fyldingerne ere med folierede Speyl-Glas besatte, som bag paa en mignature med allehaande Farver meget ziirlig ere skildrede; Dør-Fløyene ere paa samme Maade forfærdigede som Bryst-Panelet og Dør-Laasene af Sølv. Væggene ere rundt omkring med Vægge-Pillere besatte, hvis Capitaler og Skaft-Gesimser ere af Sølv og Skafterne af folieret Speyl-Glas udi Sølv indfattet. Imellem Vægge-Pillerne er Resten af Væggene ligesom Bryst-Panelet med indlagt Arbejde i Art af Tapetzerie bedækket og paa chinesisk Maade udført med Sølv, Perlemoer, alle Slags slebne Crystaller og andre Steene af adskillige Farver besat“ osv.

[2] Mathias Ortmann var 1724 Snedkerlavets Fændrik og 1754 og 1756 Lavets Oldermand. Han døde 1757 (R. Berg: Snedkerlavet 1554—1904).

snart vil blive ved sin totale Ruin et talende Beviis paa de menneskelige Tings Forgiengelighed.

Paa Vejen ned til Haven bemerkede vi paa Hirscholm' Byes Torv en *Æresstøtte.* Ved at gaae hen til den, fandt vi, at den er oprejst til Ære-Minde for en Oberhofmester Stolberg[1], som alt i Christian 6tes Tid bevirkede de Hirscholmske Bønders Frihed for Hoverie, og denne Støtte er altsaa det første talende Monument om Bøndernes Frihed i Dannemark.

Mindet er en firkantet Marmor-Pyramide, paa hvilken ere udgravede for oven 2 Overflødigheds Horn for neden et Anker og et Plougjern.

Indskriften er følgende:

Til evig Hukommelse
af en priselig Indretning
efter
Hendes Kongelige Majestæts
Sophia Magdalenes
Befaling,
da
paa det viise Raad af
Hr. Christian Gunther
Greve af Stolberg
Hendes Oberhofmester
alle Undersaatter
i Hirscholms Amt
befriedes fra Hoverie
Fæstegaarde forvandledes til Ejendomme.
1761[2].

Vi gik nu ind i Haven, som er temmelig stor, men overmaade

[1] Rigsgreve Chr. Günther Stolberg (1714—65) gik 1738 i dansk Tjeneste; blev 1744 Amtmand i Segeberg og 1756 Overhofmester og Jægermester hos Sofie Magdalene.

[2] Christensen: Hørsholms Historie p. 193.

forfalden. Søen, som er næsten tilvoxet, indtager en liden Deel af den. Langt nede i Haven lige for Slottet staaer et stort Lysthuus, som i Midten har en meget stor rund Sal med Vindver til begge Sider, men som nu staaer øde og tom. Christ. VI opholdt sig ofte her nede fleere Dage. I 2den Etage ere Værelser for Domestiqver. I dette Lysthuus er og i Hoffets glimrende Alder Opera bleven opført. Gienlyden er i det gandske fortreffelig, saa det har været vel skikket til Musik. Uden for dette Havehuus er en Lysthave, nu tillukket; mellem de 2 Marmor-Trapper, som føre op til den, er bygget en skiøn Marmor-Cascade, hvis Udspring er en Hippopotamus, paa hvilken en dejlig Apollo spillende paa en Lyre sidder gandske begejstret. At Cascaden er tør og Bassinet bleven til grøn Eng, behøver jeg vel neppe at sige Læseren. Ogsaa nogle Fontainer staae her, som ligesaa lidet ere i Stand. Lit fra Lysthuset ligger det saa kaldte Skydehuus, hvor vi ej kunde komme ind.

Som en Mærkværdighed i Haven ansees det saa kaldte *Norske Huus,* som Frid. 5. lod bygge efter sin Hiemkomst fra Norge til Erindring om dette Lands Bygnings-Maade. Det har nu ophørt at være til. Kun i raadne hist og her omslængte Stolper og Lægter sporer man dets Reliqvier.

Paa et Parterre oppe mod Slottet staaer en Samling af moesbegroede Gudestøtter, som engang have været smukke, men nu følge Slottets Skiebne. Hen mod den vestlige Side kom vi til en forfalden Grotte, der og i sin Tid har været meget skiøn og naturlig. Vi saae i den 2 Liigsteene, hvis Indskrifter vare saa gandske opfyldte med Sand, at vi efter en lang og omhyggelig Rensen først bragte det til Muelighed at dechiffrere dem, og fandt os da ret moerede ved følgende Indskrifter over 2 Fyrste-Hunde.

Paa den eene Steen:

Hier liegt Badine eingegraben
Sie war ein Möpschen, klein und schön;
Gar selten wird man's hübscher sehen
Und von Gemüth es besser haben.

Sie war sehr dankbar und dabey
Gehorsam, munter, freundlich, treu
Und wusste ohne alles Heuchlen
Doch recht sehr gut sich einzuschmeichlen
Sie zeigte vielen Hunds-Verstand
Das jederman sie artig fand.
Die Stimm' in Bellen schön zu machen
Das wusste sie und kunnte[1] lachen.
Die Möpschen lebte 15 Jahr
Und 14 es am Hofe war
Da wurde es sehr wohl gepfleget
Und nach dem Tod hieher geleget
Den dieses Hündchens treuer Sinn
Fand Gnade bey der Königinn.

Gandske naiv er følgende paa den anden Steen over en anden Hund:

Hier liegt nun auch bey der Badin
Der kleine schöne Harleqvin;
Sie war sehr hübsch und klein und zart
Von Harleqvin- und Mopsen-Art.
Man schickte sie von Hildburgshausen[2]
Und hier so wohl als wie auch d'raussen
Fand man sie ganz besonders rar.
Sie lebte aber kaum zwölf Jahr'
Sie tanzte schön in ihre Jugend
Und eine gros und seltne Tugend
Kann man von ihr und der Badine sagen.
Sie konnsten stets zusammen sich vertragen
Und ohne Nejd mit treuem Hundes-Sinn
Genossen sie die Huld der Königinn.

[1] Könnte tilføjet i Parenthes af Engelstoft.
[2] Christian den 6tes Datter Louise blev i 1749 gift med Hertugen af Sachsen-Hildburghausen.

Ved den østre Ende af Hoved-Bygningen finder man en Grotte under en Pavillon; den er ret smukt indrettet, kun savner man for meget Naturen og øyner for meget Kunsten. Dog derover skal man ej længe have Aarsag at klage, thi snart vil den falde i Gruus og ikke efterlade Spor om, hvad den har været. Iøvrigt har Haven mange skyggefulde Alleer, men alt i stiveste Hof-Maneer.

Efter saaledes at have anvendt 3 a 4 Timer paa at besee Slottet og Haven, gik vi hiem i vort Logis for at spise og derpaa rejse til Fredensborg. Som vi sadde ved Bordet, kom begge Friiserne, Benzon og en heel Deel fleere Studentere kiørende for at giøre en Lyst-Tour. Da vor Bonde ej endnu var kommen, gik vi deels hen at besee noget af Byens Environ, deels satte os til at skrive i vore Journaler. Byen Hirscholm er kun liden, Husene ere kun een Etage; det er skident i Gaderne. Uden for Slottet er en stor grøn Plads indhegnet med Træer, som man kalder Ridebanen. Kl. 2 kom endelig vor Bonde, som skulde føre os til Fredensborg; vi betalte vor Vertinde 14 Mark for hvad vi havde nydt — som og var nok for Logis, varm Aftensmad og Frokost, halvanden Flaske Viin og 1 Gang Theevand. — Vi steege da nu paa Vognen og rullede ud af Hirscholm.

En Skatteliste for Kronborg, Frederiksborg og Abrahamstrup Len 1638—39.

Ved

Kaptajn **K. C. Rockstroh.**

Under Trediveaarskrigen i Tyskland nærmede de kæmpende Magters Hærafdelinger sig gentagne Gange i betænkelig Grad til vor Sydgrænse, og Christian den Fjerde opfordrede derfor i Maj 1638 gennem Rigsraadet Rigets Stænder til en kort Tid at yde Penge til Underhold af hvervede Afdelinger, som skulde bevogte Grænsen og hindre de krigsførende i at overskride denne.

I Juli samme Aar samledes da fuldmægtige for Adel — i Realiteten paa egne og Bondestandens Vegne —, Gejstlighed og Borgerskab og vedtog Ydelsen af meget betydelige Pengemidler til det af Kongen foreslaaede Formaal. Adelen vedtog saaledes at ville udskrive Soldater blandt »vore Bønder og Tjenere« og bevæbne disse, at yde 2 Procent af rede Penge og 24 Skilling pr. Tønde Hartkorn. Tilsvarende Pengeydelser udlovedes af Købstæderne og Gejstligheden, idet Borgerskabet dels udlovede en lignende Procentdel af rede Penge — »Trediepenge« kaldet, fordi 6 Procent dengang var en ret almindelig Rente — af de formuende Borgere m. fl., dels en almindelig Pengeskat af samtligt Borgerskab. Tilsvarende Ydelser lod Kronen udskrive hos sine egne Bønder[1]. Om den sidste af

[1] Om de herhen hørende Forhandlinger m. m. se navnlig: Sjællandske Tegn. og Registre 1638, Erslev: Rigsraad og Stændermøder i Christian den Fjerdes Tid, Danske Magasin 5 I (S. 162) samt Nyt Hist. Tidsskr. I (S. 448). Det af Erslev i nævnte Skrift (II, S. 468) brugte Udtryk „2 Procent af Rentepenge" kan vistnok misforstaas. Meningen er 2 Procent af Penge paa Rente.

disse Skatter skulde Lensmændene »handle« med alle, »der af nogen Formue ere«, at de vilde bevilge at holde (ved Grænsen) 1 Soldat, 2 eller 3 eller $^1/_2$ eller $^1/_3$, ligesom de havde Raad dertil, d. v. s. i Forhold til deres samlede Formue af løst og fast. Denne Skat synes at være bleven opkrævet med c. 1 Procent af Formuen.

Til disse Bevillinger af 1638 saa Stænderne senere hen med berettiget Selvfølelse, og de er mærkelige dels ved den Offervillighed, som alle Stænder herved udviste, dels derved, at Adelen her for første Gang siden 7-Aarskrigen (1563—70) gav sit Samtykke til Soldaterudskrivning blandt »Ugedagstjenerne«. For de saaledes bevilgede ekstraordinære Pengeskatter samt den allerede da ordinære »Unionsskat« blev der nu i en Del Aar underholdt 2 Regimenter Fodfolk og 4 Kompagnier Ryttere — altsammen hvervet Mandskab — og det er med disse Afdelinger, at den hvervede Hær i Danmark tager sin Begyndelse. En Del af Pengene forblev dog i de saakaldte »Landekister« i hver Landsdel.

Af de i denne Anledning udfærdigede Skattelister[1] er endnu adskillige i Behold, og vi skulle her gengive den fra Kronborg, Frederiksborg og Abrahamstrup (Horns Herred) Len for 1638 og 39 og dertil knytte nogle Bemærkninger af personalhistorisk og statistisk Natur.

Listen indledes med følgende:

Epter *Hanns Kongelige Mayestættis* Min Allernaadigste Konnings och herriisz Naadigste befalingh, adt schulle Oppeberge, till Rigidtz defentionn Aff Borgere, och bönder i Cronneborigh, Frederichsborigh, och Abrahambstrup lehene, thoe aff huer hunderede, som de schulle wdgiffue, aff huis penghe dee kunde haffue paa Rentte, eller stille staendis Offuer huis gield, dee kunde wehre bortschiuldig.

Jligemaade at schulle med Borgeschabett udi samme lehenis wnderligende Kiöbsteder, Saa mange, wed formue ehre, handle, at de idt tall Soldatter, huer for sigh, wilde wnderholde, paa it eller thoe Arsz thied, eller och, *En Summa* Penge, till *Terminer* wilde

[1] De findes ved Indkomne Breve til Danske Kancelli, navnlig September—December 1638.

Erleghe, saadanne Soldater at wnderholdis aff, Om de iche Selff Soldater, wilde, eller kunde bringe til weie, Saa och at skulle *Taxere* Alle hans Mayetz: och Minne thiennere, Ingen wndertagenn, som wed formue ehre, Saa well som Cronens och geistlighedens, formuende bønder, I forberørte lehne, Huad Soldater, de schulle och kunde wnderholde, paa it Aarstied, Eller penge i Stedenn, derfor, huor aff udj Candtzeliet, des forrettningh, och Land *Commissarierne*, deraf Een gienpart schall Offuer Andwordis, Daa ehr Omb saadant som forberørt ehr, wdj forschreffne Lehne, Aff migh wnderschreffene, Giort Epterchreffene forretningh, forhandlingh och *Taxt,* Saa som her wdindenn, om formeldes.

Geistlighedenn her i Lehnene Belangende, Daa ehr de Epter hans Kongelige Maietz: befallingh, Ochsaa *Taxerede,* for huis de udj deris beuilgede wdlegh, schulle Erleghe, saa at dend Rigge hielper dend fattige, Huilchen deris wdlegh Saa well som thoe aff huer hunderede, aff huis penge de kunde haffue staaendis, eller Paa Rente, de thillstiller denem, som samme wdlegh, ehre tillforordnet at Oppeberghe.

Dallerenn Hervdj Beregnidt till — 64 Skl. dansche.

Cronneborigh Lehnn.

Hellsingöer.

(Herefter forlades den oprindelige Skrivemaade.)

Har angivet at have Penge staaende eller paa Rente disse efterskrevne efter overleverede deres underskrevne Sedlers Indhold, hvoraf efter Kongelig Majestæts naadigste Anordning skal erlægges to af Hundrede, og er som følger,

Barbrae[1] S[alig] Marten Jensens af 4000 dlr.	80 dlr.
Hans Poelsenn[2] af 10500 dlr.	210 dlr.

(Noterne støtter sig delvis til Hostrup-Schultz: Helsingørs Embeds- og Bestillingsmænd.)

[1] *Barbara Truelsdatter* var Enke efter Toldskriver ved Øresundstolden Morten (Rosenvinge) Jensen, som var død 1625. Hun døde 1661 og var — altsaa i et tidligere Ægteskab — Moder til den neden nævnte Hans Poulsen.

[2] *Hans Poulsen* var Raadmand i Helsingør fra 1636, Borgmester smst. 1642—44; død 1646.

Iver Pedersenn[1] af 2125 dlr.	42½ dlr.
Jens Thommesen Skriver paa Hellebæk af 6000 dlr.	192 dlr.
Jokum Dugsvend af 450 dlr.	9 dlr.
Peder Styrmand[2] af 536 dlr.	10½ dlr. 8 S.
Jens Rauffn[2] af 2071 dlr.	41 dlr. 1½ S.
Hans Pipper[3], Visitør, af 750 dlr. . . .	15 dlr.
Christen Willadtzens[4] tvende Børn a) af 1800 dlr.	36 dlr.
Hans Jensen[5] af 400 dlr.	8 dlr.
Mikkel Lauridsen[6] af 1500 dlr. a)	30 dlr.
Dorrete Utrecht af 1400 dlr. a)	28 dlr.
Lisbeth Hansdatter[7] af 2000 dlr. a) . . .	40 dlr.
Levert Lauridsen af 2000 dlr. a) . . .	40 dlr.
Hans Mikkelsen[8] af 2000 dlr.	4 dlr.

[1] *Iver Pedersen*, Skriver paa Kronborg; Borgmester i Helsingør 1636—38; død før 1660.

[2] *Peder Styrmand* nævnes 1638 ved Skiftet efter *Jens Rafn* og dennes efterlevende Hustru Barbara Pedersdatter som Fordringshaver paa de 536 Daler („Peder Styrmand, Børnepenge"), og han er mulig Barbaras umyndige Søn af et tidligere Ægteskab.

[3] *Hans Piper* var født i Lybæk; Visitør ved Øresundstolden 1630; død 1654. Hans første Hustru hed Karen Gregersdatter. Af dette Ægteskab var der en Datter, Kathrine, gift med Christian Günther; en Datterdatter var gift med kongelig Visitør i Beltet Mathias Bolt. Hans Hustru i 2. Ægteskab, Kirstine Støfflings, og nogle dels i Danmark, dels i Nordtyskland gifte Søstre overlevede ham. Han efterlod ingen Børn af 2. Ægteskab. Om hans efterladte Bo, der netto beløb sig til 6720 Daler, gives der nogle Meddelelser senere (Se Side 88).

[4] *Christen Willadsen*, Raadmand 1633; Ridefoged; død 1636. Han havde været gift 2 Gange, sidste Gang med Birgitte Hansdatter, som døde 1637. Han efterlod to umyndige Børn (Døtre) af første og to af andet Ægteskab: de to sidste hed Hans og Maricken.

[5] *Hans Jensen* er vistnok Søn af den senere nævnte Jens Pedersen, og blev Fyrforvalter efter denne.

[6] *Mikkel Lauridsen* (Under) Skriver paa Frederiksborg, Han var Broder til den nedenfor nævnte *Levert Lauridsen*.

[7] *Lisbeth Hansdatter* var dengang 7 Aar gammel. Faderen, Hans Smed, og Moderen, Lisbeth, var begge døde før ¼ 1637.

[8] *Hans Mikkelsen*, Købmand, gift med Bendte Bjørnsdatter. Han var Fader til den fra Kronborg-Sammensværgelsen kendte Mikkel Hansen (Toldskriver fra 1661), som var Svoger til Hans Rostgaard.

a) Tilføjet i Margen: Børnepenge.

Jørgen Beyer[1], Toldskriver, af 4000 dlr. .	80 dlr.
Susanna Hygsdatter[2] af 600 dlr.	12 dlr.
Christen Villadsens Datter[3] af 300 dlr. . .	6 dlr.
Jens Pedersens[4] tvende Børn af 1200 dlr. .	24 dlr.
Dorette Eriksdatter af 300 dlr.	6 dlr.
Iver Pedersen[5] leveret af nogle Børnepenge	16 dlr. slet.

Summarum paa hvad af forskrevne penge udgives

Beløber..... Penge.....930½ dlr.

Fogder og Bønder i Kronborg Len.

Knud Jensen, Herredsfoged i Holbo Herred af 200 dlr.	4 dlr.
Knud Legh i Roede af 500 dlr.	10 dlr.
Jens Jensen i Kagerup af 200 dlr.	4 dlr.

[1] *Jørgen Beyer*, Toldskriver ved Øresundstolden 1627; død 1655. Hustru Dorthe, født 1602, død 1645; Datter af kongelig Skriver i Hillerød, „Fiskemester" Johan Bøgvad.

[2] *Susanne Hügsdatter* og Henrik Hügesen var Børn af da afdøde Hügen Willumsen, Søn af Willum Hübertz[en], som var en af de mest velstaaende Mænd i det daværende Helsingør. En Faster til Susanne og Henrik, Kathrine, var Enke efter Hans Steenvinkel, „forhen Kongl. Maj.s *Architecture*"; en anden Faster var gift med Herman Kock, og desuden havde de Farbrødrene Jakob og Hans Hübertz. Susanne Hügsdatter blev gift med „Kaptajn" Ipe Wadtze, der ligesom Slægterne Hübertz, Steenvinkel og Willumsen var af hollandsk Afstamning. Susanne fik i 1656, som Enke, et ægte Barn med en menig Soldat, Christoffer Adsersen. Kaptajn Ipe Wadtze vides ikke at have været i dansk Tjeneste. Han var Søn af Wadtze Ipe og Hustru Regarnck (?). Wadtze Ipe synes bl. a. at have handlet med Kobberstik, da der i Boet efter ham, foruden en betydelig Del værdifulde Billeder omkring i Boligen, fandtes paa hans Loft „715 Kobberstykker, onde og gode, dog de meste gode".

[3] Det maa være Datteren af 2. Ægteskab (se Note 4), Maricke, da Døtrene af 1. Ægteskab havde faaet udlagt i Fællesskab 1876 Daler som Arv ved Skiftet efter Moderen.

[4] Muligvis den *Jens Pedersen*, efter hvem der holdtes Skifte 1340 („Kgl. Maj.s forrige Fyrforvalter over Danmarks Strømme"). Hans efterlevende Hustru hed Dorrete Mortensdatter, og der var flere dels myndige, dels umyndige Børn. Boet var netto 5124½ Daler. Der fandtes dog dengang i Helsingør flere formuende Mænd af Navnet Jens Pedersen.

[5] Se Note 1 paa forrige Side.

Peder Willumsen i Dronningens Mølle af 100 dlr. . . . . 2 dlr.
Jep Pedersen i Borsholm af 200 dlr. . . . 4 dlr.

Summa paa hvad af forskrevne Penge udgives beløber Penge ..... 24 dlr.

Frederiksborg Len.

Slangerups By.

Har angivet sig at have penge staaende eller paa Rente efter overleverede Sedlers Formelding:

Falk Olufsen af 1500 dlr. . . . . 30 dlr.
Falk Olufsen for Salig Arnicij fire Børn af 7500 dlr. . . . . 150 dlr.
Salig Mester Hans Pedersens tvende Børn i Slangerup af 1100 dlr. . . . . 22 dlr.

Summa beløber sig osv. ..... 202 dlr.

Indvaanerne i Hillerød saa og Bønderne i Lenet har angivet, hvad Penge de har, som følger:

Johan Bøgvad, Fiskemester, boende i Hillerød, af 11,250 dlr. . . . . 225 dlr.
Niels Savskærer i Alsønderup af 600 dlr. . 12 dlr.
Jørgen Olsen i Liunge af 100 dlr. . . . 2 dlr.
Knud Madsen i Frederslev[1] af 1200 dlr. . . 24 dlr.
Peder Lauridsens Børn i Udesundby[1] af 1700 dlr. 34 dlr.
Hemming Hansen i Udelejre[1] af 800 dlr. . 16 dlr.
Jørgen Jensens Børn i Sigerslev af 400 dlr. 8 dlr.

Summa paa hvad af forskrevne Penge udgives beløber ..... Penge ..... 321 dlr.

[1] Tilføjet i Margen: Børnepenge.

Abrahamstrup Len.

Bønderne har angivet sig at have Penge staaende eller paa Rente som følger:

Steffen Christensen i Gjerløv af 100 dlr. .	2 dlr.
Anders Jensen i Onsved af 200 dlr. . . .	4 dlr.
Lauritz Pedersen i Skuldeløv af 150 dlr. .	3 dlr.

Summa osv. ..... Penge ..... 9 dlr.

Summa Summarum beløber sig af hvad Penge som angives at have staaende eller paa Rente saavelsom ogsaa Børnepenge som er ansagte i Kronborg, Frederiksborg og Abrahamstrups Len og dels underliggende Købstæder som er udgivet til Jul 1638 og til Jul 1639 to af hvert Hundrede:

Penge: Et Tusind fire Hundrede firsindstyve og halvsyvende Daler.

»Herepter følger huis *Contribution* som ehr annammidt aff Croneborghe, Frederiksborge och Abrahamstrups Lehnne sampt dets wnderligende Kiøbsteder som ehr wdgiffuen i Steden for Soldatter at holde.«

Kronborg Len.

Helsingør.

Kontribution og Udlæg belangende til Soldaters Underholdning da er i Stedet for Soldater at holde udlovet i Penge, som Borgerskabet, som ved Formue er, at ville udgive til Jul 1638 som følger.

Penge ..... 1750½ dlr.

(og lignende for det følgende Aar).

Kongelig Majestæts Tjenere paa Kronborg saa og i Helsingør,

som ved nogen Formue kan være, er sat og takseret til Soldaters Underholdning at skulle give som følger:

Penge.....183 dlr.

Bønderne i Kronborg Len saa og Fogderne, hvoraf en ganske ringe Del er ved Formue, saa er dog de formuende af dem takseret for at udgive til Soldaters Underholdning paa det billigste haver syntes at være dem at kunne bringe til Veje som følger

Penge.....287 dlr.

Frederiksborg Len.

Kongl. Maj.s Tjenere ved Frederiksborg, hvoraf ganske faa ved Formue ere; er dog en Part deraf takseret Udlæg at gøre og sat for

Penge.....36 dlr.

Slangerup By.

Slangerups Borgere, deraf er Størsteparten hel uformusom; har udlovet osv. osv. til Jul 1638

Penge.....165 dlr.
(lignende for det følgende Aar).

Med lignende Bemærkninger er Bønderne i Frederiksborg Len samt Fogderne og Hillerøds Borgere satte til

Penge.....360 dlr. 3 Mk. 6 Sk.

Bønderne i Abrahamstrup er satte til

Penge.....136½ dlr.

(Herefter opsummeres det hele til 6306½ Daler 1 Mk. 6 Sk. og der sluttes af med følgende Bemærkning):

Hvilke forskrevne Penge er leverede til ærlige og velbyrdige Mænd Niels Trolle til Trolholm, Kongl. Maj.s Befalingsmand paa Kjøbenhavns Slot, og Chresten Skeel til Vallø, Commissarierne, som i Landekisten skulle indlægges.

Actum Kronborg, den 1. Maj Anno 1640.

Frederik Urne.
Egen Haand.

Denne Skatteliste skulde altsaa give os en Fortegnelse over alle de Personer, myndige og umyndige, blandt Embeds-[1], Borger- og Bondestanden *i nuværende Frederiksborg Amt*, som havde mindst 100 Daler paa Rente udover deres Gæld. — Det ses, at Antallet kun er ringe — noget over 40 ialt — og at *den hele Sum af Penge paa Rente* (netto) ogsaa er ringe, nemlig mellem *73 og 74000 Daler*. Særlig iøjnefaldende er det, hvor faa Bønder, der har angivet at have Penge paa Rente eller »paa Kistebunden«.

Hvad dette sidste Forhold angaar, maa man dog vel vogte sig for at udlægge denne Skatteliste som et paalideligt Vidnesbyrd om Bondens formentlige trykkede Kaar, thi dels har dette med »Bondens forkuede Stilling« heldigvis jo langt mindre paa sig end ofte antaget, og dels var *den* forholdsvis korte Periode endnu ret fjærn, da der virkelig med Rette kan tales om Tryk og Underkuelse hos den danske Bonde. Man tør vistnok paastaa, at det har været overordentlig vanskeligt for de faatallige adelige Embedsmænd at komme til Bunds i Bøndernes Formuesforhold, medens de borgerlige Embedsmænd — Ridefogder og Skrivere — snarere har villet

[1] Præsterne er dog ikke indbefattede herunder, da der indgaves særegne Lister over dem.

hjælpe Bønderne med at skjule til Stede værende Velstand end oplyst denne — naturligvis mod en passende Godtgørelse.

Men det er ogsaa mærkeligt at se, at selv for Borgerne i Helsingør, der dog vel næst efter Kjøbenhavn var den mest velhavende By vest for Øresund, er Summen af Penge paa Rente (stadig underforstaaet *minus* Gæld) kun c. 47000 Daler.

Hvad nu særlig Helsingørs Borgerskab angaar, saa giver en Undersøgelse af *Skifteprotokollerne* for Aarene 1635—1660 et *væsentlig andet Billede af Formuesforholdene, end* man efter *Skattelisten* kunde antage; thi medens vel saadan en Post som »Børnepengene«, d. v. s. umyndiges Midler, ofte er angiven ret nøjagtigt, naar den i det hele taget opføres, idet Magistraten har kunnet angive den efter Skifteprotokollen, er Forholdet ellers hyppig dette, at Formuen er ansat for lavt for de virkelig skatteydende, og at mange, som burde have ydet Skat, har forstaaet at unddrage sig denne.

Paafaldende er alligevel den forholdsvis betydelige Mængde »Børnepenge« i Listen, hvad der hidhører fra det almindelig kendte Forhold, at Enkemænd og Enkekoner meget hyppig giftede sig igen, selv i en fremrykket Alder, og derfor maatte der altid skiftes med Børnene eller andre Arvinger. Og dog oplyser Skattelisten langt fra alle de umyndiges Midler. Eksempelvis skal i den Sammenhæng nævnes:

1636 udlagde Mathias Tillin Vintapper en Sum af 400 Daler til sine to Børn (Arv efter Moderen).

„ blev det opgjort, at Jep Ibsens Efterleverske arvede blandt meget andet 1000 Daler i udestaaende, sikre Fordringer samt et gældfrit Bo efter Manden.

„ havde en umyndig, Mads Eggertsen, over 1300 Daler staaende i Boet efter Christen Jakobsen.

„ har Søren Sørensen, Toldskriver i Sundet, udestaaende et Overskud af Penge paa 2100 Daler i sikre Fordringer, og han, der var ugift, besad desuden fast Ejendom.

1637 var Lisbeth Hansdatter Smed hendes Arv 2636 Daler sikre Fordringer plus 628 Daler usikre Do., og der var ingen Gæld. Hendes Arv er i Skattelisten sat til kun 2000 Daler.

1637 var der i Boet efter Frands Remes, kongelig Drabant, c. 250 Daler i rede Penge.

1638 overtog Jens Rafns Efterleverske et Bo efter Manden paa netto 4722 Daler, hvoraf c. 2600 Daler i sikre Fordringer. Jens Rafn er i Skattelisten opført med 2000 Daler Rentepenge.

1639 fik afdøde Borgmester Niels Madsens Børn udbetalt Arv paa 1600 Daler i rede Penge.

1642 giver Jakob Hübertz sine Børn 2500 Daler til Deling for deres Mødrenearv.

„ ved Skiftet mellem Villum Madsen og hans Stedbørn viste det sig, at disse Børn havde en Arv paa over 1500 Daler. Han selv havde omtrent 4000 Daler paa Rente.

1643 giver Sognepræsten ved St. Olai Kirke Hr. Peder Christensen hver af sine Døtre, Thale og Ingeborg, 1000 Daler som Arv efter Moderen.

osv. osv.

Med Undtagelse af de to nævnte Tilfælde er ingen af de her anførte optagen i Skattelisten, skønt de ikke alene i Almindelighed var formuende Folk, men ogsaa havde et større eller mindre Overskud af Rentepenge. Disse Eksempler kunde forøges betydelig; men det allerede anførte viser tilstrækkelig, at Skattelisten langt fra har faaet alle med, der burde have betalt Afgift, og det tør vistnok med Sikkerhed formodes, at Skifteprotokollerne for andre Byer m. m. vilde have givet lignende Resultat.

Intet af de her undersøgte Boer har overskredet 20,000 Daler i *Nettoformue,* og denne Sum tør vistnok betegnes som en Grænse, der sjældnere overskredes af en Borgers Bo.

I øvrigt viser Skifteprotokollerne følgende Hovedtræk:

De *hyppige Giftermaal af Enker og Enkemænd* med de forskellige Kuld sammenbragte Børn medførte hyppige Skifteforretninger og komplicerede jævnlig Arveforholdene, men medførte ogsaa jævnlig større Velstand i Ægteskaberne.

Rede Penge fandtes i Regelen kun i ringe Grad i Boerne, medens

der derimod som oftest fandtes forholdsvis betydelige Summer anlagt i *Sølv- og Guldsager* — ofte 10—15 Procent af Nettoformuen.

De *„uvisse" Fordringer* (Tilgodehavende) i Følge »Talstokke« eller »Haandskrift« var gennemgaaende forholdsvis meget betydelige baade hos Embedsmænd og hos det næringsdrivende Borgerskab; Skyldnerne ses hyppig at være bosiddende i de tyske og svenske Østersøstæder og i Holland. Mellem de usikre Skyldnere træffer man Personer som »Kongelig Majestæt« (f. Eks. for udlaant Sølvtøj, d. v. s. »Forstrækning«), den svenske Resident i Danmark, den bekendte Fegræus, den svenske Postmester (og Spion) Christoffer Schneider m. fl.

Af *„Skilderier"* (malede »Kontrafejer«, »Kobberstykker«) findes der ofte et betydeligt Antal i Boerne, og adskillige Borgere, og da særlig blandt de forholdsvis talrige helt eller halvt »udlændiske«, har haft en ikke ringe *Bogsamling.*

Som Tillæg skal der gives en kort Oversigt over, hvad der kunde findes i Boet efter en af de mere velhavende Borgere, og hvoraf delvis fremgaar det huslige Interiør i et borgerligt Hjem i hin Tid. Hertil er valgt Boet efter den foran omtalte *Hans Piper*, Visitør ved Øresundstolden, altsaa en af de anseeligere Embedsmænd.

1. *Fast Ejendom.* En »Hoved Gaard« i Byen, med det faste Inventar vurderet til 4200 Daler[1]; endvidere en »Gaard« til i Byen til 900 Daler.

2. Værdier af højst *forskellig* Art (Stolestader og Begravelsespladser i Kirken, Ligstene osv. osv.) c. 220 Daler. Humle, Malt, Rug m. m.; Kobber- og Messingtøj, Tintøj og Trævarer. — Af Køkken- og Bryggersinventar samt Bordservice fandtes der i Reglen betydelige Mængder i Datidens Huse.

[1] Det erindres, at „Daleren" da regnedes til 64 Skilling, medens „Rigsdaleren" paa det betragtede Tidspunkt regnedes til 6 Mark eller 96 Skilling.

3. *Møbler* o. l. 1) »I den Stue til Gaden«: 1 Egeskive (Bord), 1 Stenskive med Egefod, 4 høje og 4 lave Danzigerstole, 1 stor Danzigerstol, 3 røde Kistebænke, 1 lidet Wraaskab (Hjørneskab), 8 Kurve til Vinduerne og 2 Kurve i »Stuekammerset«. De andre Værelser var: 2) dend Stue ved Stegerset, 3) ded Kammers ved Stuen, 4) ded Kammers ved Brøggerset, 5) Strand Salen, 6) ded lidet Kammers næst ved Salen og 7) ded Kammers over Brøggerset — hvert Værelse med sine Møbler alt efter Værelsets Bestemmelse. — I mange af de bedre Borgerhuse fandtes der en eller flere af disse »Strandsale« eller »Strandstuer«.

4. *Skilderier.* 1) 15 »Støkker« à 6 Mark samt »4 Støkker, som staar paa Posterne« à 1½ Mark, 1 salig Konning Christians Kontrafej 6 Mark — alle i »dend Stue til Gaden«. 2) I dend Stue ved Stegerset: 4 Stykker om den forlorne Søn à 1 Daler, 1 Konning Christian den Fjerdes Kontrafej 3 Mark, 1 Stykke om Salomons Dom 2½ Daler, 1 Prinsens og Prinsessens Kontrafej 8 Skilling, 4 Kontrafejer: 1 med Hans Piper og 2 med hans 2 Kvinder saa og Kirstines[1] salig Mand — ialt 10 Daler, 3 Børns og 1 Kvindes Kontrafej 2 Daler, 1 »Konning og Konninginder af Sverges« Kontrafejer 6 Mark osv. osv. idet der var Billeder i endnu tre Værelser til.

5. *Forskelligt* saasom Jærnsager, Papir, Øltønder, Madvarer, Vaaben, Lys, Læder, Silke osv. osv.

6. *Sølv:* bl. a. en Kande paa 107 Lod, vurderet til 80 Daler, en Do. paa 109 Lod, vurderet til 81 Daler, 12 Skeer 49 Lod, 36 Daler osv. osv.

7. *Gangklæder,* Linklæder — hvoriblandt navnlig Duge, Lagner og Lærred dertil i betydelige Mængder — og Sengklæder.

8. *Rede Penge:* 100 Daler samt en Del fremmede Guldmønter og Skuepenge.

Summa ialt i Penge 6013 Daler.

Udestaaende Gæld, d. v. s. *Tilgodehavende:* ifølge »Talstokke« ca. 150 Daler, ifølge Beviser fra Købmænd, Skippere m. fl. i Ind-

[1] Den anden Hustru.

og Udland ca. 3500 Daler; men desuden som »uvist« Tilgodehavende ca. 2000 Daler og 4 Ottinger Smør.

Boets *Formue* — dog uden det uvisse Tilgodehavende, der her som altid i Boerne omhyggelig holdtes for sig selv — *9655* Daler.

Gælden var 2933 Daler, hvoraf alene til »Prædikanten ved Tysk Kirke« 1500 Daler.

Dødsfesten for Schiller i Hellebæk 1791.

Ved

Kr. Kongstad.

DA Digteren *Jens Baggesen*[1] i Foraaret 1790 havde holdt Brylup i Bern med sin schweitziske Brud, *Sophie v. Haller*[2], og fra Danmark havde faaet Meddelelse om sin Udnævnelse til Professor, begav han sig saa smaat paa Rejsen hjemad. Undervejs opholdt det unge Ægtepar sig nogle Dage i Begyndelsen af August i Jena som Gæster hos Filosofen *K. L. Reinhold*, og sammen med denne aflagde de et Besøg hos Digteren *Friederich v. Schiller*, hvis Ungdomsværker Baggesen kendte og saa op til med den største Beundring.

Schillers økonomiske Stilling var paa den Tid sørgelig. Aaret forud var han blevet Professor i Historie ved Universitetet i Jena, men da han baade manglede Gaver og Taalmodighed til at holde Forelæsninger, samlede disse kun faa Tilhørere. Som Forfatter var han kommet i et pinligt Afhængighedsforhold til sine Forlæggere, og han kom derved dybere og dybere i Gæld. Foruden af disse Sorger hjemsøgtes den tyske Digter, da Baggesen besøgte ham, af Tandpine. Hans Kinder var ophovnede, og han maatte holde et Tørklæde for Munden, saa han havde ondt ved at tale. »Dog var han overmaade venlig; men al den paatagne Munterhed kunde ikke skjule en dyb Kummer«, siger Baggesen og samler sit Indtryk i

[1] Født 15. Februar 1764.
[2] Født 8. August 1768.

følgende Karakteristik: »Schiller er et ildsprudende Bjerg, hvis Top er bedækket med Sne. Han synes kold; i hele hans Adfærd, endogsaa mod hans fortroligste Venner, og allermest mod hans Kone, er der *Kulde*[1]. I Selskab er han aldeles Intet — aldeles ikke vittig, og for det meste stum. Aldrig har man kunnet aflokke ham et godt Indfald, aldrig kommer der et bon mot over hans Læber. Men undertiden — dog yderst sjælden — kan han blive rørt, og da rører han alle dem, der omgiver ham, til Taarer. Han siger aldrig sin Kone eller nogen af sine Venner et kærligt Ord, men er tør, kold og fortrædelig; i sine Skrifter derimod er han et ganske andet Menneske, og i alle hans Breve er der Aand og Hjertelighed.«

For den altid meddelsomme, overstrømmende hjertelige Baggesen, hvis Følsomhed i de unge Aar grænsede til Hysteri og som paa staaende Fod sluttede evige Venskaber med Mennesker, han kun havde kendt i faa Timer — for ham maa dette Møde have været noget af en Skuffelse. Hans Beundring for Schiller som Digter var imidlertid saa mægtig, at det kølige Indtryk snart er blevet udvisket. Vist er det, at Baggesen efter sin Hjemkomst til Danmark med usvækket Begejstring dyrkede Schiller som en Helgen og i Løbet af kort Tid skabte en lille trofast Skare af Meningsfæller om sig. Til de ivrigste hørte Baggesens højsindede Beskytter og Ven, Grev *Heinrich Ernst Schimmelmann*[2] og hans Hustru *Charlotte, født Schubarth*[3].

Denne lille Kreds gik fuldstændig op i Schiller. Man tænkte og sansede kun schillersk, og hver Gang Baggesen skulde læse noget op, greb han til Schiller. Til en Afveksling var der i Juni 1791 planlagt en Friluftsfest i Hellebæk for den forgudede Digter, og herom giver Baggesen i et Brev til Reinhold en Beretning, der formentlig vil interessere nogle af Aarbogens Læsere. Da Brevet er skrevet paa knudret tysk, fremtræder den følgende Oversættelse ogsaa i en Form, der paa Steder er alt andet end skøn.

[1] Schiller var da nygift. Han havde holdt Bryllup den 12. Februar samme Aar.
[2] Født 1747.
[3] Født 1757.

»Jeg og min Sophie i Selskab med Minister, Grev v. Schimmelmann og hans elskværdige Gemalinde, Hr. Schubarth[1] og hans Frue, det vil sige i vor kæreste, almindeligste og næsten eneste Omgangskreds, har jeg paa Landet tilbragt tre af de saligste Dage i mit Liv i næsten uophørlig Begejstring. Egentlig har vi været sammen i otte Dage, bestandig i Naturens Skød, men fornemmelig var det dog de tre Dage i Hellebæk, der besjælede mig saa stærkt. Men vi var ogsaa mere i Himlen end paa Jorden. Jeg maa fortælle Dem hele Historien.

Rejsen til Hellebæk (et Sted, der allerede ved sin Beliggenhed begejstrer), fem en halv Mil nord for København, ved det højt brusende Hav overfor Kullen, en af Sverrigs højeste Klipper, havde allerede i nogle Dage været besluttet af de tre, temmelig uadskillelige Par. Jeg havde paataget mig at sørge for at bringe et Bibliothek med for det Tilfælde, at Vejret skulde blive daarligt. Endelig er alt i Stand, vi staar i Begreb med at køre til Sølyst[2], hvor vi skulde træffe sammen med de andre, da modtager jeg en Billet fra Grevinden, hvori hun meddelte mig Schillers Død og Opsættelsen af Rejsen paa Grund af det daarlige Vejr. Jeg stod som ramt af Lynet, og sandt er det, selv Budskabet om Mirabeaus Død, om det end rystede mig meget stærkt, gjorde ikke en saa dræbende Virkning paa mit Hjerte, som dette Tordenslag — jeg styrtede mig halvt stivnet i Armene paa min Sophie, som ogsaa rystedes dybt og tog Del i — tilgiv mig, o Forsyn! — min Fortvivlelse. Det var mig i denne Tilstand umuligt at blive hjemme — min Sophie og jeg vilde ikke have bestilt andet end at græde . . . . Det forekom mig i dette skrækkelige Øjeblik, som om Menneskeheden havde mistet en af sine største Opdragere — og ærligt talt, det staar stadig saaledes for mig. Jo nøjere jeg betragter og maaler Sporene af dette urkraftige Genis Kæmpeskridt under dets korte, men majestætiske Vandring paa vor Jord, jo herligere svæver for min Fantasi Billedet af, hvad han kunde være blevet, naar endnu modnere

[1] Grevinde Schimmelmanns Broder, Minister i Haag.
[2] Schimmelmanns Lyststed ved Emilie Kilde, lidt syd for Klampenborg.

Menneskekendskab og Erfaring, lykkeligere Livsforhold, fuldkommen Aands- og Sindsro engang var kommet i Ligevægt med hans Aandskraft, som maaske ikke stod tilbage for nogen andens. Her, kæreste Reinhold, maa al Filosofi lægge Haanden paa Munden og tie til Spørgsmaalet: Hvorfor skulde dette ikke ske? Vor Jord synes nu en Gang efter evig uforanderlige Love at være fordømt til at gaa meget *langsomt!*

Jeg kunde ikke være alene med min Kone. Hans høje, statelige, apolloniske — kun altfor dybt i vore Sjæle prægede Billede forfulgte os med det hvide Lommetørklæde ved Kinden, saaledes som vi sidst, ak! kun for kort Tid siden saa ham. Vi satte os i Vognen og kørte i Storm og Regn til Sølyst.

Det er en Trøst, og næsten den eneste i en saadan Stemning, at være sammen med Mennesker, der kan føle vor Smerte med os. Denne Trøst fandt vi her. »Og der ligger hans Værker« — som jeg netop havde medbragt. Er det ikke mærkeligt, Reinhold, at jeg uden at tænke paa noget, i de foregaaende Dage havde læst Schiller — og naar man bad mig om at læse noget højt — altid havde læst op af Schiller, saa at vi alle ved Modtagelsen af denne Efterretning saa helt var inde i Schillers Tone og Minde, at da jeg eftersaa mine Bøger, som jeg den foregaaende Dag havde sendt i Forvejen, fandt jeg kun schillerske Værker. »Vi har villet rejse til Hellebæk«, sagde Greven og Grevinden, »for i al Munterhed at synge Schillers Arie »Til Glæden«, — nu vil vi trods Vejret gaa hen og med Vemod høre Dem læse den op«. Der blev straks spændt for, og vi kørte afsted.

Forestil Dem det mest romantiske, mest ophøjede, mest storstilede Stykke Natur, man kan finde paa denne Side Alperne, langt fra Byen, ved det tordenrullende Nordhav (!). Her lejrede sig tre, hinanden elskende Par, seks, som i det mindste vilde det Gode, det Skønne elskende Sjæle i fortrolig Kreds hos hverandre. Paa Bordet sprudlede den aandige Champagne, min og Grevens Yndlingsvin. Pludselig begyndte Deres Baggesen at læse:

Freude! schöner Götterfunken etc.

— — — — — — — — —

Wo dein sanfter Flügel weilt —

og Instrumenter — Klarinetter, Horn og Fløjter (uden at de andre vidste noget af det, var dette arrangeret af mig og Greven) faldt ind, idet alle som ved Trylleri lod sig henrive til at synge med:

Chor: Seid umschlungen Millionen!
Diesen Kuss der ganzen Welt!
Brüder! überm Sternenzelt
Muss ein lieber Vater wohnen.

og saaledes efter hver Strofe — indtil efter den sidste, hvor jeg, som man troede var naaet til Ende, endnu vedblev at læse, hvad jeg ikke vil afskrive for Dem, fordi tyske Vers af mig i hvert Fald kun kan synes udholdelige for Danske — og i det derpaa følgende Chor (som jeg dog ikke kan hemmeligholde):

Unser todte Freund soll leben!
Alle Freunde stimmet ein!
Und sein Geist soll uns umschweben
Hier in Hellas Himmelhain.

Tutissimi: Jede Hand emporgehoben!
Schwört bei diesem freien Wein:
Seinem Geiste treu zu sein
Bis zum Wiedersehn dort oben!

Taarerne styrtede os alle ud af Øjnene. Derefter kom fire smaa Drenge og fire uskyldige Smaapiger med Blomsterkranse, klædt i hvidt, som Hyrder og Hyrdinder. Man dansede. Vejret blev smukkere og smukkere — saaledes henilede tre Dage som tre Minutter i uophørlig festlig Nydelse. Ja, saaledes fejrede vi Schillers Død — og glædede os over, at *De* endnu lever. Mine Yndlingsscener af »Don Karlos«, »Die Götter Griechenlands«, Stykker af den desværre ufuldendte »Geschichte des Abfalls der Niederlande«

og »Die Künstler«, det righoldigste Digt af lige Længde, som jeg kender og som alene vilde være tilstrækkeligt til at gøre Schiller udødelig i min Sjæl, om han ellers ikke havde skrevet andet — alt det blev læst. O! ved hver Linje kaldte min Sjæl ham tilbage — og var ikke Haabet om Udødelighed bygget saa urokkelig fast paa Ønskets uomstødelige Principper i min Sjæl, at det, som den ældste Overbevisning aldrig kan vakle, vilde jeg være trøstesløs og med mine hensivende (!) Taarer begræde, at jeg ikke kom ham nærmere paa denne Jord, skøndt jeg havde kunnet det. Bring en Hilsen med den inderligste broderlige og søsterlige Deltagelse til hans elskværdige Hustru fra mig og min Sophie — dersom hun da endnu mindes vort korte Samvær, som vil være os uforglemmeligt.

Maatte Forsynet, min Reinhold, skænke Dem de Dage, som den Udødelige (efter menneskelig Beregning) havde tilbage og lægge Aar dertil! O, hvor inderligt ønskes Dem dette af Deres evig hengivne Ven *B.*«

Rygtet om Schillers Død viste sig snart at være urigtigt. Han havde ganske vist siden Januar været meget lidende af en Brystsygdom, som gjorde ham ganske uarbejdsdygtig og yderligere ødelagde hans økonomiske Stilling — men død var han ikke. Brevet om Festen i Hellebæk blev af Reinhold læst op for Schiller, og Reinhold fortæller, at ingen Medicin havde kunnet virke mere lægende. »Jeg maatte lade ham læse Deres andre Breve, og han erklærede nu lige op i mit Ansigt, at jeg ikke kunde kende Dem nøjere, ikke skatte Dem højere, ikke elske Dem inderligere end *han*. Jeg skal sige til Dem, at hans Dødsfest i Hellebæk har foraarsaget ham en usigelig Fornøjelse. Den Aften var jeg og vort øvrige lille Klubselskab hos ham. Hans Kone tog mig tilside: »Naar De skriver til Baggesen«, sagde hun, »saa sig ham — sig ham — skriv til ham —« og nu kvalte en Taarestrøm hendes Stemme, som hun ikke genvandt, før jeg sagde: »Jeg kan ikke skrive noget mere udtømmende, mere rørende, mere interessant til Baggesen, end hvad jeg netop

har set og hørt af Dem«. Jeg følte mig ude af Stand til at sige hende et Ord mere om denne Materie, og vi talte om andre Ting.«

Et senere Brev fra Reinhold oplyser, at det er noget bedre med Schiller, og »maaske kunde han komme sig helt, naar han i længere Tid kunde lade alt egentligt Arbejde hvile. Men det tillader hans Stilling ikke. Schiller har ikke mere end jeg i fast Indtægt, nemlig 200 Thaler, og bliver vi syge, ved vi ikke, om vi skal lade dem gaa til Apotheket eller til Køkkenet.«

Festen i Hellebæk blev paa en Maade Aarsag til, at Schiller frelstes, og Frelsen kom fra Danmark. Baggesen formaaede sine Velyndere, Hertugen af Augustenborg og Grev Schimmelmann, til at hjælpe den syge Digter. De tilbød ham en aarlig Understøttelse paa 1000 Thlr. i 3 Aar, og Tilbudet blev naturligvis modtaget med Taknemmelighed. Schiller døde den 9de Maj 1805.

Som Grundlag for ovenstaaende Fremstilling er væsentlig benyttet: „Schiller und Friedrich Christian zu Schleswig-Holstein in Briefen". Herausgegeben von Hans Schultz, Jena 1905, og Jens Baggesens Biographie I ved August Baggesen, Kbhvn. 1843.

I det nationalhistoriske Museum paa Frederiksborg findes Portræter af Deltagerne i Sørgefesten med Undtagelse af Sophie Baggesen.

Hans Rostgaard og Kronborg-Anslaget 1659.

Ved

Kaptajn **K. C. Rockstroh.**

FORANLEDIGET af Artiklen »Kronborg 1658—59« i Aarbogen for 1907, har Hr. Arkivar *Hornemann* ved Landsarkivet for Sjælland henledet min Opmærksomhed paa en af ham i »Fra Arkiv og Museum« (Bd. 1 S. 50 ff.) skreven Afhandling om *Hans Rostgaard.* Ifølge denne Afhandling søgte Rostgaard at faa Kronen til at overlade sig noget Jordegods i Egnen om Krogerup, imod at han delvis — senere helt — gav Afkald paa en ham i 1661 tilstaaet Benaadning af 300 Rigsdaler aarlig, og efter en Del Besvær lykkedes det Rostgaard at faa dette Jordegods tilskødet sig.

Af særlig Interesse blandt de Aktstykker, som Hr. Hornemann har fremdraget, er et Andragende fra Rostgaard til Kongen, dateret 22. September 1670, hvori Rostgaard for at give sin Ansøgning Vægt vidtløftig opregner sine fortjenstfulde Handlinger under Krigen 1657—60. Refereret i Korthed skal det her angives, hvad Rostgaard beretter om sig selv. Han har

1. Under Kjøbenhavns Belejring skaffet Oplysning om Svenskernes Forhold og sendt Proviant ind til Kongens Køkken;
2. begivet sig ud til den hollandske Flaade før Søslaget ud for Kronborg med en kongelig Skrivelse og bragt Svar tilbage til Kjøbenhavn;
3. sendt Advarsel og Oplysninger om Stormen paa Kjøbenhavn;

4. skaffet Kammerjunker Corfitz Trolle en Sammenkomst med Oberst Hutchinson i Anledning af Kronborg-Anslaget og har derefter fulgt med Trolle, da denne var paa Kronborg for at træffe Aftale med Stenvinkel og for at se paa Befæstningen;
5. yderligere, men kun som Mellemmand, taget en nærmere beskreven, ringere Andel i Forberedelserne til Anslaget;
6. da Anslaget opdagedes, hjulpet nogle danske Befalingsmænd, som skulde have taget aktiv Del deri, afsted til Kjøbenhavn.

Dernæst beretter Rostgaard, hvorledes han, da han flygtede til Kjøbenhavn, skød sin Hest, udspredte Rygtet om sin Død osv. og dernæst opholdt sig i et Skjulested i Kjøbenhavn omtrent et Aar.

Dokumentet er for saa vidt interessant, som det — udover det Kendskab, det giver til en saa meget omtalt Personlighed, som Rostgaard er bleven det — giver nogle positive Oplysninger om Kronborg-Sammensværgelsen, Oplysninger, som man ellers kun kender fra Thuras Digt om Rostgaard. Disse Oplysninger vinder meget stærkt i Sandsynlighed, ved at de er fremsatte paa et Tidspunkt, da der levede alt for mange samtidige til, at nogen skulde vove at fremsætte helt urigtige eller stærkt overdrevne Paastande. Det bør dog erindres, at den Klasse Mænd, hvortil Rostgaard hørte, hverken led af Beskedenhed i Almindelighed eller i det specielle var bange for at male med stærke Farver, naar de omtalte deres gode Gærninger. Særlig i nærværende Tilfælde maa Rostgaards Ansøgning nærmest betragtes som et Prokuratorindlæg til Opnaaelse af en Pengefordel.

I øvrigt viser Ansøgningen, at Rostgaard kun har spillet en underordnet Rolle i Kronborg-Affæren, egentlig kun været en af de mange Mellemmænd derved og, tiods de kraftige Ord i Fremstillingen, i det hele har holdt sig stærkt i Baggrunden. De Forhold, under hvilke han iværksatte sin Flugt, ligesom ogsaa dette, at han saa omhyggelig holdt sig skjult i Kjøbenhavn under hele Resten af Belejringen, viser ham ikke i noget gunstigt Lys for os og stiller

ham navnlig i den stærkeste Modsætning til Tuxen, som under de vanskeligste Forhold bevarede sin Koldblodighed, Dristighed og Kombinationsevne og efter Flugten til Kjøbenhavn paa egen Bekostning stillede to Soldater til Byens Forsvar og »selvtredie« gik til Volds med dem.

Referat af Professor H. Olriks Tale ved Asserbo $^{23}/_{8}$ 08.

DET er anden Gang, vort Samfund holder Møde ved en Borgruin: ifjor ved Gurre, iaar ved Asserbo. Men de to Ruiner er saa forskellige og de historiske Minder, der knytter sig til dem, saa uensartede, at Tilhørerne ikke behøver at frygte en Gentagelse.

Tal. omtalte Egnens Udseende i den ældste Tid, da »Arrefjord« skar sig ind vest for Asserbo, saaledes som det er paavist af Geologen, Prof. K. Rørdam. For to Aar siden fandt man neden for Arnakke-Bakken en Køkkenmødding, der blev den arkæologiske Stadfæstelse af det geologiske Forskningsresultat; Skaldyngerne dannedes jo nemlig umiddelbart ved Vandet. Fundet havde forøvrigt særlig Interesse derved, at der i Skaldyngerne laa et Menneskeskelet. — Endnu i Stenalderen hævede Havbunden sig imidlertid, saa at det inderste af Fjorden blev til en Indsø. En Boplads fra den yngre Stenalder findes nemlig mellem Tisvilde Hegn og Liseleje. Men Arresø havde endnu vest for Asserbo et Udløb til Kattegat, og det var vistnok sejlbart langt ned i Tiden.

Saaledes kan man bedst forstaa det voldsomme Optrin, der foregik ved Ramløse i 12. Aarhundrede. I Ramløse havde Roskilde Bispestol en stor Gaard, og her blev Biskop Rike nedhugget. Det var i Erik Lams Dage. Denne Konge var trods sit Tilnavn en fyrig Kriger, og han havde haard Kamp med sin Medbejler Olav Haraldsøn, der fandt Støtte i Halland og Sverige. I denne blodige Krig var Biskop Rike en god Støtte for Kong Erik. En Gang, da Olav trængte frem paa Sjælland, slog Bispen ham ved Budinge Aa. Det

kunde være fristende at gøre dette til Bydinge ved Frederiksværk, men det maa dog snarere være Budinge mellem Gentofte og København. Derefter drog Rike til Ramløse. Men Olav kom igen fra Halland og fik udforsket, hvor Rike var. En Oktobernat, vistnok i 1142, listede han sig med sine Mænd ind i Ramløse, og Morgenmessen røbede Rikes Opholdssted. Bispen opgav Messen og greb Sværdet, og hans Klerke spærrede Døren for Angriberne. De satte da Ild paa Træhuset. Da bad Bispen om Lejde, og det blev ham tilstaaet. Men da han rakte Hovedet ud, nedhuggede Olav ham. For dette blev han bandlyst af Paven. Erik Lam var i Nærheden, men kom for sent. Aaret efter hævnede han Rike, idet han fældede Olav i Skaane.

Bispegodset i Ramløse var anseligt. Det udgjorde 8 Bol; en almindelig Gaard var paa $^1/_3$ Bol. Svarende hertil havde Ramløse da ogsaa foruden Hovedgaardens Folk 20 Gaardfæstere og nogle »Gaardsæder« (ɔ: Husmænd). Til Godset hørte endvidere Ramløse Mølle, Dele af Aagerup og Togerup, Møllen i Højbjerg ved Helsinge m. m. Gaardfæsterne svarede i Landgilde 700 Kr., i Ledingspenge 500 og dertil andre Afgifter, ialt en betydelig Sum, — Pengene var jo den Gang meget mere værd end nu. Og det var ofte ansete Mænd, der sad som Bispens Foged i Ramløse.

Man forstaar da Roskildebispens Interesse for denne Egn, og det er ikke noget Under, at Absalon grundlagde et Kloster i Ramløses Nærhed.

Det var i 12. Aarh., den egentlige Opsvingstid for vort Klostervæsen.

Tal. dvælede ved Klostrenes store kulturelle Betydning, den »Indremission«, hvorved Munkene modarbejdede Rester af hedensk Overtro, den boglige Syssel, der havde et Hjemsted i Klostercellen, og det banebrydende Havebrug og forbedrede Landbrug, som Munkene indførte. Særlig fremhævedes Cisterciensernes Betydning, og de Cistercienserklostre, som opstod før Asserbos Tid, blev nævnte.

Det var Ærkebiskop Eskil, der drog Cistercienserne til Danmark, men han grundlagde tillige Klostre for andre Munkesamfund. Det

var ogsaa hans Hensigt at grundlægge et Kloster for Kartøjsere, der var beundrede, fordi de af alle Munke førte den strængeste Levevis.

Kartøjserne havde Navn efter det franske Kloster Chartreuse, der laa i en barsk og mørk Alpedal. Stifteren, der for øvrigt var en Kannik fra Køln, vilde overbyde alle i streng Levevis. Hans Munke nød aldrig Kødspiser, de gik tavse om mellem hverandre, og Sang var der næsten ikke ved deres Gudstjeneste.

Med Oprettelsen af et Kartøjserkloster for Øje erhvervede Eskil Asserbo eller som det oprindelig hed: Asvardebod. Navnet tyder snarest paa, at det var en gammel Bebyggelse, og Stedet var den Gang frugtbart og vandrigt. Midlertidig lagdes Asserbo dog under Esrom Kloster, og da Eskil kom i Strid med Kong Valdemar (1161) og maatte forlade Landet, blev det ikke ham, der kom til at skabe det ny Kloster. Men Absalon optog hans Tanke og erhvervede Asserbo, idet han som Vederlag gav Esrom Kloster sit Gods i den store Skov Ørved, N. for Esrom Sø. Eskil havde imidlertid henvendt sig til Abbed Peder i Remigiusklosteret ved Reims, og han henvendte sig til Frankrigs Kartøjserklostre og lovede de Munke, der vilde drage til Danmark, en bugnende Høst, d: en stor Gerning. Broder Roger og nogle andre franske Kartøjsere fulgte hans Vink (c. 1163), og Absalon overdrog dem da Asserbo.

Det har dog næppe været andet end Træhuse, de flyttede ind i, og Stedet var dem øde og ensomt. Kød maatte de jo ikke spise, og Brødet har ikke været det bedste. Abbed Vilhelm i Æbelholt klager over Brødet, der var saa fuldt af Avner, at det ikke var Menneskeføde. Vestenvinden har været dem streng og Kulden har hærget dem. Ingen forstod deres Sprog, og de forstod ingen. Saa megen Vægt de lagde paa Savn og Armod, var dette dem dog for meget. Da klagede bittert, og efter kort Tids Forløb drog de tilbage til Frankrig.

Asserbo faldt da tilbage til Absalon, men han overdrog Stedet til Sorø Kloster. Skønt Asserbo af Tilliggende kun havde den lille forbiløbende Tovebæk, var det dog et saa værdifuldt Gods, at Sorø Kloster til Vederlag gav hele den anselige By Ondløse.

Hvor nu Tisvilde Hegn strækker sig, laa den Gang »Asserbo Fang«, den opdyrkede Udmark med hele to Udflytterbyer. Den ene hed Tortorp (Torup) og var ret betydelig. Smaa Ruiner af den findes endnu ved »Toels Gadekær« i Tisvilde Hegn. Absalons Fætter Sune Ebbesøn og Borgfogden Thorbern paa Søborg havde den ene af disse Byer, men skænkede den til Sorø Kloster. Den anden købte Munkene selv. Og nu havde Asserbo Gods et saadant Omfang, at der oprettedes en stor Ladegaard.

En saadan Ladegaard er ikke, som man i tidligere Tider mente, et Slags Kloster. Den var ligefrem en større Gaard, der dreves af en Foged eller Bryde i Klosterets Tjeneste. En saadan Foged var Jakob Øpesøn »af Asserbo« paa Valdemar Atterdags Tid. Men selvfølgelig har udsendte Munke oftere opholdt sig paa Ladegaarden for at have Tilsyn med den og modtage Klosterets Indtægter. Saaledes er der ikke noget i Vejen for, at Klosterkultur dog har kunnet udgaa fra Asserbo. At der, som Oldbreve viser, var mange Abildhaver ved Gaardene i Omegnen, er et Fingerpeg i den Retning.

Efterhaanden erhvervedes mere Gods til, saaledes i Vejby og Tibirke, og sin længste Tid har Asserbo levet som Ladegaard under Sorø.

Endnu 1446 var Asserbo vistnok Ladegaard; i det mindste besad Klosteret endnu Gods i Asserbo. Men straks efter kom den store Forandring, da hele Godset købtes af den indvandrede tyske Adelsmand Peder Oxe d. ældre. Formodentlig har det været Sorø-Munkene ubekvemt at beholde det fjerne Gods.

Peder Oxe var en anset Mand. 1420 blev han Rigsraad, ved samme Tid blev han Høvedsmand paa Søborg, som han havde til sin Død; 1425 var han første Lensmand paa Krogen, det senere Kronborg, 1435 blev han tillige Lensmand paa Helsingborg, og det følgende Aar anførte han Skaaningerne i Kampen mod den svenske Bondefører Engelbrecht Engelbrechtson. Han døde senest 1450; i dette Aar nævnes hans Hustru Mette Godow nemlig som Enke. Peder Oxe skrev sig »til Asserbo«. Den mægtige Adelsmand har

da gjort Asserbo til sin Ladegaard, og de Ruiner, vi ser, hidrører da sikkert fra hans Borg.

Efter ham fik hans Søn Johan Oxe Godset. Han havde endnu større Anseelse og stod i høj Gunst hos Kristjern I. Bl. a. var han Lensmand paa Krogen, paa Søborg og paa Københavns Slot, senere paa Helsingborg Slot, og fra 1455 var han Rigsraad; 1457 blev han slaaet til Ridder ved Kristjerns Kroning i Upsala. Tilsidst var han Enkedronning Dorotheas Hofmester og fulgte hende paa hendes Romerrejse (1488). Han døde vistnok 1490. Johan Oxe var Godssamler i stor Stil; men kun i sine første Aar skrev han sig »til Asserbo«, snart gjorde han Tordsø i Skaane til sit egentlige Herresæde, og hermed begynder Nedgangen for Asserbo.

Et gammelt Ord siger: To Slægtled samler, det tredje spreder. Dette passer i alt Fald paa »Oxe«rne. Oluf Oxe, der var urolig og uregerlig, spredte, hvad Faderen havde samlet.

Asserbo var kommet til Rigshofmesteren Povl Laxmand, og med Gaarden og dens Tilliggende fulgte tillige Borgens Bohave. Men om dette opstod der Strid. Formodentlig har Povl Laxmand ikke betalt det. Povl Laxmand følte sig saa lidet tryg, at da han i Kong Hans's Ærinde skulde rejse til Gulland, udvirkede han, at Kongen tog Asserbo i sin særlige Beskyttelse (1492). Dette hjalp imidlertid ikke. Oluf Oxe trængte ind paa Asserbo med væbnet Haand, hærgede hvor han kunde og bortførte Løsøret. Asserbo hørte den Gang under Tibirke Sogn og til Holbo Herred. Tingfogeden Kristjern paatalte derfor denne Selvtægt paa Valby Herredsting, men Oluf Oxe var voldsom og overmodig nok til at skyde efter Fogeden og drive ham af Tinge.

For dette trak der et Uvejr op over Hr. Oluf. Dommen fældedes i København Sept. 1492. Oluf Oxe skulde tilbagegive Povl Laxmand Asserbo og give Erstatning for øvet Hærværk. Havde han Fordringer til Rigshofmesteren, skulde han forfølge Sagen ved Lov og Ret. For sit Overfald paa Kongens Foged skulde han have sin Hovedlod forbrudt og sit Liv henstillet til Kongens Naade.

Kongen kunde nu have ladet Hr. Oluf halshugge. Men han

havde genoptaget Valdemar Atterdags og Margretes Godspolitik og havde mere Fordel af at lade Oluf Oxe afstaa det vigtige Søborg, som han havde som Pantelen. Pantesummen gik derved tabt for Hr. Oluf. Først i Dec. 1493 sluttede Oluf Oxe Forlig med Povl Laxmand, der gav ham 3 Øksne og en lille Sum Penge for Bohavet.

Asserbo havde atter Velmagtsdage som den mægtige Povl Laxmands Herresæde, og han udvidede Gaardens Gods. 1497 erhvervede han fra Esrom Kloster 16 Gaarde, hvoraf de 12 i Tisvilde. Ligeledes erhvervede han Holløse, hvor Esrom havde en stor Ladegaard, og Tibirke. I Dec. 1496 havde han endog Kong Hans som Gæst paa Asserbo. Det var stolte Dage for det lille Slot.

Men den overmodige og hensynsløse Rigshofmester med de 5 Hovedgaarde, de 14 Møller, de 900 Bøndergaarde og mange Købstadgaarde havde skabt sig adskillige Fjender. 22. Juni 1502 blev han myrdet paa Højbro af Ebbe Strangesøn og Bjørn Andersen Bjørn, netop som han kom gaaende fra Kongens Slot. Kongen viste hans Lig den sidste Ære. Men Morderne blev ikke straffede. Fem Uger efter sigtede Kong Hans den afdøde Rigshofmester for at have forraadt hans Sag i Sverige, hvor Povl Laxmand havde mange Forbindelser; bl. a. var hans Datter Else trolovet med Abraham Eriksson Gyllenstierna. Ingen turde forsvare Povl Laxmands Ære; den 8. Nov. dømte Rigsraadet ham som Landsforræder, og alt hans Gods skulde tilfalde Kongen.

Paa sørgelig Vis kom Asserbo saaledes ind under Kronen. Kristjern Andersen, der havde været Povl Laxmands Foged, blev nu Kongens Lensmand. Formodentlig har han vidnet mod sin Herre og er bleven lønnet derfor.

Povl Laxmands Efterlevende arbejdede imidlertid for hans Oprejsning. 1512 fik Abraham Gyllenstierna svenske Rigsraader til at udstede en Erklæring om, at de havde hørt Sten Sture hævde hans Uskyldighed. Men dette gjorde ikke Indtryk paa Kong Hans, end mindre paa Kristjern II. Frederik I, der paa alle Punkter stillede sig i Modsætning til Kristjern, gav derimod straks (1523) Arvingerne Brugen af Asserbo. Retslig afgjordes Sagen dog først 1526, da

Arvingerne fik tildømt deres Mødrenearv, altsaa ikke Asserbo. Men de afhændede Mødrenegodset og fik saa til Erstatning Asserbo.

Saa var Slottet da atter i Slægten Laxmands Eje. Efter Fru Else gik det i Arv til hendes Datter Gjørrild Gyldenstjerne, der var gift med Gert Ulfstand, Søn af den djærve, men haarde Søhelt Jens Holgersøn Ulfstand.

Deres Ægteskab var barnløst, og mod at faa Forleningen af Bekkeskov i Skaane afstod Gert Ulfstand da Asserbo til Kronen (1560).

Ved denne Lejlighed hører vi, hvad Gods der var knyttet til Asserbo: 2 Vandmøller, 1 Vejrmølle, 74 Bøndergaarde, foruden Huse, Boder osv.

De to Vandmøller kaldes Grubbe og Rolands Mølle og maa søges i Nærheden af Asserbo[1]. Da Asserbo havde Gods i Landsbyen Roland øst for Esrom Sø, kunde man tænke sig, at »Rolands Mølle« var her; men dens Plads i Rækken viser, at den maa have været ved Asserbo[2]. Mageskiftebrevet giver for øvrigt god Oplysning om Bøndergodsets Omfang: Torup bestod af 12 Gaarde og 4 Gadehuse, Tisvilde af 13 Gaarde, 4 øde Jorder (her mærkes allerede Sandflugtens Virkninger) og 1 Hus, Holløse af 13 Gaarde og 1 Hus (men svarede alligevel betydelig større Landgilde end Tisvilde), Tibirke af 12 Gaarde og 1 Hus. I Togerup havde Asserbo 2 Gaarde, i Nejlinge 7, i Roland 2; desuden hele Grønholt, der bestod af 13 Gaarde. Endelig »Saltbodleje«, 16 Boder, hvoraf der aarlig svaredes 8 Td. saltet Torsk og 8 Td. tørret Kuller. Saltbodleje er vistnok det samme som Tisvildeleje. Dog har Strandkontrollør Nielsen i Tisvilde gjort Tal. opmærksom paa, at der en Tradition om, at Boderne var længere øst paa, dog ikke ved Raageleje. Hvor der da kan have været Plads til dem, er vanskeligt at sige.

Saa var Asserbo da varigt kommet under *Kronen,* og man kunde vente, at der nu skulde begynde en gylden Tid for den gamle

[1] Se Aarsskriftet for 1906, S. 44.

[2] Efter Foredraget oplyste fhv. Folketingsmand L. Larsen Foredragsholderen om, at Husene nedenfor Arnakkebakken, hvor Køkkenmøddingen udgravedes 1906, kaldes Rolandshuse. Rolandsmølle har da utvivlsomt været her i Nærheden.

Gaard. Men det gik helt anderledes. Kun en Menneskealder senere (1593) kaldes Asserbo »en liden Gaard«. Det vækker Forbavselse. Men gaar man videre i paagældende Aktstykke, ser man, at Torup, der i 1560 bestod af 12 Gaarde, nu kun havde 6. Dermed er Gaaden løst. Det er *Sandflugten,* der har begyndt sit Ødelæggelsesværk.

Snart er Asserbos Jorder blevne dækkede af det golde Strandsand, Vandløbene ere stoppede, Møllerne standsede, Torup By helt udslettet. Selve Borgbygningen ødelagdes ved Ildsvaade, som det saas ved Udgravningen. Og ingen byggede op igen, Menneskene var flygtet derfra. Man kom kun for at forsyne sig med de gode Mursten. Ved Udgravningen fandtes en Hammer og et Brækjærn, der noksom vidnede derom. Tilsidst var det hele en øde Banke; kun et enkelt Sted var endnu lidt Murværk synligt.

Da var det, at Kong *Frederik VII* tog sig for at udgrave Ruinen. Det var 10. Juni—27. Juli 1849 med senere Fortsættelser. Arbejdet paabegyndtes altsaa 5 Dage efter at Grundloven var undertegnet og midt i den første sønderjydske Krig. Medens Udgravningen stod paa, var Slaget ved Fredericia og Fredsslutningen med Preussen. Men Frederik VII var Arkæolog med Liv og Lyst — for ikke at sige Lidenskab. Udgravningen er skildret af Geheimearkivar Wegener i Annaler f. nord. Oldkyndighed 1851.

Taleren gennemgik dernæst *Ruinen,* som den nu henligger. Han beklagede først, at den var saa overgroet. Hvor malerisk end den buskede Vedbend kunde være, saa dækkede den dog altfor meget; man saae nu langt mindre end straks efter Udgravningen. Han beklagede endvidere, at man havde lagt den udgravede Fyld som en Banke netop dér, hvor Graven skulde være. Det gav lige straks gale Forestillinger om Borgen.

Graven havde været 25 Al. bred og gaaet i Firkant omkring Bygningen. Dennes Omkreds var 212 Al. Den nordlige og sydlige Længe var 52 Al., den vestlige og østlige 54. Indkørslen havde været mod N., hvor man endnu ser en brolagt Vej, dækket paa et Stykke af en fra Bygningen fremløbende Mur; over Graven

har der været en Vindebro. Skovfoged Balsløv havde oplyst, at man videre hen under Haveanlæget havde genfundet Fortsættelsen af denne Stenbro, og en haard Stenvej gik videre under Jordsmonnet helt hen til Skovfogedboligen.

Længerne omspændte den velbevarede brolagte Gaardsplads. Brolægningen her var 29 × 27 Alen, altsaa omtrent 780 Kvadratalen. Hovedbygningerne var mod N. og V., hvor Muren havde 2 Alens Tykkelse. Dette var dog ikke meget for en Borg. Syd- og Østlængerne havde tyndere Fundamenter, og har maaske snarest baaret lettere Bindingsværkshuse.

I Nordre Fløj har Porthvælvingen været. Øst for Indkørslen var den egentlige Bolig, formodentlig i flere Etager. Kælderen er ret vel bevaret med et Par Vindver og en Niche til et indmuret Skab. Paa Kampestensfundamentet er Bygningen opført af de røde Teglsten (»Munkesten«), der er 10" lange. Vest for Indkørslen er bevaret et stærkt, næsten kvadratisk Kælderrum, der kan have været Underbygning for et Taarn. Her saas ved Udgravningen Rester af 9 Piller, hvoraf de 2 fritstaaende; nu er de saa godt som helt overgroede.

I Beretningen om Udgravningen henførtes denne Nordfløj til Klosterets Tid, altsaa til Absalons Dage, om end kun for Fundamenternes Vedkommende; den kvadratiske Kælder skulde saa være Kirken, den større Bygning øst derfor Munkeboligen. Dette er dog tvivlsomt, ja usandsynligt. Bygningen er snarest fra den Tid, da Asserbo var Slægten Oxes Herresæde.

Taleren gjorde opmærksom paa Trapperne af gullandsk Sandsten[1]. Der var kun fundet lidet af Løsøre, en Mønt fra Kong Hans' Tid og nogle Fliser af hollandske Kakkelovne.

Et Stykke udenfor Indkørslen maa der have ligget Avlsbygninger[2].

[1] Fhv. Folketingsmand L. Larsen meddelte senere Tal., at der i Omegnen findes anvendt lignende Stenfliser. De hidrører utvivlsomt fra Asserbo.

[2] Skovfoged Balsløv meddelte Tal., at der i nordvestlig Retning idelig opløjedes Murbrokker; de hidrører sikkert fra disse Bygninger.

Som Fæstning betragtet har Borgen kun været svag. Der knytter sig heller ikke andre krigerske Minder til den end Oluf Oxes Overfald i 1492.

Asserbo sank altsaa hen i Vanrøgt og Glemsel. Men paa anden Maade fik Egnen stort Ry. Det voldte Helene Kilde ved Tisvilde, $^3/_4$ Mil derfra. Paa gaadefuld Maade blev Guden Tirs gamle Helligdom til et Valfartssted for Kristne. Et »lærd Sagn« lod Munkene i Asserbo ved »et fromt Bedrag« omtrent Aar 1250 foranledige dette Helgenry. Men denne Beretning er fuldstændig værdiløs (se Aarbogen 1906, S. 52). Hvorledes en svensk Helgeninde er bleven omplantet til Tisvilde, er ret gaadefuldt. Tal. henviste til den Tydning, han havde givet i Aarbogen for 1906 (S. 53). En Historiker havde senere i et Foredrag søgt at knytte Kilden og Helgentroen til en historisk Personlighed i Danmark, nemlig den svenskfødte Helene Guttormsdatter, Esbern Snares Enke, med hvem Valdemar II havde Sønnen Knud. Dette havde dog hverken Støtte i de historiske Efterretninger eller i Sagnets bedste Form. Ingemann havde i »Valdemar Sejr« gjort denne Helene til en farlig Kokette, der var i Pagt med en Troldmand. Nu skulde hun være Helgeninde. I begge Tilfælde var vi udenfor Historiens Enemærker.

Valfarterne til Helene Kilde og Helenes Grav — i Virkeligheden en forstyrret Høj fra Slutningen af Stenalderen eller fra Broncealderen — var allerede udviklede i Middelalderen og foranledigede de store Udvidelser af Vejby og Tibirke Kirker. Men de fortsattes i den lutherske Tid med dertil knyttede Kildemarkeder og svandt først hen langt ned i 19. Aarh.

Da havde et andet historisk Forhold imidlertid gjort Egnen meget omtalt. Det var Sandflugten, der opskræmmede Sindene. Taleren berørte dens Oprindelse og Omfang og det energiske Arbejde, hvorved den standsedes, for øvrigt henvisende til Professor Holms Skildring i Aarbogen for 1907.

Den sidste historiske Bedrift for Egnen var Sandflugtens Dæmpning og Opkomsten af den Skov, man her var omgivet af. Under fremragende Forstmænds Hænder var de vanskeligste Naturforhold overvundne, indtil Tisvilde Hegn var bleven en af Danmarks skønneste Skove, der aarlig drog Skarer af Gæster til den tidligere saa øde og forladte Egn.

Et Museum i Helsingør.

HELSINGØR har adskillige Betingelser for at være Museumsby. Her er historisk Jord under Fødderne. Til Helsingør knytter sig Minder om Danmark i Fremgang og Forfald. Her maatte gennem fire Hundredaar selv Europas mægtigste Nationer skatte til Sundets Hersker, og her vidner endnu Kronborgs kullede Taarn om Danmarks værste Trængselsaar. Her strømmede Handelsmænd og Haandværkere til fra Udlandet. En Blanding af alle Europas Nationer surrede om det stolte Toldkammer »lig en jagende Sværm Oldenborrer i en smuk Maj-Aften«. »Utalte Millioner« strømmede her ind »i Statens og Borgernes Pengekister«, ja, det berettes, at nogle »ikke ubilligen« har kaldt Helsingør »de danske Kongers Guldbjerg«[1].

Der var imidlertid baade ondt og godt i de fremmedes Følge. Gang paa Gang — sidst 1711 — tynder Pesten ud i Byens Befolkning. Men Handelslivet lokker friske Kræfter hid. Ny Produkter og Arbejdsmaader, ny Skikke og Moder vandrer over Helsingør ind i Landet.

Den stolte Toldkammerbygning er sunket i Grus, men endnu staar en rig Samling Bygninger som Minder om svunden Stortid.

Yderst paa Pynten hæver sig det prægtige *Kronborg,* der før stod som Sundets Vogter, og nu er et af vore mægtigste og bedste Værker fra Renæssancetiden. Her vises den Dag i Dag i Kasematterne den svenske General Dahlbergs Værelse, Gerners og Stenvinkels Fængsel og den underjordiske Gang, som fra Kasematterne fører ud til Skrænten nord for Marienlyst Slot.

[1] C. Nyrop: Helsingørske Industriforhold. Fra Arkiv og Museum 1904.

Dernæst er der *Kirke- og Klosterkvarteret.* Byens to Kirker er i sig selv smukke Minder om Fortids Bygningskunst og rummer adskillige Bidrag til Oplysning om Byens Historie. *St. Mariæ Kirke,* i hvilken der fra 1577—1851 helt eller delvis prædikedes paa Tysk, rummer Mindet om mangen indvandret Udlænding, der ved sin Foretagsomhed har støttet dansk Kultur. Af *Olai Kirkes* Seværdigheder kan nævnes to Altre fra Herluf Trolles Dage, den smukke Døbefont fra omtrent samme Tid og det storslaaede Korgitter, hvis massive Messingsøjler er skænkede af Byens Borgere 1651—52 og bærer Givernes Navne. Blandt Epitafierne har Hans Rostgaards almen Interesse. Det nu restaurerede saakaldte *Karmeliterhus* bestaar egentlig af tre adskilte Dele. Karmelitersygehuset fra 1516, Herluf Trolles Hus fra ca. 1550 og Per Brahes Hus fra 1590'erne[1]. Med sin smukke nederlandske Gavl og sin store Sal (Herluf. Trolles Riddersal?) er det et smukt og sjældent Værk fra vor tidligste Renæssance. Og dog overstraales det selvfølgelig langt af det ligeledes restaurerede *Karmeliterkloster,* der med sin prægtige Munkegang og sit i arkitektonisk Henseende sjældne Refektorium er en Sjældenhed ikke alene i Danmark, men i hele Norden. Alt i alt er Helsingørs Kirke- og Klosterkvarter et Parti, hvis Lige ikke findes i nogen dansk By.

Vender vi os fra Kirkekvarteret til *Handelskvarteret* i den ældste Del af Stengade og Strandgade, saa har man øjensynlig her det gamle Stenhuskvarter. I Stengades østligste Del ses endnu et lille Parti, hvor Husene paa gammel Vis vender Gavlen mod Gaden. Fra Renæssancetiden staar Strandgade Nr. 55 (Kafé Royal), der bærer Aarstallet 1592, Stengade 76 (1579) og Strandgade 91 (1637?) med Svalegang mod Gaarden — saa temmelig urørt. Paa Stengade Nr. 74 vidner en latinsk Indskrift om endnu højere Ælde. Stengade Nr. 64 (1739) og Strandgade 93 og 95, der mulig stammer fra Slutningen af det 18. Aarhundrede, og hvis Skydevinduer efter sagkyndiges Udsagn viser en her i Landet sjælden engelsk eller

[1] Se en Artikel herom af Museumsassistent Chr. A. Jensen i „Berl. Tid." 1906.

hollandsk Paavirkning, staar som smukke Prøver paa det 18de Aarhundredes Patricierhuse.

Længere ude i Periferien af den gamle By træffes *Bindingsværkshusene*. De fleste af dem er vel i Tidens Løb sunket i Grus. Det meste af det udskaarne i Bjelkeværk fra gamle Købstadhuse, der findes paa Bygningsmuseet i Lyngby, stammer fra tre helsingørske Huse (St. Annagade 15 og 17 og et Hus i Bramstræde). Endnu staar dog en Del af Interesse, saaledes Stengade 20 og Strandgade 27, der mulig har hørt til samme Gaard, samt Hjørnet af St. Annagade og Brøndstræde. Dertil kan føjes Sidebygningerne i Ejendommen Stengade 49, Strandgade 49 (1633), Stengade 50 og Strandgade 77. Den sidstnævntes, det gamle Apotheks Sidefløj, som vender ud mod det nu lukkede snævre Hans Kjæruts Stræde, der har bevaret sin gamle Brolægning med Rendesten midt i Gaden, er endog et af Landets ældste og ejendommeligste Bindingsværkshuse.

At i alt rummer Helsingør paa en lille Plet en usædvanlig righoldig Samling historisk interessante Bygninger.

Man færdes ikke blandt disse uden Gang paa Gang at gøre Forsøg paa at udfylde Billedet. Hvorledes saa der ud i disse gamle Huse? Hvorledes formede Livet sig i dem? Spørgsmaal paa Spørgsmaal rejser sig om de Mennesker, der levede her, deres Sæder og Skikke, Bohave, Klædedragt o. s. v.

Og for Helsingørs Vedkommende kan slige Spørgsmaal besvares forholdsvis fyldigt. De helsingørske Arkiver er bevarede i en Udstrækning som vel ingen anden dansk Bys, og i usædvanlig god Stand er de havnede i Sjællands Landsarkiv[1], hvor de ligger registrerede og ordnede. For dansk Kulturhistorie er de helsingørske Arkiver en uvurderlig Skat, og Helsingørs Historie er da ogsaa bearbejdet i langt større Udstrækning end andre Provinsbyers. Vil man vide Besked om Helsingoranernes Liv og Færden i ældre Tid, staar allerede en hel Literatur til Raadighed, og ønsker man Op-

[1] Mærkeligt nok, thi engang i det 18. Aarhundrede opdagedes det tilfældigt, at der gik en Bjælke gennem Raadhusets Skorsten, og det oplyses, at Natmanden i en Snes Aar havde fejet Skorstenen uden at lægge Mærke til denne Omstændighed.

lysning om deres Bohave, Redskaber og Brugsgenstande — altsaa saadanne Ting, som man kunde tænke sig at samle i et helsingørsk Museum — har man et saa udmærket Værk at ty til som Jørgen Olriks »Borgerlige Hjem i Helsingør for 300 Aar siden«, der er en Bearbejdelse af det Materiale, som de helsingørske Skifteprotokoller 1571—1621 indeholder.

Vi har Rammerne for et Museum, og vi har den skriftlige Overlevering, som Gang paa Gang viser ikke alene, at det og det Møbel eller Redskab har været brugt et eller andet Sted her i Landet, men at det har været brugt her paa dette Sted, at man har Lov til at benytte det til at udfylde Billedet af de gamle helsingørske Huse og Beretningen om Helsingørborgernes Liv. Ad denne Vej rykker Historien nær paa Livet.

Helsingør har i højere Grad end nogen anden dansk By en Lokalhistorie, som trænger til et Lokalmuseum som nødvendigt Supplement.

Og Helsingør har endnu een Betingelse for at være Museumsby. De fremmede søger atter som i gamle Dage hertil, og skuffes de end ved Synet af Hamlets Grav og Holger Danskes Stenbord, saa holder Byens historiske Mærkværdigheder og naturskønne Omgivelser dem skadesløs. Det er ikke alene vore Genboer hinsides Sundet, der tilbringer deres Sommersøndag her. Sommeren igennem gæstes Byen daglig af tyske Turister, og ikke alene fra Nordsjælland og København, men ogsaa fra Sjællands fjernere Egne og fra Skaane sætter Skoler og Foreninger Helsingør som Maalet for deres Sommerudflugt, saa vore Gæster selv paa Hverdagene kan tælles i hundredvis, og om Søndagene kun i tusindvis. Med andre Ord: Helsingør har ikke alene de nævnte historiske Betingelser for at kunne rumme et Museum, den har ogsaa et Publikum.

Tanken om at oprette et historisk Museum i Helsingør er da heller ikke af nogen ny Dato. Da »Historisk Samfund for Frederiksborg Amt« blev dannet 1906, var der adskillige som mente, at nu vilde det endelig blive Alvor, og at man ved at tillade Samfundets Medlemmer kredsvis at varetage deres lokale Interesser, kunde

give Helsingørkredsen fri Hænder til at oprette et Museum. Formanden var saa imødekommende at stille Forslag om Indførelse af en saadan Kredsdeling, men Generalforsamlingen 1907 (i Hillerød) stemte Forslaget ned, og dermed lukkedes den Udvej.

I 1907 arrangeredes paa Kronborg en historisk Udstilling til Fordel for et eventuelt Museum, Frivilligt Drengeforbund og »De fattiges Jul«. Det vilde være for dristigt at paastaa, at det der indsamlede Materiale viste, at der i Helsingør forefindes Stof til at oprette et historisk Museum. Men paa den anden Side maa det ogsaa tages i Betragtning, at det betydelige Arbejde, der fra Ledernes Side blev lagt i Indsamlingen, sikkert vilde have givet et bedre Resultat, hvis Udstillingen kun havde haft det historiske Formaal. Desuden vil der selvfølgelig, naar Museet er oprettet, efterhaanden komme langt flere Ting frem, end der kan fremskaffes i den begrænsede Tid, der er til Raadighed ved en Udstilling.

Men selvfølgelig kan et helsingørsk Museum aldrig faa den videnskabelige Betydning, som de københavnske Landsmuseer. Materialet vil blive sparsomt. Der er i de sidste Aartier ødelagt saa mange historisk interessante Genstande, at der kun er lidet tilbage. Og hører Ejeren, at en Ting har Interesse som Museumsgenstand, faar han ikke sjældent saa fabelagtige Forestillinger om dens Værdi, at det kan blive vanskeligt for et fattigt Museum at erhverve den.

Videnskabelig Betydning vil et Lokalmuseum dog kunne faa i to Retninger. Først derved, at det udfører et Samlerarbejde i Egnen. Det lokale Museums Bestyrer vil ved sit Lokalkendskab kunne redde mangen Genstand af historisk Interesse, som ellers vilde ende blandt værdiløst Skrammel, for til sidst som Legetøj for Børn at gaa Tilintetgørelsen i Møde. Og har Privatmænd eller Foreninger en Genstand af historisk Værd, er de mere tilbøjelige til at deponere den i et Lokalmuseum end i et københavnsk, hvor de aldrig ser den mere. Foreslaar man et bestaaende Lav at lade sine Lavsgenstande opbevare paa et københavnsk Museum, svares der som Regel nej. Det vilde være som at skænke dem bort. Men paa et hjemligt

Museum. Det lader sig høre. Der kan man let hente dem til Brug ved festlige Lejligheder. De lokale Museer er bedre Samlere end Landsmuseerne.

Endvidere kan et Lokalmuseum under Hensyn til Egnens Ejendommeligheder i historisk Henseende vælge sig et specielt Omraade, paa hvilket dets Samling kan blive saa fyldig, at den faar videnskabelig Interesse.

Lokalmuseets Hovedformaal bør dog være at virke i Folkeoplysningens Tjeneste, i saa Henseende vil det altid have det Fortrin at være sit Publikum nærmest. Den historiske Interesse er sikkert i Vækst i Befolkningens brede Lag. Og man kræver Realiteter. Fra Sagaer og Myter har man vendt sig mod det mere konkrete. Trindt om oprettes der amtsvis historiske Samfund, der fremdrager Træk af Egnens Kulturhistorie og hist og her opstaar Lokalmuseer, der samler Anskuelsesmateriellet. Forevisningen af Museumsgenstande og Beretningens Tilknytning til det kendte Sted bidrager mere end noget andet til at anskueliggøre Historien, hvilket sikkert er den bedste Vej til at vække og fastholde historisk Interesse.

I vor Tid, hvor man fra alle Sider arbejder paa at brede Kultur i vide Kredse, burde man ikke glemme at benytte Museerne dertil. I Nationalmuseet ligger i tusindvis af Redskaber fra Stenalderen, Hylde ved Hylde og Reol ved Reol fyldt med gamle Stenkiler. Ved at deponere et ganske lille pædagogisk ordnet Udvalg af denne Mængde i et Lokalmuseum, vilde Nationalmuseet uden at miste noget af videnskabelig Interesse kunne bidrage sit til, at Lokalmuseet fik det, som maa være Hovedsagen, *en pædagogisk ordnet Samling af Genstande,* der kan anskueliggøre *Danmarks Kulturudvikling* i Almindelighed. *Hvor* vidt et eventuelt helsingørsk Museum vil kunne naa i den Retning, vil afhænge af de københavnske Museers Velvilje.

Vi vender os da til Spørgsmaalet, som her skal søges besvaret, nemlig, om der er noget specielt Omraade, paa hvilket et helsingørsk Museum vil kunne tilvejebringe en fyldigere Samling.

Der synes her at være to Muligheder.

Helsingør er Sundtoldens By, »fast den lystigste Stad i Danmark formedelst de adskillige Nationers mange Skibe, som alle tolde« der. Hvad var vel naturligere end at gøre et Forsøg paa her at danne en Samling af Ting vedrørende dansk Handel og Skibsfart i ældre Tid. Fra helsingørske Hjem vilde sikkert kunne skaffes adskilligt af Interesse her. Hvor lidt eller hvor meget der findes, vil en nøjere Undersøgelse oplyse. Her skal blot henledes Opmærksomheden paa, at vi har en gammel Skibsprovianteringsforretning staaende med sine Diske og Hylder og sin Skipperstue urørt fra Sundtoldens Tid i Frøknerne Kjærboes Ejendom Strandgade 91.

Men Helsingør er tillige en By, hvor *Lavslivet* blomstrede frodigt, og vistnok den danske By, der først af alle modtager zünftig Paavirkning udefra. Paa Grund af sin Beliggenhed i et Hjørne af Sjælland uden Opland og med Hovedstaden nær paa Livet, blev Helsingør aldrig et zünftigt Midtpunkt paa den Maade, som f. Eks. Odense blev det for Fyn. Det laa nærmere for de zünftige Lavsmestre i Sjællands Provinsbyer at lade sig optage i de københavnske Lav for at opnaa zünftig Anerkendelse. Og dog træffer man Mestre fra Hørsholm, Esrom, Hellebæk, Hillerød og Helsingborg, ja undtagelsesvis fra Sorø og Ringsted staaende i helsingørske Lav. Men savnede Helsingør Forbindelse indad i Landet, saa havde den des flere ud mod Søen. Det falder ganske naturligt, at *Krogemagerne* fra Helsingør, Helsingborg, Malmø og København 1563 samles i Helsingør for at vedtage nogle fælles »Vilkaar« for deres Handel med Fiskerne. Og det er lige saa naturligt, at Helsingørs Snedkerlav og Smedelav er de to danske Lav, der først viser Spor af zünftig Paavirkning. Helsingørs Smedesvendes Lavsskraa af 1591 og Lavsbog for de nærmest følgende Aar er de ældste bevarede Optegnelser om et zünftigt dansk Lav. Helsingør er den Port, hvorigennem den tyske Zunft strømmer ind i Landet. Og fra Helsingør gaar de dyrebare Vedtægter med deres Lavshemmeligheder videre. 1631 køber Kristiansstads Skomagere og 1662 Helsingborgs Snedkere Lavsvedtægter i Helsingør. 1673 vil Kristiania Snedkerlav købe, men Helsingoranerne vil ikke sælge. 1649 havde Helsingørs Sned-

kere selv købt zünftige Vedtægter efter bedste Mønster i Stralsund, og da Stralsunds Snedkerlav 1681 mister sine Lavsvedtægter ved Ildebrand, sender det en Mand til Helsingør for at hente en Kopi af de helsingørske.

De helsingørske Lav maatte nødvendigvis have zünftig Anerkendelse, thi her strømmede Svendene til søværts fra alle Kanter.

Slaar man i Flæng op i Helsingørs Slagtersvendes Lavsbog ser man at følgende Svende har passeret det helsingørske Lav paa Gennemrejse fra Maj 1816 til Maj 1817: 2 fra Berlin, 1 fra Breslau og 3 fra København, alle til Gøteborg, og 3 fra Gøteborg, 2 fra Stockholm, 1 fra Ungarn, 1 fra Breslau og 1 fra Bajern (»Beiren«) alle til København. Og saa er her endda valgt et Eksempel fra en Tid, hvor Zunften var i stærkt Forfald og fra et Haandværksfag, indenfor hvilket man endnu ikke herhjemme har fundet zünftige Skikke[1]. Men Helsingørs Slagterlav danner en Undtagelse. Dets zünftige Vedtægter har man endnu Rester af, og ovennævnte Lavsbog melder om de tilrejsende Svende, at de »haver bekommet deres bestæmte Schiæng« (Skænk), d. e. den Rejsehjælp, som i de zünftige Lav ydedes den vandrende Svend.

Det er betegnende for Helsingørs Stilling i dansk Lavshistorie, at da Kristian V 1672 vilde have givet ensartede Lavsartikler for hele Landet, er det Københavns, Bergens og Helsingørs Lavsartikler han sender Statskollegiet til yderligere Examination[2].

De helsingørske Lav har været smaa, men i saa nøje Berøring med Lavene i de store udenrigske Byer, at de altid maatte sørge for at være zünftig anerkendte. Helsingør var ikke alene »fast den lystigste Stad i Danmark«, den var tillige fast den zünftigste.

I hvert Fald er Helsingør den By, hvor man først sporer Zunften. Den var en Port, gennem hvilken Zunften trængte ind i Landet, og den er tillige en af de Byer, hvor Zunften breder sig til de fleste Fag og holder sig længst.

[1] H. C. Andersen beretter dog i „Mit Livs Eventyr“ følgende fra Odense: „Fastelavnsmandag førte Slagterne gennem Gaderne en fed Okse, pyntet med Blomsterguirlander; en Dreng i hvid Skjorte og med Vinger red paa den“; ligeledes omtales der i S. Andersen: „Odense Slagterlav“ (S. 31 og 32) bestemte Ceremonier ved Ladens Aabning, hvilket i hvert Fald tyder paa zünftig Paavirkning.

[2] C. Nyrop: Helsingørske Industriforhold, S. 95 og 96.

I det følgende skal i korte Træk gøres Rede for, hvilke Lav, der har eksisteret i Helsingør, og hvilke Lavsgenstande, de har efterladt sig.

Helsingørske Lav.

Af Helsingørs Stadsret, som 1443 blev givet Byen af Kristoffer af Bajern, synes det at fremgaa, at Byen allerede dengang havde flere Lav eller Gilder. Det bestemmes her, at *det tyske Kompagni* ikke maa tage sig Oldermand »uden Borgemester og Raadsens Raad og Fuldbyrd«, og at Fogden, Borgmester og Raad skal »sætte Oldermand udi det *danske Kompagni*«. Den sidstnævnte »Ret bliver om alle andre gamle og skiellige Gilde og Samfund, som af Alder været haver udi Helsingør«. Endvidere gives der Øvrigheden Ret til at ophæve saadanne Gilder og Samfund, som »unøttelig ere og Byen til Skade«. »Hvad de tilsammen have kommen af Øl og Drikke i saadanne forbudne Gilde, det skal føres paa Raadstuen og gives fattige Folk«.

Af helsingørske Gilder kendes tre, et *St. Knuds,* et *St. Gertruds* og et *Hellig Trefoldigheds Gilde.* Af disse var det førstnævnte her som andetsteds Byens fornemste. 1516 bestemmes saaledes, at et retsligt Vidnesbyrd af et Medlem af St. Knuds Gilde skulde gælde lige med tre andre Mænds. *Hellig Trefoldigheds Gilde* bestod endnu 1583, thi nævnte Aar udelukker Borgmester og Raad Morten Bødker af dette Gilde »og al anden ærlig Samkvem«, indtil han fralægger sig et Tyvs Rygte, han er kommen udi. Dette Gildes Skraa fandtes endnu langt senere i Raadstuearkivet, men synes nu at være gaaet tabt. *St. Gertruds Gildet* var en Art Ligbærerkompagni, der paatog sig at begrave de »døde Kroppe, som imellem Nivaa og Hornbæk inddrive« og at læse Messer over dem mod »at erholde de Penninge og hvis anden Del«, der fandtes paa Ligene. Om et andet helsingørsk Ligkompagni, det saakaldte lille Kompagni, der senere vil blive omtalt, vides, at det oprindelig hed *St. Annes Kompagni*, og at det stadig kalder sig »voris ældgamle Kompagni« og pukker paa sin Ret som Helsingørs ældste Ligkompagni. Det er da efter

al Sandsynlighed et St. Anna Gilde og har sagtens haft Forbindelse med det St. Anna Kloster, der laa hvor nu Marienlyst Slot ligger, og hvis Navn St. Annagaden har bevaret til vore Dage.

Blandt Byens Haandværkerlav er der i hvert Fald enkelte, om hvilke det bestemt vides, at de stammer fra Tiden før Reformationen. I *Skomagernes* Lavsarkiv findes saaledes et Kongebrev af 1510, ved hvilket Kong Hans givet Lavet »saadan Skraa, som vore Undersaatter, Skomagere i København By have og nydendes ere«. Der er dog her kun Tale om en Genoprettelse af Lavet, efter at alle Landets Skomagerlav 1507 var blevne ophævede. 1567 beretter Helsingørs Tingbog, at Skomagerne i fordums Dage har haft et Alter i St. Olai Kirke hos den Pille, som Skomagerne have deres Stole, og formedelst samme Alter at være kommen til den Plads og Rum, som fornævnte deres Stole paa staar. Dette viser tydeligt nok, at Lavet oprindelig har haft et lignende religiøst Tilsnit som Middelalderens Gilder. Noget lignende vides at have været Tilfældet med *Smedelavet.* Thi da Smedesvendene 1591 faar en ny Skraa, hedder det om deres tidligere Skraa, at den er given »udi gamle Dage« og derfor »udi mange sine Punkter og Artikler forholder sig efter den Vis og Brug, som udi Papisteriet medfulgte, som nu aldeles er afskaffet, dernæst er den af idelige Brug efterhaanden og langvarig Tid saa forsleden og forandret, at den ikke er saa ren og klar, at man deraf kan retteligen vide sig at forholde og efter at skikke«. Det er i god Overensstemmelse hermed, at man i et af Lavets ældste Segl ser Smedenes Helgen St. Loye.

De ældste Lavsskraaer, som findes opbevarede, er *Bagernes* af 1559, *Snedkernes* af 1581, *Skomagernes* af 1586 og *Smedesvendenes* af 1591. Desuden vides det, at der blev bevilget Skraaer til *Skomagersvendene* 1574 og *Væverne* 1592. I de fleste af disse Tilfælde er der sikkert kun Tale om en Genoprettelse af et allerede eksisterende Lav. Kun Snedkerlavet vides at være nyt Foruden de her omtalte Lav fandtes i det 16de Aarhundrede ogsaa et *Skrædderlav* og et *Slagterlav,* hvis Alder ligeledes er ukendt, men rimeligvis ret betydelig.

Den første Halvdel af det 17de Aarhundrede indtil Pesten 1654 og Svenskekrigen 1658—60 var det gamle Helsingørs Glansperiode, og i den Tid blev Lavenes Antal betydeligt forøget. Man træffer da foruden de tidligere nævnte følgende ny Lav: Badskærlavet, Guldsmedelavet, Murerlavet, Handske- og Pungmagernes Lav og endelig »Glarmestrenes, Malernes og Skaalemalernes Lav«. Mulig stammer ogsaa det noget senere nævnte Bødkerlav fra samme Tid.

Adskillige af disse Lav fik dog kun en kort Levetid. *Badskærlavet,* der 1603 fik samme Artikler som Københavns Badskærlav, bestod endnu 1704, men var ophævet 1730. For *Guldsmedelavet* publiceres $^1/_8$ 1608 den af Kongen for dette Haandværk forordnede Skraa, og Lavets Segl findes under et Hyldingsdokument af 1610, men derefter nævnes det ikke. Guldsmedenes Antal lader iøvrigt til at være ret variabelt, thi medens Byen 1751 havde 7 Guldsmede, havde den 1799 kun 2. *Murerlavet* fik Artikler 1623 og senere 1639 og 1682, men »udi den bedrøvede og alt for bekiendte Contagion« blev Lavet »som meget andet« ej af Mestrene observeret, hedder det i et Andragende, som man vistnok uden Resultat 1734 indgav om at faa Lavet oprettet paany. Der er næppe nogen Tvivl om, at der her hentydes til Pesten 1711, som sandsynligvis har bevirket en Opløsning af flere af Byens Lav. *Handske- og Pungmagerlavet,* som fik Artikler 1624, fandtes saaledes ikke 1730. 1741 stiftedes det dog paany som et »*Peltzner- og Handskemagerlav*«, der bestod indtil 1857. *Bødkerlavet* nævnes 1672 og 1730. I de nærmest følgende Aar gjorde det sig store Anstrengelser for at faa samme »sumpfmæssige« (zünftmæssige?) Rettigheder som Københavns Bødkerlav, men trods 13 Aars Anstrengelser lader det ikke til at være lykkedes. 1749 gjorde Lavet et sidste Forsøg i saa Henseende, vistnok uden Held, thi i en 1751 affattet Fortegnelse over samtlige helsingørske Lav findes Bødkerlavet ikke. Byen havde da kun 4 Bødkermestre, men skønt Antallet 1799 var steget til 9, fandtes der dog da og senere intet Bødkerlav. Om »*Glarmestrenes, Malernes og Skaalemalernes Lav*« kendes intet udover dets Lavsartikler, der maa stamme

fra 1622 eller et af de nærmest følgende Aar. Sandsynligheden taler for, at ogsaa dette Lav har haft en meget kortvarig Tilværelse.

Ved Aar 1800 fandtes der i Følge Indberetning af »Kommissionen for Lavenes Regulering i Helsingør« ialt 8 Haandværkerlav i Byen, nemlig Bagernes, Slagternes, Smedenes, Snedkernes, Skrædernes, Skomagernes, Handskemagernes og Vævernes.

Ethvert af disse Haandværk havde desuden sit Svendelav, kun om Bagersvendene bemærkes, at de hidindtil hverken have haft Oldgesell, Herberge eller Lade, hvorfor de andrager om at maatte faa en Oldgesell og en Syge- og Begravelseskasse for Svendene. Væverlavet omtales ikke oftere og havde alt længe ført en saa stille Tilværelse, at det end ikke nævnes i Fortegnelser over Byens Lav af 1730 og 1751. De 7 andre Lav bestod, indtil Lavene 1857 ophævedes og adskillige af dem vedligeholdt endda deres gamle Lavsskikke nogle Aar længere, et enkelt, Slagterlavet, har endnu ikke lagt dem paa Hylden.

Foruden de her nævnte 13 Haandværkerlav havde Helsingør adskillige andre Lav som i denne Forbindelse skal nævnes. Ved et Kongebrev af 1577 fik Byens Øvrighed Ret til at udstede Lavsartikler bl. a. til Vantsnidere, Kræmmere og Bryggere. Allerede 3 Aar før havde der været Tale om at oprette et *Bryggerlav* og i Slutningen af Aaret 1577 omtales dette som nylig oprettet. Dets Artikler af 1642 findes opbevarede, men det maa ret snart være bleven ophævet, thi 1670 hører man, at et Bryggerlav skal stiftes, og fra 1672 findes opbevaret et Udkast til ny Artikler for Lavet. Hvis det da er bleven stiftet, har dets Levetid kun været kort, thi 1687 er der atter Tale om at stifte et Bryggerlav. Om Lavets senere Eksistens vides kun, at det nævnes 1749. I Bryggerlavet optoges ærlige Købmænd (Kræmmere undtagen), men derimod hedder det i Lavets Artikler, at »alle Haandværksmænd skal være forment at maa komme udi Bryggerorden«.

1632 fik Byen endnu et Købmandslav, nemlig *Skudeskippernes Lav*. Dette oprettedes for at hindre, at fremmede tilegnede sig den Forret, som Helsingørs Købmænd paa Grund af Byens ringe Opland

havde faaet til at købe Korn »i Aalborg Fjord og Isefjord og her paa Rheden«. Lavet omfattede »menige Skudeskippere« og »de, som Søfarten bruger«, hvilket vel maa være de Købmænd, som selv holdt Handelsskibe. Lavets Artikler kaldes da ogsaa »Købmænds og Skudeskipperes Lavsret«.

Kræmmerne fik 1744 et eget Lav, der bestod indtil 1857 og hvis umiddelbare Fortsættelse er Helsingørs Handelsforening. Kræmmernes Antal var 1751 kun 18, men i Følge »Helsingørs Lommebog for 1799« fandtes der i dette Aar 45 »Grosserere, Købmænd og handlende« foruden 44 »Bryggere og Brændevinsmænd«.

Skønt de fleste af Byens Lav i Følge deres Lavsartikler selv besørgede Ligbæringen inden for deres Kreds, opstod der dog særlige Ligbærerlav. De mest konstante af disse var *Helsingørs store og lille Ligkompagni*, af hvilke det første er stiftet under Pesten 1654, medens det sidste som tidligere omtalt er betydelig ældre. Disse to Lav blev 1815 forenede til et Ligbærerlav, der endnu bestaar. 1731—34 havde Byen et tredje Ligbærerlav. Det gik under Navn af »*det forenede*«, men bukkede under i Konkurrencen med de to førstnævnte.

Foruden de her nævnte Lav havde Helsingør et *Vognmandslav*, der nævnes 1617, og som med nogle Afbrydelser bestod det 18de Aarhundrede igennem, et »*Lods- og Jordejernes Lav*«, som stiftedes eller vel snarere genoprettedes 1715 og bestod til 1825, da »Lavet indgaar med Forestilling til Magistraten om, at denne Forening ved Jordejerlav som aldeles ikke passende til Nutidernes Indretning, og som overflødig og tid- og pengespildende, maatte bortfalde«, et *Færgelav* og vistnok tillige et *Dragerlav*.

Færgelavet fik Lavsartikler 1630, og før den Tid har det næppe eksisteret. I det 16de Aarhundrede synes det, som om Byen selv holdt en Færge til at befordre rejsende over Sundet. 1563 hedder det saaledes, at ingen maa overføre noget eller nogen (Herre- og Riddersmand), naar Byens Færge eller Færgebaade er til Stede. Lavet bestod, indtil Færgefarten 1882 blev frigiven.

Af de her nævnte Lav er adskillige Sjældenheder i danske Provinsbyer. Det gælder bl. a. Murerlavet, Bødkerlavet, Malerlavet og Færgelavet. Det sidstnævnte talte i det 18de Aarhundrede 80—100 af Byens 300—350 »Borgere«.

I Helsingør holdt Lavene som andetsteds deres offentlige Lavsoptog ved Skiltflytning og ved Majfest. En *Skiltflytning* her i Landet er iøvrigt for første Gang nævnt 1597 i Helsingørs Smedesvendes Lavsbog, hvor det meddeles, at der blev givet et Par Mark til Spillemændene, »der Stangen blef fløt«. *Majfester* holdtes endnu i 1860'erne af Bøssemagerlavet paa Kronborg Geværfabrik. Festen var der paa en mærkelig Maade bleven sammenblandet med Svendeindvielsen. Den varede fra Pinsedags Morgen til 3dje Pinsedags Eftermiddag, og de Fester, der endnu den Dag i Dag aarlig fejres i Hammermølleskoven 2den og 3dje Pinsedag, er formodentlig de sidste Rester heraf.

Ikke mindre storslaaede end disse Fester var *Færgelavets Fastelavnsfester*. Naar Føret tillod det, trak man nogle Baade paa Land, riggede dem til og satte Slædemeder under dem. Derefter gik Kaneturen om Eftermiddagen til Fredensborg og om Aftenen hjem til Helsingør, hvor man tog en lille Svingom.

Den saakaldte »*Bloksbjærgridning*« er vistnok ogsaa en Skik, som er ejendommelig for Helsingør og Omegn og mulig kan have Forbindelse med gamle Lavsoptog. Den foregik Onsdag og Lørdag før Paaske og gik for sig paa følgende Maade. Læredrengene tog en Stige og anbragte paa den en stor Dukke, som de om Onsdagen i stor Procession bar gennem Gaderne, imedens de sang: »Nu rider vi til Bloksbjærg, til Bloksbjærg, til Bloksbjærg«. Den følgende Lørdag red man paa samme Maade *fra* Bloksbjærg. Stigen var i Reglen en Brandstige, som man havde laant uden Tilladelse; og hvis en Vægter eller Politibetjent desaarsag greb ind, blev han undertiden selv baaren i Procession i Stedet for Dukken. Skikken fandtes iøvrigt ikke alene i Helsingør, men ogsaa i et Par nærliggende Landsbyer, Borsholm og Hellebæk.

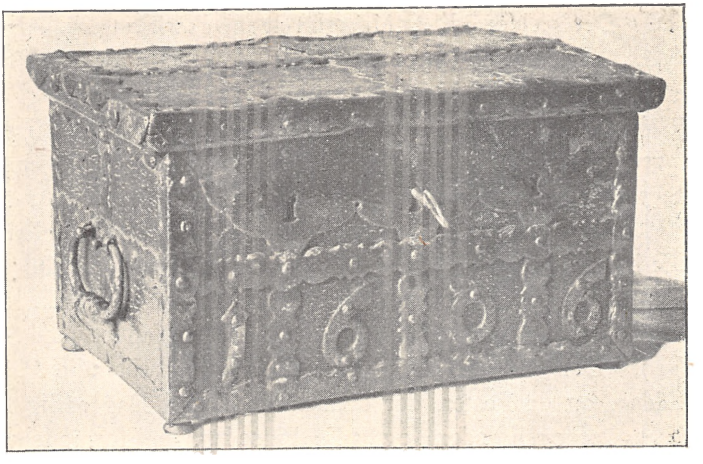

1. Smedelavets Lade. 1606.

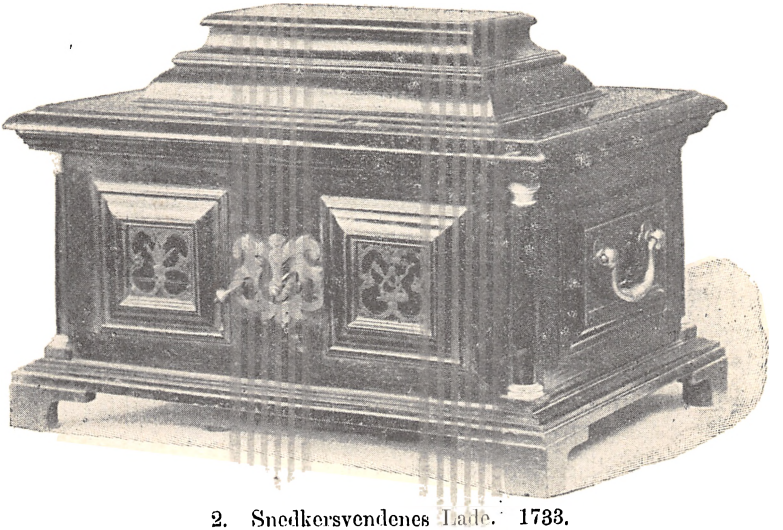

2. Snedkersvendenes Lade. 1733.

Helsingørske Lavsgenstande.

Lader og Bøsser. I ældre Lavsskraaer træffes hyppig en Bestemmelse om, at Lavet skal have et sikkert Gemme for sine Dokumenter og værdifulde Genstande. Et saadant Gemme gik oprindelig under Navn af *Bøsse* eller *Skrin.* Hyppig hedder det, at Skrinet skal være »velbeslagen« og med to eller tre Laase og »underschedlige Meenlöchelser«.

Det ældste Lavsskrin, der er opbevaret fra danske Lav, er et fladt, aflangt, firkantet Skrin af Kobber med Aarstal 1519. Det findes paa Odense Museum og har tilhørt Odense Skomagersvende, og det betegnes som Lavets »Bøsse«. Senere blev Ordet »Lade« den almindelige Betegnelse for den solide Trækasse, hvori Lavets Sager gemtes, og »Bøsse« betegner da den cylindriske Træ- eller Metaldaase, som havde sin Plads i Laden og hvori de rede Penge gemtes.

Af slige *Bøsser* har de helsingørske Lav efterladt sig 6, af hvilke 1 har tilhørt Skomagerlavet, 1 Smedelavet og 4 tilhører det nu bestaaende Slagterlav.

Smedenes Bøsse er af Træ og forsynet med en kunstfærdig Laas, hvis Nøglehul først kommer til Syne, naar man trykker paa en skjult Fjeder. En af Slagternes Bøsser af Metal og forsynet med en Messingplade, paa hvilken ses et Oksehoved, to Økser overkors og et Livgehæng med Slagterkniv og Strygestaal. Det er rimeligst, at Lavet som Regel har haft flere Bøsser, da man havde forskellige Pengebeholdninger at holde Rede paa. Først Tidepengene, den bestemte Afgift, som Svendene betalte til Lavet og som skulde anvendes til Hjælp for tilrejsende eller syge Svende, dernæst Mesterlavets særlige Kassebeholdning, endvidere havde man undertiden, som f. Eks. i Helsingørs Skomagerlav, en egen Kasse til Ligklædets Vedligeholdelse, og i saa godt som alle Lav fandtes en Fattigbøsse, i hvilken man lagde den Del af indkomne Bøder, der i Følge Lavets Vedtægt skulde tilfalde de fattige.

Mere interessante end de opbevarede Pengebøsser er dog *Laderne*. Af disse findes bevaret 12—14 helsingørske. En Del af disse er kun simple Trækasser, hyppigst dog af Egetræ og med særdeles solid Laas. Adskillige af dem udmærker sig ved deres solide og samtidig stilfulde Jærnbeslag, saaledes Smedemestrenes af 1606 (Fig. 1), der aabenbart er Alderspræsidenten, og Færgelavets med Aarstallet 1696. I tre af dem er derimod Snedkerarbejdet det fremtrædende. Disse tre er Snedkermestrenes (1667), Snedkersvendenes (1733) og Smedesvendenes (1762). Den sidste er af Egetræ, fineret med Ibenholt og udmærker sig ved et Par smukke Jærnhængsler, Spejl indvendig i Laaget og to Messingplader med Kendemærkerne for de forskellige Grene af Smedefaget (Fig. 23).

Det var kun naturligt, at Lavene ofrede særlig Omhu paa Laden. Den var ved Siden af Velkomsten Lavets Pragtstykke, der ved Skiltflytning bares i Procession. Den rummede Lavets Penge, Signet og øvrige Værdigenstande, og fremfor alt Lavsskraaen og de zünftige Vedtægter, der oplæstes ved Lavsstævne. Og den var tillige i sig selv en Slags Pagtens Ark, et Symbol for de zünftige Love, som ubrødeligt skulde iagttages overalt, hvor man havde indført tysk Haandværksskik (Haandwercks Gebrauch und Gerechtigkeit — Handwercks Gewohnheit).

Før Laden aabnedes, skulde alle Vaaben afleveres; og naar Laden var aaben, var Retten sat. Der gjaldt da særlige Anstands- og Ordensregler. Krænkelse af den Ro, der skulde herske »for aaben Lade«, var en Forhaanelse af den zünftige Domstol og blev strengt straffet. Da en helsingørsk Skomagersvend Peter Hamburger 1718 havde »formastet sig til at slaa Svendenes Lade i«, »hvilket strecker dennem til Tort og Beskæmmelse«, blev man da straks enig om, at han var »straffældig til Lavet«. Ganske vist havde Oldermanden »skældet ham for en Hundsfott og slaget hannem paa Øret«, men det blev en Sag for sig, som maatte afgøres ved Politiretten. Hamburger maatte bøde ialt $12^1/_2$ Mark til Lavet.

Signeter og Segl. Seglet under et Dokument var i gamle Dage det samme som Underskrift. Skrive- og Læsefærdighed var ikke

3. Bagernes Lavssegl.

„Dette er Bager(nis) (L)avgs Segel i Helsingøer."

4. Bagernes Lavssegl.

„Bagernis Lavgs Segel i Helsingør."

5. Badskærernes Lavssegl.

„Der: Bol: Ber: Amt: Sigel: zv: Helschenor. 1603."

6. Guldsmedenes Lavssegl.

„Dette er Gvlssmidt Lavs Seil i Helsingør. 1610."

08.

7. Handske- og Pungmagerlavets Segl.

„Hanskemager Laus Stem pel i Helsingør. 1. 6. 4. 5."

08.

8. Peltzner- og Handskemagerlavets Segl.

„Pels. Og. Handskemagernes. Ampt. Seigel. i Helsingør. 1743."

almindelig, og Seglet havde da den Fordel at kunne haandteres af Folk, der ikke kunde skrive. Ja, hvad mere var. Det indeholdt gerne et eller andet Vaaben eller Symbol, som gjorde, at det kunde tydes selv af dem, der ikke kunde læse. Ethvert Lærebrev skulde være forsynet med Lavssegl for at være gyldigt, i modsat Fald var det »et løst Bænkebrev«. 1662 klager Helsingørs Murere over, at deres Oldermands Lærebrev ikke er forsynet med Lavssegl. Ja, da Stralsunds Snedkerlav 1681 sender en Mand til Helsingør for at erhverve en Kopi af den Afskrift af de stralsundske Artikler, som Helsingoranerne 1649 havde faaet i Stralsund, turde man ikke imødekomme hans Ønske, før han mødte med en skriftlig Fuldmagt forsynet med Stralsund Snedkerlavs Segl. Signetet var derfor en vigtig Genstand. Det gemtes i Laden under Oldermandens Varetægt. Fra de helsingørske Lav er kun bevaret 5 Signeter (Fig. 7, 8, 10, 17 og 18), af hvilke to er forsynede med drejede Signetæsker af Træ (Fig. 28); derimod kender man ialt 18 helsingørske Lavssegl. De 12 af disse[1] er tidligere gengivne i Professor C. Nyrops: »Danske Haandværkerlavs Segl« i Tidsskrift for Kunstindustri 1897, hvorimod Resten er senere fundne.

Paa begge Bagerseglene ses Strutten, hvis Navn kommer af Ordet »Strud«, d. e. Yderende. »Enhver Pølse har to Strude«. Om Kringlen kan bemærkes, at de islandske Ord kringr og kringla begge betyder Kreds, og at Kringlen aabenbart er det hedenske Ringbrød (»Ringelbrod«), der ved Kristendommens Indflydelse har forandret Form, idet Ringen er skaaret over og dens Ender lagt over Kors. Det runde Brød i Nr. 3 er sagtens en Bolle, men kan dog mulig ogsaa tydes som et rundt Rugbrød (»Leve«).

Det Segl, man har bevaret fra Badskærlavet, der ogsaa undertiden kaldes Bartskær-, men sjældnere Barberlavet, viser ved sin tyske Indskrift Tegn til zünftig Paavirkning. I dets Skraa af 1603 træffer man den for sin Tid ganske ny Bestemmelse, at en udlært Svend skal »vandre udi fremmede Land paa sit Embede (d. e. Haandværk) udi fire samfulde Aar, paa det han desbedre kan blive brugt og

[1] Fig. 3, 4, 5, 6, 9, 11, 12, 13, 15, 16, 20 og 21.

9. Skomagernes Lavssegl.

„Skomager Lavs Signet i Helsingør 1690."

10. Skomagernes Lavssegl.

„Skomager Lavs i Helsingør S."

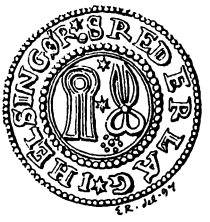

11. Skræddernes Lavssegl.

„Sreder lag i Helsingør."

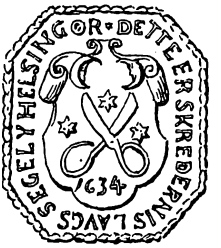

08.

12. Skræddernes Lavssegl.

„Dette er Skredernis Lavgs Segel y Helsingør. 1634."

13. Slagternes Lavssegl.

„Hellsingørs Slachters Lavs Seil. 1601."

08.

14. Slagternes Lavssegl.

„Helsingøers Slagters Seill. 1767."

undervist udi Lægekunsten, saafremt han vil have Arbejde hos Badskærere i Helsingør«. De forskellige Genstande, som ses i Seglet, er blevne tydede som en Salvebuddike (til højre), et Sneppertjern (til venstre), en Tang og en uheldig tegnet Simennaal (i Midten).

I Guldsmedeseglet (Fig. 6) ses en kunstfærdig udført Pokal, hvilket er Guldsmedenes almindelige Symbol. Paa begge Handskemagerseglene findes en Handske, men foruden denne findes paa Fig. 7 en Genstand, der mulig skal være Pungmagernes Symbol, ligesom Lammet med Sejrsfanen paa Fig. 8 utvivlsomt er Pelsnernes Mærke.

De to Skomagersegl (Fig. 9 og 10) har begge en ejendommelig formet Kniv, der brugtes af Skomagerne i den Tid, de selv tilberedte deres Læder. Skræddernes Tegn var Saksen. Den findes paa Fane, Segl og Velkomstskilt. Paa det ældste Segl (Fig. 11) ses to Sakse, en almindelig Saks og en, der mere ligner en Uldsaks. Denne var aabenbart i Brug paa den Tid, thi naar der i et Skifte af 1606 nævnes $2^1/_2$ Dusin »fore Sakse«[1], kan der næppe være Tvivl om, at der menes Faaresakse, d. e. Uldsakse. Saksen i Seglet adskiller sig dog fra vor Tids Uldsaks ved at have brat afskaarne Ender. Det menes, at den er en Overskærersaks, og at den brugtes til at klippe Luven af Tøj. Men hvad betyder Stjernerne og Maanerne, der findes i disse og adskillige andre Skrædderlavssegl?

Paa de to Slagtersegl (Fig. 13 og 14) er Emnet ens: en Ko, som bliver slaaet for Panden. Paa det ældste Segl holder en Mand ved den dødsdømte, medens Slagteren svinger Øksen med fuld Kraft, hvorimod Koen paa det ældste Segl ikke synes at nære nogen videre Frygt for Slaget, der da ogsaa føres med nænsom Haand.

Smedenes Lavssegl, og da særlig det ældste af disse (Fig. 15), er særlig interessante. Det kan iøvrigt bemærkes, at Helsingørs Smede har haft et endnu ældre Segl, brugt 1592. Kun det midterste Parti af det var bevaret, hvorimod Omskriften var borte. Der syntes midt i Seglet at have været en menneskelignende Figur, som fyldte Størstedelen af dette, og som sagtens har været Smedenes Helgen St. Loye. Denne ses paa Seglet af 1603 staaende til venstre med

[1] J. Olrik: Borgerl. Hjem i Helsingør, S. 132.

15. Smedenes Lavssegl.

„Sigillvm Fabri Helsingorensis in Dania Ano 1603."

16. Smedesvendenes Lavssegl.

„Smedesvendenes Segl i Helsingør."

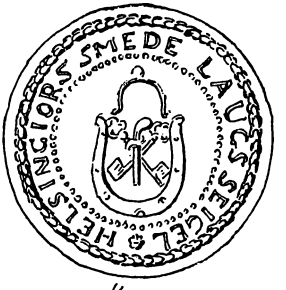

17. Smedenes Lavssegl.

„Helsingiors Smede Laugs Seigel."

18. Nagelsmed W. Hüsigs Segl.

19. Snedkerlavets første Oldermand Jesper Matthiesens Segl. 1604.

20. Snedkernes Lavssegl.

„Sneker Lav i Helsennør Amt Zel."

21. Vævernes Lavssegl.

„Dette Singuet Hør til Vefverens Laves Hvs."

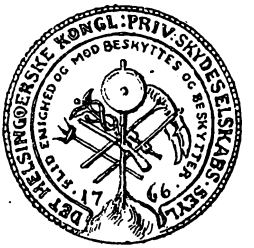

22. Skydelavets Segl.

„Det helsingoerske Kongl: priv: Skydeselskabs Segl. Flid Enighed og Mod beskyttes og beskytter. 1766."

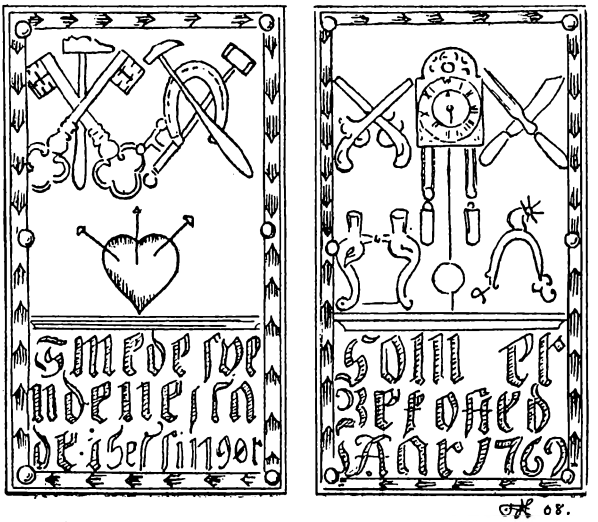

23. To graverede Metalplader af Smedesvendenes Lade.
„Smedesvendenes Lade i Helsingør som er bekosted Aar 1762."

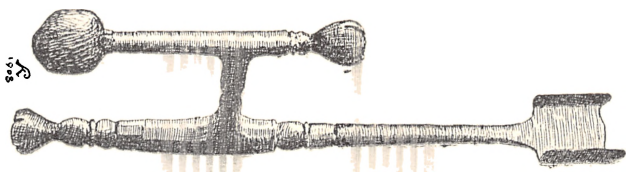

24. Et Virkejærn.

Hammer, Ambolt og Bispestav. Til højre staar Døden med Timeglasset. Paa Skjoldet ses Symboler for de forskellige Grene af Smedefaget, en Hestesko (Grovsmed), to Nøgler og to Laase (Kleinsmed), en Spore (Sporemager), tre Knive (Knivsmed), og tre Sværd (Sværdfeger), for neden en ildspyende Drage, der symboliserer Ilden, som forener disse Haandværk. Paa Fig. 23 ses lignende Symboler, hvoriblandt nogle ny, saaledes de tre Nagler i Hjærtet, Nagelsmedenes Tegn, der ses endnu fuldstændigere paa Fig. 18[1]. Uret viser det mærkelige, at Urmagerne stod i Smedelavet. Dette fandt Sted baade i det 17de og 18de Aarhundrede og gjaldt saavel »stor Urmager« som »lille Uhrmager«. Figuren til venstre for Pendulet er tydet som en Trense. Det Redskab, der ligesom Hammeren ligger tværs over Hesteskoen, findes paa adskillige Smedelavs Segl og er tidligere — ganske vist med alt Forbehold — tydet som en Art Nøgle eller Dirk — i et enkelt Tilfælde som en Hammer. Vi bringer derfor nedenfor (Fig. 24) Billedet af et Virkejærn, et Redskab, som benyttedes til at beskære Hestehoven med ved den ældre Beslagmetode, da een Mand holdt op, medens en anden lagde Skoen under. Et Blik paa dette Redskab vil overbevise enhver om, at det omtalte Redskab er et daarligt tegnet Virkejærn[2]. De to yngre Smedesegl (Fig. 16 og 17) indeholder intet nyt. Snedkerseglet indeholder til højre to let kendelige Snedkerredskaber og til venstre et tvivlsomt — maaske snarere et Stykke Snedkerarbejde end et Stykke Værktøj. I Væverseglet (Fig. 21) ses nederst en Skytte, derover en Uldsaks samt et ukendt Væverredskab. Paa Skydelavets Segl ses i Midten Skiven, til venstre en Trefork, et Gevær og en Merkurstav, til højre en Rive og en Fane. Som Forklaring paa disse Symboler hidsættes følgende Vers af Skydelavets Protokol 1772:

[1] Paa tre københavnske Nagelsmedelader, der opbevares paa Folkemuseet, er den i Hüsigs Segl fremstillede symbolske Figur indlagt i Laaget, ligesom den ogsaa genfindes paa flere andre af Nagelsmedenes Lavssager. Naar Oldgesellen byder den unge Nagelsmed Velkommen i Lavet, udtaler han ved Velkomstdrikken Ønket om, at den unge maa opføre sig som en retskaffen „Hertz-Kron-Anker und Schiff-schwartzer Nagelschmied Geselle". (C. Nyrop: Haandværksskik, S. 87.)

[2] Smlgn. C. Nyrop: Danske Lavssegl, S. 201—203, Fig. 259, 271, 279 og 281.

25. Bøssemagernes Skafferstok.

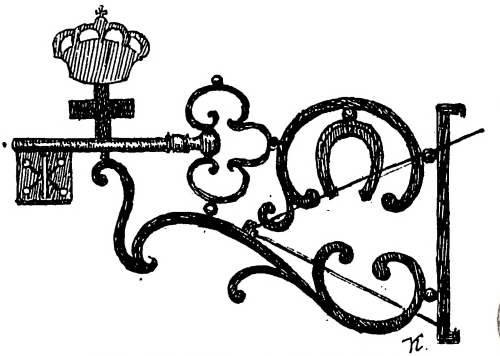

26. Smedekrocns Fancholder.
Fanestangen sættes i Nøglepiben.

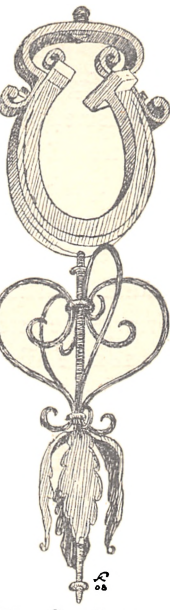

27. Smedenes Stueskilt.

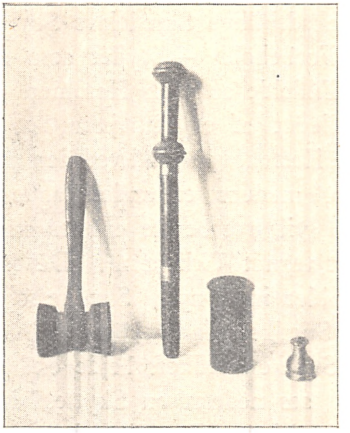

28. Smedenes Lydhammer, Skafferstok, Signetdaase og Signet.
¼ Hammerens Skaft og Hoved er af Jærn. Den vejer $5^3/_4$ Pd.

29. Handskemagernes Skafferstok.

»O Fredens Gud lad Freden boe
I Tvilling Riigets Egne
At Landets Sikkerhed og Roe
Maae tjene allevegne
Til Handelens Udbredelse
Landvæsenets Floer og Nytte
Enhver da med Fornøjelse
Skal være Fugle-Skytte.

Skafferstok. Regimentsstok. Lydhammer. Naar Laden var aaben, var Oldermanden — eller i Svendenes Lav Oldgesellen — Dirigent. Lydhammeren eller Skafferstokken erstattede Dirigentklokken. Lydhammeren, som vi nu kun ser i Brug som Auktionshammer, var i Reglen en lille Træhammer. Den her afbildede Lydhammer, som har tilhørt Helsingørs Smedesvende og om hvilke Øjenvidner har berettet, at den endnu brugtes ved 1860, er derimod anderledes solid. Saavel Hammer som Skaft er af Jærn, og dens samlede Vægt er $5^3/_4$ Pd. Af Skafferstokke er bevaret en af Smedenes og en af Handskemagernes. Den første er forsynet med Elfenbensringe og Hoved samt en Sølvring, den anden er af Træ og i Spidsen formet som en Handske. Den i Fig. 25 gengivne Skafferstok har tilhørt Bøssemagerne ved Hellebæk Geværfabrik. Den adskiller sig fra de andre ved at være firkantet og forsynet med forskelligt farvede Sløjfer og Baand. Den firkantede Form for Skafferstokken menes at være den ældste og leder Tanken hen paa de ligeledes i Lavene benyttede Skarvestokke, paa hvilke man førte Regnskab ved indridsede Streger. Sløjferne minder os om en anden Brug man gjorde af Skafferstokken. Ved Skiltflytning gik et Par Svende ved Siden af Laden med de sløjfeprydede Skafferstokke som Marskalsstave. Det kan endnu tilføjes, at der ogsaa meldes om, at man ved Lavsdrikkens Afslutning bankede med Skafferstokken paa de tomme Tønder for at minde Gæsterne om, at det var Tid at gaa hjem.

Ligstager og Ligklæde. En ældgammel Skik var det, at Lavene bar deres døde til deres sidste Hvilested. Denne Skik krævede betydelige Ekstraudgifter for Lavene. Der skulde holdes Ligbaare, Skamler, Ligklæde og i tidligere Tid, da man brændte Lys over

Liget, tillige et Par store Lysestager. I Begravelsesforordningen af 1682 hed det imidlertid: »Ingen Vokslys maa omkring Liget i Ligstuerne eller paa Kirkegulvet opsættes« . . . . . »under 20 Rdlr.'s Straf«. Lavene havde derefter ingen Brug for deres Ligstager. 1692 beretter Helsingørs Skomageres Lavsbog, at Lavets Messinglysestager er solgt, fordi de ikke nu imod Forordningen maa bruges. Paa Alteret i Tikøb Kirke staar den Dag i Dag et Par store Malmstager, der bærer Indskriften: DE. TE. ER. SKRDERNIS. LAVS. STAGE I. HELSING. Ø. R. ME. FECIT. MATTHIS. HECHT. ANNO. 1681. Der er saaledes ingen Tvivl om, at vi her har for os Skræddernes Ligstager, som sandsynligvis er solgt til Kirken. Foruden disse Stager er af »Ligrekvisiter« kun bevaret Færgemændenes Ligklæde samt en meget medtaget Lade til Opbevaring af Ligklæder.

Velkomst. Velkomstskilte. Drikkekar. Oprindelig brugte man i Gilderne og de ældste Lav *Drikkekar* af Træ. Af Trækar og -Bægre, som med Vished vides at have tilhørt et Haandværkerlav, findes nu kun en eneste stor Træskaal paa Odense Museum. Den er fra Aar 1600. Forfatteren af disse Linier er kommen i Besiddelse af en helsingørsk Træskaal af nøjagtig samme Form, ca. 14 Tm. i Diameter. Den vil med al Sandsynlighed kunne henføres til et helsingørsk Lav; men hvad den mulig har baaret af Indskrifter om sin nævnte Bestemmelse, har en ond Skæbne berøvet den. Den var efter mange Omskiftelser endt som Hønsetrug. Iøvrigt er et Par Tinkrus og et enkelt Tinbæger alt, hvad der vides at være bevaret af Drikkekar fra helsingørske Lav; men forhaabentlig vil der ved nøjere Undersøgelse komme mere for Dagen.

Af *Velkomster* er kun Slagternes tilbage; men der gaar dunkle Sagn om, at Snedkernes skal findes i privat Eje i København. Derimod findes der ikke saa ganske faa Velkomstskilte. Handskemagerne og Skræddersvendene har efterladt sig hver 1, Bagerne 13 og Slagterne, som endnu bruger deres Velkomst, har den prydet med 40—50 Sølvskilte, af hvilke det ældste er fra 1745.

Det er en bekendt Sag, at enhver ny Svend eller Mester, som optoges i Lavet, skulde drikke af Velkomsten, naar han havde klaret alle Skær og var anerkendt som Lavsbroder. Derved blev han

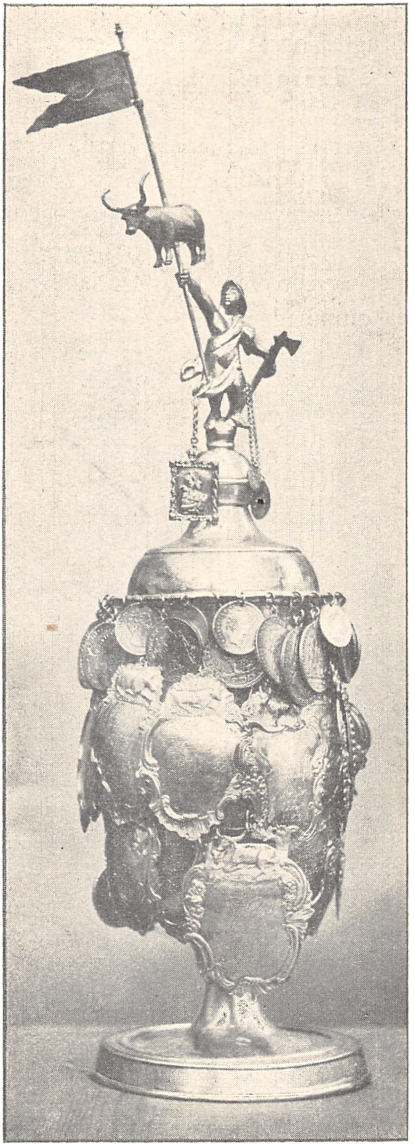

30. Slagterlavets Velkomst.
Indskrift: „Lad ædel Venskab, Fryd og Glæde Omskygge hver, her er til stede. 26. Februar 1834."

Nogle Indskrifter paa Slagterlavets Velkomstskilte.

Jeg Diderich Folchman | Haver
været | 3de Gange | Oldermand
for | Slagter Lauget | og | i min
Tid er | Welkomsten | I Stand
Sat. 1779.

Jeg Lars Christian Dahl
Som Slagter Svend
givet
Dette Skielt
Til En ære.
Helsingøer d. 13. Febr. 1782.

Jeg Jørgen Larsen Holm | som
Slagter Svend | Lære hos |
Christop: Olsen | Giver dette Skilt
til | Welkomstens ære.
Helsingør d. 13. Febr. 1782.

Mester Hans Larsen er mit Navn
af mig ønskes Fryd Lycke og gavn;
at den støtte Søefart maae florere
Stude, Faar og Quæg maae leve
da vor noble Laug,
ved Guds bistand kan bravere.
1775.

Paa det firkantede Skilt, der hænger paa Fanestangen, og bærer Billedet af en dansk Konge (Fr. V.?):

All Glæde Sundhed Fred
Gud send til Kongen ned
Saa hielpes den af nød
som fattes daglig brød.
N. P. S. B.

Paa et Skilt med Oksefigur:

Er det ey meget rart
Her staaer en Velskabt Oxe
Toe horn haver han vel udi panden sin
Skiønt han fortiden nu er ikke til at slagte
dog skal han bøie ned med alle Fire been.
H. C. Rasmussen
Slagter og Mester
her i Byen. 1787.

»forenet i Lavet«. Denne Skik brugtes ogsaa udenfor Haandværkerlavene, saaledes i Helsingørs store Ligkompagni. Ja, her er det endog 1746 »til Remarque forefaldet«, at »en Kompagnibroder, navnlig Richard Eberle, Snedker, efter at han allerede havde været i Kompagniet udi 50 Aar, fornyede sit Broderskab i hans Alder 79 Aar« og maatte i den Anledning »igen honnorere Kompagniet med at drikke Velkomsten anden Gang i samtlig Magistratens og Brødrenes Overværelse, som Kompagniet agtede for godt at lade protokollere til Amindelse for de Efterkommende«.

Ret almindeligt berettes der om de helsingørske Lavs Velkomster, at de havde »en Mand af Sølv ovenpaa staaende«. Slagternes Velkomst er udstyret paa samme Maade. Om Skomagernes beretter Øjenvidner, at der ovenpaa Laaget stod en enbenet Mand med en Fane. Den samme enbenede Mand stod ogsaa paa Skomagernes Kroskilt, og nulevende gamle Lavssvende ved at berette, at Manden var Hans von Sagan. I Slaget ved Rudau 1370 var det en tapper Skomagersvend af dette Navn, der bragte den tyske Kejser Karl IV Sejr over Litauerne. Til Tak for det udviste Mod, der kostede Helten hans ene Ben, gav Kejseren Skomagerne Ret til at føre den tyske Rigsørn som Mærke. Denne Skik bredte sig til de zünftige Skomagerlav herhjemme, og Hans v. Sagan træffes overalt paa de zünftige Skomageres Skilte og Velkomster. Desværre er alle helsingørske Hans v. Sagan-Figurer forsvundne. Den sidste, der maaske stammede fra Skomagerskiltet, havde en gammel helsingørsk Skomager stillet op paa en Pæl i sin Have for saaledes at bevare Mindet om Lavets zünftige Dage.

Om Helsingørs Skræddere siger flere samstemmende Beretninger, at det var dem forbudt at have en Velkomst af Sølv. Under Krigen 1807—14 — eller maaske snarere ved Statsbankerotten 1813 — havde man opfordret samtlige helsingørske Lav til at skænke deres Sølvvelkomst. De gjorde det alle undtagen Skrædderne. Magistraten fratog da Skrædderne deres Velkomst og befalede, at de for Fremtiden kun maatte have Velkomst af Tin[1]. Blandt Velkomst-

[1] Om Skræddernes Nærighed berettes iøvrigt i Helsingørs Avis 25—2—1847, at ved en Indsamling for trængende Haandværkere i København, havde ikke

32 og 33. To af Bagerlavets Velkomstskilte. 1682 og 1710.

Det første indeholder saavel Mandens som Hustruens Navn. Det samme er Tilfældet med et af Slagterlavets Skilte, paa hvilket der læses: I. Kruuse. Nille Kruuse. 1783.

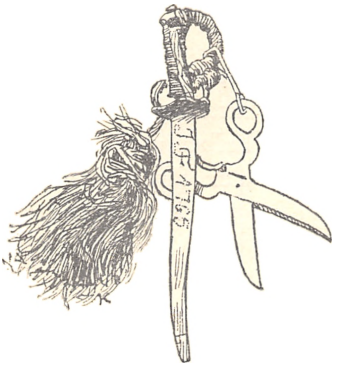

34.

Et af Skræderlavets Velkomstskilte 1765.

skiltene er Skræddernes det ejendommeligste. Det bestaar af en lille Kaarde og en Saks, forenede ved en Dusk, alt af Sølv. Kaarden bærer Aarstallet 1765. Adskillige af Velkomstskiltene er Sølvmønter, tit udenlandske. Blandt Bagernes og Slagternes findes imidlertid ogsaa flere særdeles smukt udstyrede Skilte. Ejendommeligt for enkelte af dem er, at de bærer ikke alene Mandens, men ogsaa Konens Navn, hvilket peger hen paa den Tid, da Hustruen var »Lavssøster«. Helsingørs Snedkeres Lade bærer ligeledes ikke alene Giverens Navn: Jens Mortensen, men ogsaa Hustruens: Margrete Hansdatter.

Kroskilt. Fane. Ethvert zünftigt Lav skulde have en Svendekro, hvor de vandrende Svende kunde faa Herberg. Den første Gang, en Svendekro paa dansk Grund omtales, er i Helsingørs Smedesvendes Skraa af 1591. Udenpaa Krohuset skulde udhænges et Brædt, hedder det ofte, saa Svendene kunde finde den. Senere blev Skiltene dog som oftest af Jærn og smukt udstyrede. Men desværre holdt Udhængsskiltene sjældent længe. I Helsingør findes i Brudstykker bevaret Smedenes *Lavsskilt,* men det er kun fra 1850'erne. Desuden findes Smedekroens Faneholder, der vistnok er betydeligt ældre. Den bærer en stor Nøgle, der er indrettet saaledes, at Fanen kan anbringes i Nøglepiben.

Af Faner er bevaret Skræddernes, Skomagernes, Smedesvendenes og Snedkersvendenes. Paa Skræddernes ses en mægtig Saks, som holdes af to Løver. Paa Folkemuseet findes Smedenes Stueskilt. Det har ved 1860 hængt i »den forgyldte Hue« i Stjernegade, hvor Snedkere, Bagere, Smede og Sadelmagere havde fælles Kro. Hvert Fag havde sit eget Bord, og over Bordet hængte Stueskiltet. Sadelmagernes var en Sadel i en Glaskasse.

Naar den vandrende Svend kom til Svendekroen, skulde han omskikkes (for at høre om Arbejde) fra den ældste Mester til den yngste efter *Valtavlen* eller som den ogsaa kaldes *Mestertavlen.* Paa Folkemuseet findes kun to saadanne Tavler, den ene er Helsingørs

en eneste af Københavns 5—600 Skræddere givet Bidrag, hvorimod to Tredjedele af dem, der forlangte Understøttelse, var Skræddere.

35. Snedkersvendenes Fane.

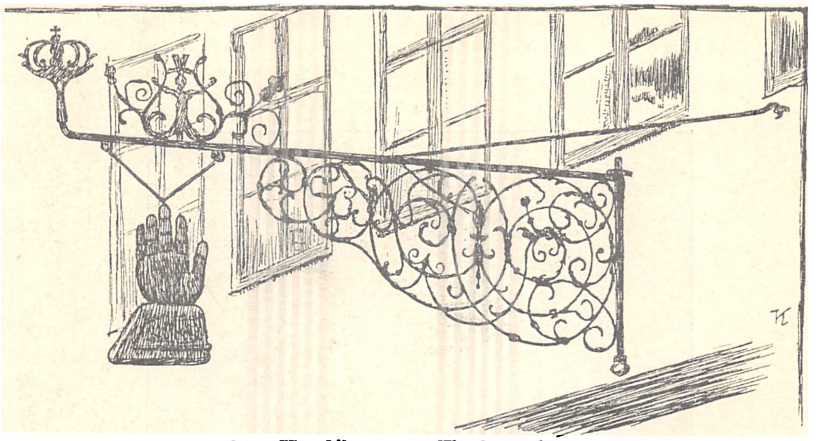

36. Handskemager Høybyes Skilt.

Indskrift: J. A. Høybye 1793—1812. C. F. Høybye 1842—1880. I. L. E. Høybye.

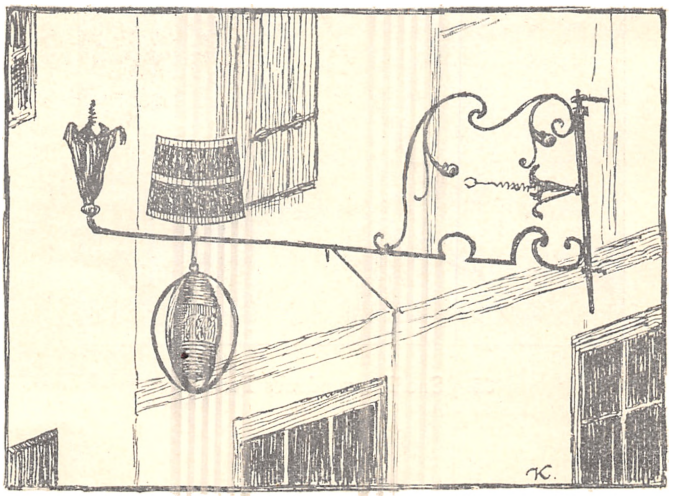

37. Bødker Schubells Skilt.

Paa Tønden ses Aarstallet 1773.

Snedkersvendes »Valtavle«, den anden en »Mestertavle« fra Bøssemagerlavet ved Kronborg Geværfabrik i Hellebæk.

Sammen med de her nævnte Lavsgenstande bør omtales nogle gamle Haandværkerskilte (Fig. 36 og 37), der vilde være en Pryd for et eventuelt Museum. Desuden bør Opmærksomheden henledes paa, at det sikkert ikke er saa ganske faa helsingørske Haandværkeres Arbejder, som vil kunne efterspores. Hr. Museumsassistent Chr. A. Jensen har saaledes for nylig gjort udførlig Rede for, hvilke Haandværksmestre der har udført forskellige Arbejder i Olai Kirke. Gert von Egen, der smedede Fr. II's Gravmonument, og Caspar Fincke, der udførte det prægtige Jærngitter foran Chr. IV's Kapel i Roskilde, boede begge i Helsingør, ja, den sidste spillede en stor Rolle som Medlem af Helsingørs Smedelav. Hertil skal føjes, at den førnævnte helsingørske Snedkermester Jens Mortensen, der har lavet Helsingørs Snedkerlavs Lade, tillige har efterladt sig en Række andre Arbejder, saaledes finerede Skuffer eller Tavler til Indsamling af Gaver, saavel i Mariæ som i Olai Kirke. Endvidere en Altertavle og en Oblatæske i Klosteret. Et Par andre Arbejder, som nu under Mariæ-Kirkens Restaurering kun vanskeligt er tilgængelige, stammer ogsaa saavidt erindres fra hans Haand.

31. Kronborg Fabriks Mestertavle.

Skulde der ud over det her nævnte et eller andet Sted være bevaret andre helsingørske Lavsgenstande, ældre Haandværkerarbejder,

Værktøj eller lignende Ting af Interesse — og der findes jo sikkert adskilligt —, vilde Forf. af disse Linier være taknemmelig for en Meddelelse herom. Skulde det ad denne Vej lykkes at faa nøjagtig Rede paa, hvad der er bevaret af Genstande, der kan belyse Haandværk og Lavsliv i Helsingør, og derved paa et enkelt Omraade at forberede Oprettelsen af et helsingørsk Museum, er Hensigten med disse Linier naaet.

Laurits Pedersen.

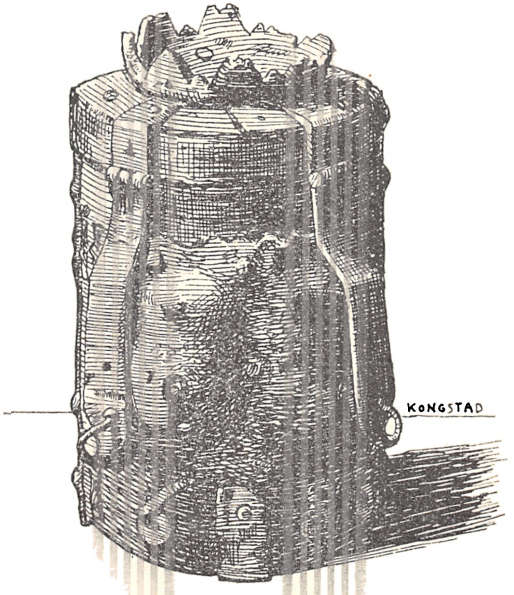

Slagterlavets Bøsse 1683.

Samfundets Virksomhed

fra 1. Oktober 1907 til 30. September 1908.

Samfundets 2. ordentlige *Generalforsamlig* blev holdt i Helsingør den 31. Januar. Dirigent var Overretssagfører Mourier.

D'Hrr. Begtrup, C. Christensen, Jensen og Kaas, der efter Lodtrækning fratraadte, genvalgtes til Medlemmer af *Bestyrelsen*, som altsaa bestaar af:

Højskoleforstander Holger Begtrup, Frederiksborg Højskole (Medlem af Redaktionsudv.); Overlærer Carl Christensen, Frederiksværk; Gaardejer Rasmus Christensen, Ramløse; Oberst H. W. Harbou, Kronborg (Formand); Rektor, Dr. phil. Karl Hude, Frederiksborg Statsskole; Amtsraadsmedlem, Gaardejer J. P. Jensen, Bjellekjær; Ingeniør, Vicekonsul Fr. Kaas, Helsingør (Sekretær og Kasserer); Kunstmaler, Bogtrykker Kr. Kongstad, Fredensborg; Læge Th. Krarup, Viksø; Skoleinspektør P. Petersen, Hillerød (Medlem af Redaktionsudv.); Skoleinspektør J. Ernst Plesner, Helsingør (Medlem af Redaktionsudv.), og Kommunesekretær Valdemar Seeger, Fredensborg.

Til *Revisorer* genvalgtes Købmand Th. Obel, Helsingør, og Gaardejer Chr. Jensen, Danstrup; til *Decisor* Amtmand, Kammerherre, Greve Schulin.

Efter Bestyrelsens Opfordring har efternnævnte Herrer indvilget i at være *Repræsentanter* for Samfundet (Lovenes § 7), nemlig: Højskoleforstander Fog-Petersen, Højskolen for unge Handelsmænd, Rungsted, Cand. phil. H. Haase, Birkerød, Skolebestyrer Hatt, Frederikssund, og Bestyrer Jacob Olsen, Skovridergaarden, Jægerspris.

Aarbogen for 1907 udkom i December s. A.

Der har har været afholdt 4 *Foredragsmøder*, nemlig:

Den 31. Januar i *Helsingør* (umiddelbart efter Generalforsamlingen). Museumsassistent, Mag. art. Chr. Axel Jensen talte om »Billedskærere og Snedkere i Helsingør paa Renæssancetiden«; Formanden ledede.

Den 12. Juli i *Slangerup,* Dr. phil. Alexander Thorsøe, talte om »Frederik VII i Frederiksborg Amt«; Læge Krarup ledede. Efter Foredraget foreviste stud. jur. A. P. Andersen Slangerup Kirke.

Den 16. August ved *Rungsted* (Ewalds Høj). Højskoleforstander Holger Begstrup talte om »Johannes Ewald«; Højskoleforstander Fog-Petersen ledede.

Den 23. August ved *Asserbo* (Ruinen). Professor, Dr. phil. Hans Olrik talte om »Asserbo«; Overlærer Christensen, ledede.

Paa *Finansloven* har Samfundet atter i Aar modtaget en Understøttelse af 300 Kr. Desuden har Amtsraadet i *Frederiksborg Amt,* Byraadene i *Frederikssund* og *Hillerød,* Sogneraadene i *Asminderød-Grønholt, Birkerød, Farum, Stenløse-Viksø, Søborg-Gilleleje* og *Tikøb* Kommuner velvilligst tilstaaet Samfundet Tilskud for 1908—09.

Med de historiske Samfund for *Holbæk Amt, Randers Amt, Ribe Amt, Ringkøbing Amt* (Hardsyssel), *Thy- og Hanherred* (Thisted Amt), *Vejle Amt* og *Viborg og Omegn* er der sluttet Overenskomst om, at det ene Samfunds Medlemmer for halvt Medlemsbidrag kan blive Subskribenter paa det andet Samfunds Skrifter.

Regnskabsoversigt for 1907—08.

INDTÆGT:	Kr.	ø.	UDGIFT:	Kr.	ø.
Overført fra 1906—07 . . .	107	99	Aarbogen	786	16
Bidrag fra 478 ord. Medlemmer	956	00	Foredragsmøderne	273	39
— - 4 Suskribenter (Medlemmer af andre historiske Samfund .	4	00	Forsk. Tryksager, Porto m. m.	56	75
Salg af Aarbogen for 1906	18	00	Overført til 1908—09. . .	419	29
— - Sange ved Mødet $^{18}/_{6}$ 08.	7	58			
Tilskud paa Finansloven .	300	00			
— fra Amtsraadet, By- og Sogneraad . . .	130	00			
Indvundne Renter	12	2			
	1535	59		1535	59

Medlemmerne.

Afgang.

Helsingør.

Hansen, Martin, Fotograf.
Jensen, Konsul, Montebello (livsvarigt Medlem). †
Scheel, Greve, cand. jur.

Hørsholm.

Hass, fhv. Skolebestyrer. †

Søborg.

Larsen, P., Fredspang.

Hillerød.

Andersen, fhv. Boghandler.
Balslev, Assistent.
Christensen, Uhrmager.
Hansen, Bogholder.
Rugaard, cand. phil.

Frederiksværk.

Brendstrup, Direktør.

Viksø.

Bindseil, Proprietær.

Udenfor Amtet.

Olsen, Provisor, København.
Høgsbro, S., Frk., Holte.

Tilgang.

Helsingør.

Helsingør højere Almenskole.
Hilligsøe, F., Købmand.
Jensen, Telegrafbestyrer.
Kiørboe, Sognepræst.
Lund, Grosserer.
Lyngbye, Borgmester.
Nørgaard, Kontorist.
Sørensen, Premierløjtnant.
Vejby-Nielsen, Købmand.

Tikøb S.

Svedstrup, Sofie, Frk., Mørdrup.

Asminderød S.

Klingberg, Dyrlæge, Fredensborg.

Hørsholm S.

Fog-Petersen, Højskoleforstander.
Funch, Læge.
Hartung, Frk.
Jørgensen, Frk., Kokkedal.
Larsen, L., Gaardejer, Vallerød.
Nielsen, Anna Svane, Frk.
Steffensen, Tømrermester.
Sørensen, Margr., Frue.

Birkerød S.

Thorup, Sløjdlærer, Ebberødgd.

Nøddebo S.

Svedstrup, Alex., Forf., Porthus.

Helsinge S.

Larsen, Kristoffer, Parcellist, Tofte.

Annisse S.

Hansen, Ane Kirstine, Frk., Huseby.

Hillerød.

Arnø, Postekspedient.
Larsen, L., fhv. Folkethingsmand.
Petersen, Møllebygger
Piper, cand. jur., Byfogedfuldm.

Slangerup S.

Andersen, A. P., stud. jur.
Blangsted, Stationsforstander.

Frederiksværk.

Groth, Læge.
Grue, Postfuldm.
Hansen, Poul, Hotelforp.
Kristiansen, Lærer.
Nørby, Postekspedient.
Schou, Frøken.

Frederikssund.

Bergmann, Apotheker.
Hansen, Distriktslæge.
Hatt, Skolebestyrer.
Nøkkentved, Overretssagf.
Rosenstand, Sognepræst.
Sieck, Direktør.

Draaby S.

Bruhn, E., Lærerinde, Jægerspris.
Carlslund, Lærerinde, Jægerspris.
Erlandsen, A., Gaardejer.
Haar, Minora, Lærerinde, Jægerspris
Hansen, L. P., Gaardejer.
Henriksen, Lærer, Femhøj.
Michelsen, Lærerinde, Jægerspris.
Olsen, Jac., Bestyrer, Skovridergaarden, Jægerspris.
Strøm, Overlærer, Jægerspris.

Gerløv S.

Henriksen, Joh., Gaardejer, Landerslev.
Larsen, N, Gaardejer, Højagergd.
Nielsen, L., Gaardejer, Lyngerup.
Teisen-Christensen, Propr., Druedal.

Krogstrup S.

Andersen, Førstelærer, Ordrup.

Stenløse S.

Hansen, H. P., Gaardejer.
Pedersen, P. M., Gaardejer.

Viksø S.

Toxværd, Købmand.

Gandløse S.

Johansen, A., Gaardejer.

Udenfor Amtet.

København.

Berg, M., Enkefrue.
Glahnsen, Kontorchef.
Jensen, Chr. Axel, mag. art., Museumsassistent.
Lemvigh, Generalmajor.
Petersen, Kommunelærer.

Øvrige Danmark.

Hansen, Statskonsulent, Lyngby.
Tuxen, Generalmajor, Aalborg.

Udlandet.

Muchardt, H., Konservator, Helsingborg.
Peyron, G., Major, Helsingborg.

Subskribenter.

Garnisonsbibliotheket, København.
Hansen, cand. mag., Vejle.
Neergaard, Museumsinsp., København.